

Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokrationpolitiikasta 2020-luvulla

Sisällys

1	Periaatepäätöksen tausta, toimeksianto ja lähtökohdat	3
1.1	Johdanto.....	6
1.2	Demokratian tila kansainvälisesti tarkasteltuna.....	8
1.3	Suomalaisen demokratian tila	10
2	Periaatepäätöksen linjaukset ja toimenpiteet.....	13
2.1	Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää vaalioikeuksiaan.....	14
	Nykytilanne ja haasteet	14
	Toimenpiteitä edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi	18
2.2	Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää osallistumisoikeuksiaan. Hallinto toimii avoimesti ja vuorovaikutteisesti mikä vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista	18
	Nykytilanne ja haasteet	18
	Toimenpiteitä yhteiskunnallisen osallistumisen tukemiseksi.....	22
2.3	Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista.....	23
	Nykytilanne ja haasteet	23
	Toimenpiteitä demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi	26
2.4	Mediaympäristö on moniääninen, moninainen ja yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri mahdollistaa kaikkien osallistumisen.....	27
	Nykytila ja haasteet.....	27
	Toimenpiteitä moniäänisen ja moninaisen mediaympäristön turvaamiseksi ja osallistavan yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin parantamiseksi.....	31
2.5	Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa	32
	Nykytila ja haasteet.....	32
	Toimenpiteitä, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista.....	34
2.6	Suomi osallistuu aktiivisesti EU:n demokratiatyöhön ja tukee kansainvälistä demokratiakehitystä.....	35
	Nykytila ja haasteet.....	35
	Toimenpiteitä, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä.....	37
3	Periaatepäätöksen toteuttaminen, seuranta ja mittarit	38
	Liite: Hallituskauden aikana toteutetut toimenpiteet	39
	Lähteet	45

1 Periaatepäätöksen tausta, toimeksianto ja lähtökohdat

Valtioneuvoston demokraatiopoliittinen periaatepäätös on Suomen demokraatiopoliitiikan sekä hallituksen demokratian kehittämistoimien pitkäjänteiseen linjaamiseen tähtäävä asiakirja. Periaatepäätös painottaa kansallisella tasolla demokratian ohella perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusvaltion tärkeyttä. Periaatepäätöksessä korostetaan niiden merkitystä myös Euroopan unionin toiminnassa ja kansainvälisesti.

Periaatepäätöksen ensimmäisessä luvussa kuvaillaan demokratian tilaa Suomessa ja maailmassa. Siinä käsitellään muun muassa muutostrendejä, jotka ovat viime vuosina vaikuttaneet, ja jotka tulevat 2020-luvulla vaikuttamaan merkittävästi demokratiaan ja osallistumiseen. Luvussa käsitellään periaatepäätöksen keskeistä sisältöä. Toisessa luvussa tehdään kuusi linjausta Suomen keskeisiksi demokraatiopoliittisiksi tavoitteiksi ja niitä täsmentäväksi toimenpide-ehdotuksiksi muun muassa edustuksellisen demokratian, osallistumisjärjestelmien sekä hallinnon avoimuuden ja vuorovaikutteisuuden, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen, moniäänisen ja monipuolisen median, yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin ja kansalaisyhteiskunnan tilan sekä kansainvälisen ja EU:n demokraatiakehityksen aihepiireissä. Tavoitteet pohjautuvat pääministeri Marinin hallituksen kauden (2019-2023) aikana toteutetun kansallisen demokraatiohjelman 2025 havaintoihin ja kokemuksiin. Kolmannessa luvussa keskitytään periaatepäätöksen toteuttamiseen ja seurantaan. Liitteessä kuvataan yksityiskohtaisemmin demokraatiohjelman hankkeiden tuloksia.

Periaatepäätös täydentää valtioneuvoston toimintalinjauksia demokratianäkökulmasta. Periaatepäätöksen valmistelussa kuultiin laajasti eri tahoja ja toteutettiin 29.6.-1.9.2022 lausuntokierros, johon saatiin yhteensä 101 lausuntoa. Valmistelussa on hyödynnetty myös viime vuosina tehtyjä kansallisia ja kansainvälisiä tutkimuksia ja selvityksiä demokratiasta.

Periaatepäätöksen on valmistellut poikkihallinnollinen kansallisen demokraatiohjelman 2025 valmistelu- ja koordinoitiryhmä oikeusministeriön johdolla, ja sitä on käsitelty oikeusvaltion kehittämisen ja sisäisen turvallisuuden ministerityöryhmässä.

Principbeslutets bakgrund, uppdrag och utgångspunkter

Statsrådets demokratipolitiska principbeslut är ett dokument som syftar till att på lång sikt fastställa utvecklingsåtgärder för Finlands demokratipolitik samt regeringens demokrati. Principbeslutet betonar på nationell nivå demokrati samt vikten av grundläggande och mänskliga rättigheter och rättsstaten. I principbeslutet betonas också deras betydelse för verksamheten såväl inom Europeiska unionen som internationellt.

I kapitel ett i principbeslutet beskrivs demokratins tillstånd i Finland och i världen. Där behandlas bland annat förändringstrender som har haft genomslag de senaste åren och som kommer att ha en betydande inverkan på demokratin och medbestämmandet under 2020-talet. I det här kapitlet behandlas principbeslutets huvudsakliga innehåll. I kapitel två anges sex riktlinjer som är centrala demokratipolitiska mål för Finland och specificerande åtgärdsförslag som bland annat handlar om representativ demokrati, , öppenhet och interaktivitet i deltagarsystem och inom förvaltningen, demokrati- och människorättsfostran, flerröstad och mångsidig media, debattkulturen i samhället och medborgarsamhällets tillstånd samt internationell och EU:s demokratiutveckling. Målen baseras på observationer och erfarenheter från det nationella demokratiprogram 2025 som genomfördes under statsminister Marins regeringsperiod (2019-2023). I kapitel tre ligger fokus på genomförande och uppföljning av principbeslutet. I bilagan beskrivs resultaten av projekten inom demokratiprogrammet mer ingående.

Principbeslutet hänvisar till noteringar i statsrådets övriga program och redogörelser samt kompletterar statsrådets riktlinjer ur ett demokratiskt perspektiv. Vid beredningen av principbeslutet hördes i stor utsträckning olika sektorer och 29.6.-1.9.2022 genomfördes ett remissförfarande som genererade sammanlagt 101 utlåtanden. Bl.a. nationella och internationella studier och utredningar om demokrati som genomförts under de senaste åren har använts i beredningen.

Principbeslutet har beretts av den tväradministrativa berednings- och koordinationsgruppen för det nationella demokratiprogrammet 2025 under ledning av justitieministeriet och det har behandlats i ministerarbetsgruppen för utvecklande av rättsstaten och för inre säkerhet.

Background, mandate and premises of the Government Resolution

The Government Resolution on Democracy Policy is a document outlining Finland's democracy policy and the Government's measures for developing democracy on a long-term basis. In addition to democracy, the Resolution emphasises the importance of fundamental and human rights and the rule of law at the national level. The Resolution also emphasises their significance in the activities of the European Union and internationally.

The first chapter of the Resolution describes the state of democracy in Finland and globally. It discusses, among other things, change trends that have affected democracy and participation in recent years and that will have a significant impact on democracy and participation in the 2020s. This chapter deals with the key contents of the Resolution. The second chapter sets out seven key goals for Finland's democracy policy and presents proposals for measures to achieve them. The themes of the proposed measures include representative democracy, open and interactive mechanisms for participation and government, democracy education and human rights education, pluralistic and diverse media, the culture of debate in society, the state of civil society, and international democracy development as well as development in the EU. The set goals are based on observations made and experiences gained in the course of different projects carried out as part of the National Democracy Programme 2025, implemented during the term of Prime Minister Marin's Government (2019-2023). The third chapter focuses on the implementation and monitoring of the Resolution. The results of projects carried out as part of the Democracy Programme are described in more detail in the appendix.

The Resolution includes references to the Government's other programmes and reports, and it supplements the Government's other policies from the perspective of democracy. A broad range of stakeholders were consulted during the preparation of the Resolution, and it was circulated for comments from 26th of June until 1st of September in 2022. A total of 101 stakeholders submitted their comments. Also various national and international studies and reports related to democracy from recent years have been utilised in the preparation.

The Resolution was prepared by the intersectoral preparation and coordination group of the National Democracy Programme 2025, under the leadership of the Ministry of Justice, and it has been discussed by the Ministerial Working Group on Internal Security and Strengthening the Rule of Law.

1.1 Johdanto

Demokratia, oikeusvaltio sekä perus- ja ihmisoikeudet muodostavat yhdessä arvopohjan, jolle suomalainen yhteiskuntajärjestys rakentuu. Myös talous, ihmisten hyvinvointi ja elämänlaatu kohoavat yleensä parhaalle tasolle demokratioissa. Näistä syistä demokratiaa kannattaa puolustaa. Liberaali demokratia tarkoittaa reiluissa ja vapaissa monipuoluevaaleissa valittujen edustajien valtaa, jota rajoittaa vallan kolmijako, yleinen laillisuusperiaate sekä yksilönvapauksia suojeleva perustuslaki.¹

Suomessa demokratialla on vahvat perinteet ja korkea arvostus kansalaisten keskuudessa. Perustuslaki (731/1999) antaa vahvan suojan jokaisen yksilön ihmisarvolle ja koskemattomuudelle sekä muille perusoikeuksille. Julkisen vallan tehtävänä on perustuslain nojalla edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Kansanvaltaan sisältyy perustuslain 2 §:n 2 momentin mukaan yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Perustuslain 14 §:n 4 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Lisäksi julkisen vallan on perustuslain 20 §:n 2 momentin perusteella pyrittävä turvaamaan jokaiselle mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Perustuslain 2 §:n 2 momentin säännöksellä turvataan yksilön osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet yhteiskunnallisen toiminnan eri tasoilla. Siten se kattaa esimerkiksi äänestämisen vaaleissa ja kansanäänestyksissä, muunlaiset osallistumis- ja vaikuttamiskeinot samoin kuin kansalaisyhteiskunnan omaehtoisen toiminnan ja yksilön vaikuttamisen omassa lähiympäristössään itseensä ja elinympäristöönsä vaikuttaviin päätöksiin. Säännös viittaa myös yleisemmin erilaisiin ihmisten yhteistoiminnan muotoihin².

Myös kansainväliset sopimukset³ asettavat velvoitteita kansanvaltaisen järjestelmän, paikallisdemokratian ja kansalaisten kuulemisen suhteen.⁴ Esimerkiksi kestävän kehityksen globaali toimintaohjelma Agenda2030⁵ korostaa monia demokratian kannalta tärkeitä periaatteita, jotka liittyvät esimerkiksi rauhaan, hyvään hallintoon ja oikeudenmukaisuuteen, sukupuolten tasa-arvoon, eriarvoistumisen vähentämiseen sekä siihen, ettei ketään jätetä jälkeen kehityksessä. Keskeistä on myös vihreän siirtymän toimien oikeudenmukaisuus. Lasten ja nuorten oikeudesta osallistua ja vaikuttaa on säädetty esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa⁶. Lisäksi YK:n vammaisyleissopimuksessa⁷ säädetään velvollisuudesta kuulla vammaisten näkemyksiä.

Suomen EU-politiikassa panostetaan kansalaisten osallistamiseen ja unionin toiminnan avoimuuden lisäämiseen

Demokratia, oikeusvaltio ja perusoikeuksien kunnioittaminen ovat Suomen valtiosäännössä vahvistettuja periaatteita, joihin Suomi on sitoutunut myös EU:n jäsenenä.⁸ Suomen EU-jäsenyys on myös todettu perustuslaissa. Demokratia kuuluu keskeisesti Euroopan unionin perustana oleviin arvoihin, jotka on vahvistettu EU:n perussopimuksissa ja EU:n perusoikeuskirjassa. Euroopan unionin toiminta perustuu edustukselliseen ja osallistavaan demokratiaan. Nämä toteutuvat unionissa monin eri tavoin. Suomen EU-politiikassa panostetaan kansalaisten osallistamiseen ja unionin toiminnan avoimuuden lisäämiseen.⁹ Näin voidaan vastata paremmin kansalaisten huoliin sekä vahvistaa EU:n hyväksyttävyyttä.

¹ Koskelo, Lassila, Lundstedt & Miklóssy (2022). Diktaattorin käsikirja: Eli miten liberaalia demokratiaa puolustetaan.

² HE 1/1998 vp.

³ Esimerkiksi YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, YK:n periaatteet ikääntyvien oikeuksista.

⁴ Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (8/1976); Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirja (66/1991); yleissopimus lasten oikeuksista (60/1991), Århusin sopimus ympäristöpäätöksenteosta (122/2004).

⁵ Kestavakehitys.fi (2020). Kestävän kehityksen globaali toimintaohjelma Agenda2030.

⁶ Yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991).

⁷ Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (27/2016).

⁸ Suomen EU-politiikkaa käsitellään tässä dokumentissa läpileikkaavasti. EU-politiikkaan liittyvät pääasialliset linjaukset on tehty Valtioneuvoston selonteossa EU-politiikasta (2021).

⁹ Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta.

Unionin sisäistä eheyttä ovat viime aikoina koetelleet oikeusvaltioperiaatteen rapautuminen tietyissä jäsenmaissa ja erilaiset jakolinjat. EU-keskustelussa viitataan myös usein demokratiavajeeseen, ja kansalaisten kokemaan etäännykseen EU-päätöksenteosta. Valtioneuvoston EU-poliittinen selonteko¹⁰ korostaa, että demokratia, oikeusvaltioperiaate sekä perus- ja ihmisoikeudet ovat yhteiskuntiemme ja EU:n kulmakiviä, jotka kytkeytyvät toisiinsa ja vaikuttavat ratkaisevasti unionin toimintaan sekä kansalaisten arkipäivään ja yritysten toimintaympäristöön. Näitä arvoja on edistettävä kokonaisvaltaisesti, mikä vahvistaa EU:n yhtenäisyyttä, hyväksyttävyyttä ja uskottavuutta sekä jäsenvaltioiden välistä luottamusta. Vastavuoroiseen tunnustamiseen perustuvan oikeudellisen yhteistyön edellytyksenä on jäsenvaltioiden keskinäinen luottamus toistensa oikeusjärjestelmiin. Demokratia, oikeusvaltioperiaate sekä perus- ja ihmisoikeudet ovat keskeisiä paitsi kansalaisten oikeuksien toteutumisen myös sisämarkkinoiden toimivuuden, kasvun ja investointien kannalta. Ne ovat myös terveen julkisen talouden edellytyksiä.

Demokratia on tiiviissä yhteydessä oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien kanssa

Demokratia on tiiviissä yhteydessä oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien kanssa. Ne muodostavat kolmiyhteyden, joka pysyy koossa vain kaikkien pilareiden varassa. Tutkimukset osoittavat, että kun yksi edellä mainituista elementeistä aikaa luhistua, alkaa luisu myös muidenkin kohdalla.¹¹

Suomen perustuslain mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Valtioneuvosto ihmisoikeuspoliittinen selonteko¹² painottaa yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa, syrjimättömyyttä sekä oikeusvaltion huoltamista. Selonteko linjaa hallituksen toimia kysymyksissä, joissa Suomi on saanut lukuisia suosituksia ihmisoikeussopimusten valvontaelimiltä, YK:n ja eurooppalaisten järjestöjen ihmisoikeusraportoilta sekä Suomen ihmisoikeustilanteen maa-arvioinneissa. Tällaisia kysymyksiä ovat muun muassa saamelaisten asema alkuperäiskansana, naisiin kohdistuva väkivalta ja perheväkivalta sekä itsemääräämisoikeutta kunnioittava lainsäädäntö sukupuolen vahvistamisesta. Selonteossa käsitellään toimintaa oikeusvaltioperiaatteen vahvistamiseksi kansallisesti ja kansainvälisesti. Suomi jatkaa toimintaansa oikeusvaltioperiaatteen toteutumiseksi kaikkialla Euroopan unionin alueella.

Oikeusvaltio tarkoittaa sitä, että kaikki julkinen valta toimii lainsäädännön asettamissa rajoissa, kunnioittaa demokratiaa ja perusoikeuksia sekä on riippumattomien ja puolueettomien tuomioistuinten valvonnassa. Oikeusvaltiossa vallankäytön vastavoimana toimivat riippumattomat tuomioistuimet, jotka turvaavat oikeussuojan toteutumista. Asian ydin on sen turvaamisessa, että valtio on kansalaisia varten, ja että julkisissa tehtävissä toimitaan järjestäytyneesti ja mahdollisimman oikeudenmukaisesti yhteisen hyvän puolesta, eikä valtaapitävien omaksi hyväksi.¹³ Oikeusvaltiossa tavoitteena on se, että lakien valmistelu, säätäminen ja täytäntöönpano ovat oikeudenmukaisia ja avoimen ja hyvän hallinnon mukaisia sekä tehokkaita.

Oikeusvaltion toimintaedellytyksistä on aktiivisesti huolehdittava myös Suomessa. Tuomioistuinten riippumattomuus sekä kansalaisten luottamus oikeusvaltion toimintaan ovat vahvuustekijöitä, joiden varaan Suomen oikeusvaltio rakentuu. Oikeusvaltion toimivuudella on merkitystä, niin kansalaisten oikeuksien ja demokratian kuin myös taloudellisen toiminnan kannalta. Demokratian näkökulmasta on tärkeää, että kansalaiset voivat luottaa saavansa asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa. Oikeusprosessien, korkea kulukynnys ja pitkät käsittelyajat heikentävät Suomessa luottamusta oikeusvaltioon. Oikeusministeriössä on valmisteltu oikeudenhoidon selontekoa¹⁴.

Demokratian taso ja toteutumistavat muuttuvat, ja niitä voidaan kehittää

Demokratiakehityksen turvaamiseksi tarvitaan jatkuvaa työtä sekä Suomessa että kansainvälisesti. Yhdenvertainen osallistuminen ja vaikuttaminen, merkityksellisen elämän kokemukset sekä oman identiteetin rakentumista ja osallisuutta tukeva mediaympäristö ovat tärkeässä asemassa demokratian ja luottamuksen ylläpitämisessä. Julkisen hallinnon kyvyllä vastata kansalaisten muuttuviin odotuksiin, tarpeisiin ja tulevaisuuden haasteisiin, sekä elinvoimaisella kansalaisyhteiskunnalla ja moniarvoisella mediaympäristöllä,

¹⁰ Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta.

¹¹ Koskelo, Lassila, Lundstedt & Miklóssy (2022). Diktaattorin käsikirja: Eli miten liberaalia demokratiaa puolustetaan.

¹² Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko.

¹³ Koskelo, Lassila, Lundstedt & Miklóssy (2022). Diktaattorin käsikirja: Eli miten liberaalia demokratiaa puolustetaan.

¹⁴ OM063:00/2021. Oikeudenhoidon selonteko.

on tässä merkittävä rooli. Julkisen hallinnon strategia¹⁵ ohjaa ja vahvistaa koko julkisen hallinnon uudistamista 2020-luvulla. Toimiva julkinen hallinto on keskeinen osa toimivaa demokratiaa ja hyvinvointiyhteiskuntaa.

Sukupuolten välinen tasa-arvo on keskeistä demokraattisessa yhteiskunnassa. Valtioneuvoston tasa-arvopoliittisessa selonteossa¹⁶ korostuu julkisen vallan vastuu sukupuolten tasa-arvon toteutumisen turvaamisessa. Lähtökohtana on sukupuolen moninaisuus ja se, että ihmisen asemaan yhteiskunnassa vaikuttaa sukupuolen rinnalla myös moni muu tekijä. Selonteossa käsitellään muiden kysymysten ohella sukupuolittunutta valtaa ja yhteiskunnallista osallistumista ilmiöpohjaisesti. Lisäksi täsmennetään Suomen roolia tasa-arvon ja ihmisoikeuksien edistäjänä EU:ssa ja kansainvälisillä areenoilla.

Keskeistä demokratian toimivuuden kannalta on myös se, että ketään ei jätetä yhteiskunnan tai kehityksen ulkopuolelle. Tunne näköalattomuudesta ja toivottomuudesta loitontaa ihmistä yhteiskunnasta. Demokratian toimivuuteen ja luottamuksen syntyyn ei näin ollen voida vaikuttaa pelkästään demokratiapolitiikalla, vaan niillä on vahva kytkös myös muun muassa perus- ja ihmisoikeuspolitiikkaan, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvopoliitiikkaan, tiede- ja koulutuspolitiikkaan, talouspolitiikkaan, työllisyyspolitiikkaan, mediapolitiikkaan, kielipoliitiikkaan, sosiaalipoliitiikkaan ja terveystaloudelliseen sekä ympäristöpolitiikkaan. Se, mihin erityisesti demokratiapolitiikalla voidaan vaikuttaa, on poliittisen järjestelmän toimivuus, osallistumisoikeuksien toteutuminen, hallinnon avoimuus ja vuorovaikutteisuus, kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset, sekä koettu kansalaispätevyys.

Demokratiaa, päätöksentekoa ja hallintoa on kehitettävä strategisesti ja ylivaalikautisesti. Tässä periaatepäätöksessä valtioneuvosto linjaa pitkän aikavälin tavoitteista edustuksellisen demokratian, osallistumisjärjestelmien, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen, hallinnon avoimuuden ja vuorovaikutteisuuden, moniäänisen ja monipuolisen mediaympäristön, yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin ja kansalaisyhteiskunnan tilan kehittämiseksi sekä kansainvälisen ja EU:n demokratiakehityksen tukemiseksi. Tavoitteet pohjautuvat pääministeri Marinin hallituskauden aikana toteutetun kansallisen demokratiaohjelman 2025¹⁷ havaintoihin ja kokemuksiin.

1.2 Demokratian tila kansainvälisesti tarkasteltuna

Viime vuosisata merkitsi demokratian läpimurtoa kymmenissä maissa. Lukuisten valtioiden itsenäistyminen, yleinen äänioikeus, siirtyminen monipuoluejärjestelmiin sekä perus- ja ihmisoikeuksien ja sukupuolten tasa-arvon vahvistuminen ovat tämän kehityksen keskeisiä tunnusmerkkejä.

Demokratiakehityksen on 2000-luvulla ilmestynyt varjoja, joihin yhteiskuntien syventyneet jakolinjat ovat vaikuttaneet. Liberaalin demokratian kriisin ilmentymänä on pidetty poliittista järjestelmää kohtaan koetun luottamuksen heikkenemistä, entistä autoritaarisempien hallintomuotojen vetovoiman kasvamista, politiikan elitisoitumista, ihmisten poliittisen lukutaidon heikkenemistä sekä päätöksenteon yhteisten pelisääntöjen haastamista.¹⁸

Kansainväliset tutkimuslaitokset ovat raportoineet demokratian haurastumisesta ja autoritaarisuuden noususta viime vuosikymmenen aikana. Illiberaalien¹⁹ demokratioiden nousu kytkeytyy vahvasti vuoden 2008 finanssikriisiin, jolloin usko liberaalin demokratian ylivoimaisuuteen alkoi horjua eri puolilla maailmaa. Liberaalin demokratian peruselementit, joita ovat yksilön oikeudet ja kansan tahto, sotivat illiberaaleissa demokratioissa enenevässä määrin toisiaan vastaan.²⁰

¹⁵ Julkisen hallinnon uudistamisen strategia.

¹⁶ Valtioneuvosto (2022). Valtioneuvoston tasa-arvopoliittinen selonteko.

¹⁷ OM036:00/2019. Kansallinen demokratiaohjelma 2025.

¹⁸ Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (2020). Poliittinen ilmasto elää jatkuvassa vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa.

¹⁹ Illiberaalilla demokratioilla voidaan tarkoittaa demokratiaa, jossa ei noudateta perus- ja ihmisoikeuksia ja oikeusvaltioperiaatetta.

²⁰ Mounk (2018). The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger & How to Save It.

Kansainväliset tutkimuslaitokset tunnistavat useita uhkia lähivuosien demokratiakehitykselle maailmalla.²¹ Demokratian laatu on heikentynyt demokratioissa, mm. sananvapauden, oikeusvaltion ja kansalaisyhteiskunnan saralla. Uusin V-Dem-demokratiaraportti antaa synkän kuvan globaalin demokratian tilasta. Raportin mukaan demokratian taso on laskenut vuoden 1989 tasolle, ja viimeisen 30 vuoden aikana saavutetut edistysaskeleet on menetetty.²² Kun epädemokraattinen toimija on päässyt valtaan kiinni, vaikutukset ovat yleensä pitkäkestoisia ja vaikeita muuttaa.

Demokratioiden toimivuuteen vaikuttavat laajasti yhteiskunnan muutokseen liittyvät megatrendit, kuten globalisaatio, ilmastonmuutos ja luontokato, talouden rakennemuutos, tuotantotapojen ja elinkeinorakenteen uudelleenmuotoutuminen, väestöliikkeet, kaupungistuminen, uusien ammattiluokkien synty, vakiintuneiden talouspoliittisten voimasuhteiden muutokset ja mediaympäristöön liittyvät muutokset. Joukkoviestinnän rinnalle on syntynyt sosiaalisen median alustoja ja mahdollisuuksia kansalaisten suoraan välittömään viestintään, jotka toisaalta mahdollistavat suuremman vaikuttamisen, mutta myös mielipiteiden manipuloinnin.

Politiikan asialista on kuluvalle vuosituhannella myös laajentunut yhä vaikeammilla kysymyksillä, joihin vastaamiseen poliittinen järjestelmä joutuu pinnistelemaan. Kansainvälisen talouden ja keskinäisriippuvuuden kasvu on sekä antanut mahdollisuuksia, että asettanut rajoja kansalliselle poliittiselle päätöksenteolle. Kansainvälinen muuttoliike ja ilmastonmuutos ovat luoneet uusia poliittisia jakolinjoja.²³ Yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet ihmisten elämään eri tavalla ja jakaneet ihmiset yhteiskunnallisiin kupliin, jotka eivät aina enää ymmärrä toistensa todellisuuksia. Tämä on myös vaikuttanut heikentävästi yhteiskunnalliseen keskusteluun.²⁴ Yhteiskunnan liiallinen sisäinen jakautuminen on yksi vaaratekijä demokratian toimivuudelle. Kasvava populismi länsimaissa voi myös muodostaa uhan demokratialle.²⁵

Viimeaikaiset kriisit ovat niin ikään haastaneet demokratioiden toimivuutta. Esimerkiksi Euroopan neuvostossa nähdään, että koronaviruspandemia on viime vuosina vahvistanut joissain maissa jo aiemmin nähtävissä olleita demokratian taantumistrendejä. Pelkona on, ettei demokraattinen kulttuuri enää palaudu.²⁶

Venäjän, YK:n turvallisuusneuvoston pysyvän jäsenen, helmikuussa 2022 aloittama hyökkäys Ukrainaan on myös hyökkäys demokratiaa, oikeusvaltioperustaisuutta ja ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta vastaan. Venäjän hyökkäys Ukrainaan korostaa demokratian ja sääntöpohjaisen järjestelmän tärkeyttä.²⁷

Euroopan unionin toimielimissä on tunnistettu, että demokratia tarvitsee aktiivista puolustamista ja hoitoa. EU:n demokratiatoimintasuunnitelmassa tunnistetaan demokratian haasteiksi muun muassa pettyneet ja turhautuneet kansalaiset, nouseva ekstremismi, lisääntynyt poliittinen polarisaatio ja kansalaisten kasvava etäisyys vaaleilla valittuihin päätöksentekijöihin. Demokratiaan kohdistuvat uhat liittyvät toimintasuunnitelman mukaan vaalien vapautteen, toimittajien ja kansalaisyhteiskunnan vähenevään tilaan sekä väärän tiedon levittämiseen.

Viimeaikaiset tutkimustulokset ovat myös osoittaneet merkkejä oikeusvaltiokehityksen taantumisesta myös EU:n sisällä.²⁸ Lisäksi universaalien ihmisoikeuksien, yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon kyseenalaistaminen on lisääntynyt monissa maissa.

²¹ Boese ym. (2022). *Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022*.

²² Boese ym. (2022). *Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022*.

²³ Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (2020). Poliittinen ilmasto elää jatkuvassa vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa.

²⁴ Kantola (2022). *Kahdeksan kuplan Suomi: Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat*.

²⁵ Koskelo, Lassila, Lundstedt & Miklóssy (2022). *Diktaattorin käsikirja: Eli miten liberaalia demokratiaa puolustetaan*.

²⁶ Euroopan neuvosto (2021). *State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law: A Democratic Renewal for Europe*.

²⁷ Boese ym. (2022). *Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022*.

²⁸ Euroopan komissio (2021). *Oikeusvaltiokertomus 2021*.

1.3 Suomalaisen demokratian tila

Suomi sijoittuu demokratiaa ja sen toimivuutta mittaavissa ja vertailevissa tutkimuksissa maailman kärkimaiden joukkoon.²⁹ Suomalaisten luottamus toisiinsa ja yhteiskunnan eri toimijoihin on myös kansainvälisessä tarkastelussa korkealla tasolla.³⁰ Euroopan komission vuoden 2021 oikeusvaltiokertomus³¹ pitää Suomen oikeusvaltiotilannetta hyvänä. Suomessa oikeuslaitos on hyvin riippumaton ja kansalaisten luottamus oikeusvaltiota kohtaan on korkea. Suomessa ihmisoikeuksilla on vahva perustuslaillinen suoja ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta on pyritty kehittämään.³² Myös korruption taso on Suomessa alhainen. Transparency Internationalin vuoden 2021 korruptioindeksissä Suomi sijoittui ensimmäiselle sijalle³³.

Vaikka demokratian tila Suomessa on kansainvälisesti vertaillen hyvä, myös suomalaisen demokratian toimivuudessa on havaittu monia haasteita. V-dem instituutin tuoreessa demokratiavertailussa Suomi pärjää hyvin, mutta Pohjoismaista Ruotsia, Norjaa ja Tanskaa huonommin. Heikoimmat sijoitukset Suomi saa osallistuvan demokratian (24. sija) ja puntaroivan demokratian (17. sija) indekseissä.³⁴ Suomalaisen demokratian haasteita ja kehittämistarpeita on hiljattain tutkittu useassa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa³⁵ sekä Sitran toimesta.³⁶ Sitran teettämä tutkimus osoittaa, että enemmistö kansalaisista toivoisi enemmän ja helposti lähestyttäviä osallistumisen kanavia. Poliitikot ja virkamiehet sen sijaan suhtautuvat osallistumisen kanavien lisäämiseen varauksellisemmin.³⁷

Suomalaisen demokratian erityisinä haasteina on monissa tutkimuksissa nostettu esille seuraavat trendit:

- osallistumisen rapautuminen ja eriarvoistumiskehitys;
- äänestysaktiivisuuden lasku;
- poliittisen vastakkainasettelun vahvistuminen;
- eri väestöryhmien väliset erot koetussa luottamuksessa.

Nousevia haasteita ovat myös:

- keskustelukulttuurin kärjistyminen;
- kyberuhat, disinformaatio ja informaatiovaikuttaminen
- virkamiehiin, päättäjiin, toimittajiin, tutkijoihin ja esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan toimijoihin kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen
- kansalaisyhteiskunnan taloudellisten toimintamahdollisuuksien epävarmuus

OECD:n vuonna 2021 julkaiseman arvioinnin³⁸ mukaan Suomi on edelleen vahvan luottamuksen maa. Kansalaisten luottamus eri instituutioihin kuitenkin vaihtelee. Kansalaisista 66 prosenttia luottaa

²⁹ Esim. Freedom House (2021). Countries and Territories; Economist Intelligence (2021). Democracy Index 2021.

³⁰ OECD (2021). Drivers of Trust in Public Institutions in Finland; Bäck & Kestilä-Kekkonen toim. (2019). Poliittinen ja sosiaalinen luottamus: Polut, trendit ja kuulut.

³¹ Euroopan komissio (2021). Oikeusvaltiokertomus 2021.

³² Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko; Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2020–2023.

³³ Transparency International Corruption Index 2021.

³⁴ Boese ym. (2022). Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022. Raportin osallistuvan demokratian indeksi painottaa kansalaisten aktiivista osallistumista poliittisiin prosesseihin ja huomioi erityisesti osallistumisen kansalaisyhteiskunnan organisaatioissa, suoran demokratian mekanismit sekä osallistumisen ja edustuksen alue- ja paikallishallinnon tasolla. Raportin puntaroivan demokratian indeksi puolestaan tarkastelee sitä, missä määrin yhteiseen hyvään keskittyvä julkinen keskustelu ohjaa poliittista päätöksentekoa ja miten hyvin kunnioitettava dialogi, vuorovaikutus ja kuuleminen toteutuvat päätöksenteon eri vaiheissa.

³⁵ Suomen Akatemia (2021). Strateginen tutkimus. Poliitikkasuositukseset.

³⁶ Hyssälä & Backman (2018). Kansanvallan peruskorjaus: Kaikki voimavarat käyttöön; Ojajarvi, Tuomisto, Olkkola & Tikkanen (2020). Suomalaiset kansalaisvaikuttajat: Kuinka edistää osallisuutta ja osallistumista 2020-luvulla?

³⁷ Jämsén, Kaartinen, Westinen & Turja (2022). Demokraattiset osallistumismahdollisuudet Suomessa.

³⁸ OECD (2021). Drivers of Trust in Public Institutions in Finland.

valtionhallintoon, 61 prosenttia hallitukseen, 53 prosenttia eduskuntaan ja 52 prosenttia kuntahallintoon. Luottamuksessa oli merkittäviä alueellisia ja väestöryhmien välisiä eroja. Luottamus on tutkimuksen mukaan korkeaa niissä väestöryhmissä, joissa on korkea koulutus, hyvä terveys, optimistiset tulevaisuudennäkymät, ja jotka osallistuvat aktiivisesti esimerkiksi kansalaistoimintaan ja asuvat kaupungeissa.

Tuoreet tutkimustulokset³⁹ osoittavat, että turvallisuuden ja luottamuksen välillä on yhteys. He jotka kokevat elämänsä turvattomaksi, kokevat myös vähäisempää luottamusta turvallisuusviranomaisiin. Vastavuoroisesti korkean turvallisuuden tunteen omaavat luottavat myös turvallisuusviranomaisiin.⁴⁰ Tämä polarisoitunut asetelma eri väestöryhmien välillä asettaa haasteita turvallisuuden tunteen ja sisäisen turvallisuuden rakentamiseen sekä takaamiseen.⁴¹ Siksi viranomaisten käyttöön tarvitaan yhä yksityiskohtaisempaa tiedontuotantoa väestön eroista asenteissa ja käyttäytymisessä, jotta palvelutuotantoa sekä viestintää kyetään kohdentamaan tarvittavalla ja mahdollisimman vaikuttavalla tavalla.

OECD:n arvion mukaan Suomessa on osallistumisen paradoksi. Kansalaiset luottavat julkisiin instituutioihin ja tyytyväisyys demokratiaan on korkealla, mutta vain 40 prosenttia vastaajista uskoi mahdollisuuksiinsa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin. Vaikka kansalaisten luottamus julkisiin instituutioihin ja tyytyväisyys demokratiaan on korkealla, niiden ihmisten osuus, jotka uskovat voivansa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin on Suomessa pieni verrattuna muihin korkean luottamuksen maihin. OECD korostaakin, että tiettyjen väestöryhmien syrjäytymistä olisi torjuttava Suomessa edistämällä laajempaa sosiaalista vuoropuhelua. Kansainvälisen ICCS -tutkimuksen (2016) viesti oli vastaavanlainen. Tutkimuksen mukaan suomalaisnuorilla, ja pohjoismaalaisilla nuorilla yleensäkin, on erinomaiset tiedolliset ja asenteelliset valmiudet yhteiskunnalliseen osallistumiseen, mutta kiinnostus ja/tai tarve kovin aktiiviseen osallistumiseen puuttuu valtaosalta nuorista.⁴²

OECD on suosittanut, että Suomessa vakiinnutettaisiin hallinnon ja kansalaisten väliset vuoropuhelut ihmisten luottamuksen vahvistamiseksi, lisättäisiin hallinnon ja päätöksenteon avoimuutta, kehitettäisiin osallistumisen ja vaikuttamisen prosesseja ja otettaisiin kansalaiset mukaan politiikan vaihtoehtojen valmisteluun. Eri väestöryhmien syrjäytymistä ja syrjintää olisi torjuttava vahvistamalla osallistumismahdollisuuksia ja varmistamalla, että kaikki pysyvät mukana yhteiskunnassa.⁴³ OECD suosittaa uusien, esimerkiksi deliberatiivisten toimintamallien laajempaa käyttöönottoa.⁴⁴

Monissa tutkimuksissa on viime vuosina nostettu esiin huoli suomalaisten, erityisesti nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen eriytymisestä.⁴⁵ Se on ilmiö, joka voi pitkällä aikavälillä rapauttaa yhteiskunnallista luottamusta. Muun muassa henkilön ikä, koulutustausta ja tulotaso ovat yhteydessä osallisuuteen, esimerkiksi äänestysaktiivisuuteen. Ne ovat yhteydessä myös ihmisten kokemuksiin siitä, missä määrin heillä on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa itseään koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Hyväosaiset osallistuvat keskimääräistä aktiivisemmin. He myös arvioivat muita myönteisemmin omia vaikutusmahdollisuuksiaan.

Ulkomaalaisten osuus Suomen väestöstä ja erityisesti nuorista ikäluokista on viime vuosien aikana kasvanut merkittävästi. Demokratian kannalta on tärkeää, että eri väestöryhmät voivat kokea osallisuutta ja tunnistaa identiteettinsä suomalaisessa päätöksenteossa ja mediaympäristössä. Keskinäisen ymmärryksen rakentamisessa kulttuurien moninaisuuden tunnustaminen on tulevaisuudessa keskeistä.

³⁹ Sisäministeriön Sentimentti-väestötutkimus (2021–2022).

⁴⁰ Sentimentti (2022). Sisäministeriön julkaisematon tilasto- ja kyselymateriaali.

⁴¹ Turvallisuuden tunteen määrittely ei ole itsessään yksinkertainen prosessi. Tutkimustulosten perusteella esimerkiksi Ukrainan kriisi ei ole vähentänyt yleistä turvallisuuden tunnetta. Päinvastoin, koronaepidemian siirtyminen taka-alalle yleisessä mediakeskustelussa on mahdollisesti vaikuttanut myönteisellä tavalla turvallisuuden tunteen muutamien prosenttien kasvuun viime vuodesta. Tästä huolimatta huolestuneisuuden määrä esimerkiksi sotilaallisesta iskusta tai maailman tilanteesta on noussut mittavasti. Yksilöllinen turvallisuuden tunteen määrittely näyttäytykin kompleksisena, eikä sitä voida arvioida vain huolien summana.

⁴² Mehtäläinen, Niilo-Rämä & Nissinen (2017). Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet: Kansainvälisen ICCS 2016 -tutkimuksen päätulokset.

⁴³ OECD (2021). Drivers of Trust in Public Institutions in Finland.

⁴⁴ OECD (2021). Eight Ways to Institutionalise Deliberative Democracy.

⁴⁵ Grönlund & Wass toim. (2016). Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015.

Kansalaisten yhteiskunnalliseen luottamukseen ja näkemyksiin demokratian toimivuudesta vaikuttavatkin kansanvaltaisen poliittisen järjestelmän toimivuuden ohella monet muut tekijät, kuten muun muassa taloustilanne, työllisyystilanne, tulonjako sekä ihmisten tulevaisuuden näkymät. Esimerkiksi väestön työ- ja toimintakyvyn edistäminen, työelämäosallisuus, työelämän laatu ja moninaisuuden arvostaminen vaikuttavat myönteisesti demokratian toteutumiseen ja demokratiakokemuksiin⁴⁶.

⁴⁶ Esim. Työkykyohjelma, STM038:00/2021 Työelämän mielenterveysohjelma, Työn ja työhyvinvoinnin kehittämisohjelma TYÖ2030.

2 Periaatepäätöksen linjaukset ja toimenpiteet

Käsillä olevassa valtioneuvoston periaatepäätöksessä linjataan suomalaisen demokration politiikan tavoitteista 2020-luvulla. Epävakaassa maailmantilanteessa on entistä tärkeämpää puolustaa toimivaa demokraattista järjestelmää. Valtioneuvoston keskeisenä tavoitteena on, että Suomi kuuluu jatkossakin maailman demokraattisimpien maiden joukkoon. Vaalit ovat luotettavat ja turvalliset. Ihmisten osallistumisoikeudet toteutuvat Suomessa yhdenvertaisesti, eikä ketään jätetä ulkopuolelle tai jälkeen yhteiskunnassa. Tämä edellyttää tietoa ja riittäviä valmiuksia. Moniäänisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan ja median roolit Suomessa tunnustetaan ja tunnustetaan. Hallinto on avoin ja vuorovaikutteinen. Suomi suhtautuu kunnianhimoisesti demokration edistämiseen EU:ssa ja kansainvälisesti. Demokration ja demokraattisen kehityksen tukeminen säilyvät Suomen ulko- ja kehityspolitiikan pitkäaikaisena painopisteenä.⁴⁷

Periaatepäätöksen keskeiset linjaukset

1. Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää vaalioikeuksiaan.
2. Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää osallistumisoikeuksiaan. Hallinto toimii avoimesti ja vuorovaikutteisesti mikä vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista.
3. Demokration-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista.
4. Mediaympäristö on moniääninen, moninainen ja yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri mahdollistaa kaikkien osallistumisen.
5. Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokrationa.
6. Suomi osallistuu aktiivisesti EU:n demokration työhön ja tukee kansainvälistä demokration kehitystä.

⁴⁷ Kehityspolitiikan ylivaalikautisessa selonteossa (2021) Suomen kehityspolitiikan päätavoitealueeksi on määritelty rauhanomaiset, demokraattiset yhteiskunnat. Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa (2020) todetaan Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan arvopohjassa olevan keskeistä demokration edistäminen kaikessa kansainvälisessä toiminnassa.

2.1 Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää vaalioikeuksiaan

Nykytilanne ja haasteet

Suomen poliittis-hallinnollinen järjestelmä perustuu edustukselliseen demokratiaan, jota täydentävät suoran ja osallistuvan demokratian menetelmät. Edustuksellisessa demokratiassa äänioikeutetut kansalaiset valitsevat vaaleilla edustajat, jotka tekevät päätökset heidän puolestaan.

Suomen vaalit sijoittuvat kansainvälisten vertailujen mukaan maailman luotettavimpien joukkoon.⁴⁸ Vaalien oikeudenmukaisuuden ja äänioikeuden inklusiivisuus saa kansainvälisissä vertailuissa korkeat pisteet.⁴⁹

Äänestysaktiivisuus eriytyy

Yleisesti ottaen Suomessa äänestysaktiivisuus sijoittuu Euroopan maiden keskikastiin.⁵⁰ Äänestysaktiivisuus on Suomessa suhteessa muihin Pohjoismaihin huomattavasti alhaisempaa. Äänestysaktiivisuus on kuitenkin meillä pysynyt melko vakaana 2000-luvulla ja itse asiassa noussut parilla prosenttiyksiköllä viimeisen kymmenen vuoden aikana. Monissa Euroopan maissa kehitystrendi on ollut päinvastainen.⁵¹ Suomessa äänestysaktiivisuus on ollut korkeinta presidentinvaaleissa ja eduskuntavaaleissa ja matalinta europarlamenttivaaleissa. Suomessa äänestysaktiivisuus kuntavaaleissa on alhaisempaa kuin muissa Pohjoismaissa.⁵² Vuoden 2021 kuntavaaleissa äänestysprosentti jäi historiallisen alhaiseksi kaikenkokoisissa kunnissa. Tämä johtui todennäköisesti koronapandemiasta ja vaalien poikkeuksellisesta ajankohdasta. Ensimmäisten aluevaalien äänestysprosentti jäi 47,5 prosenttiin.

Äänestysaktiivisuus eriytyy melko voimakkaasti eri väestöryhmien välillä. Hyvin toimeentulevat ja korkeasti koulutetut äänestävät keskimäärin muita väestöryhmiä aktiivisemmin.⁵³ Naiset ovat äänestäneet hieman miehiä aktiivisemmin 1980-luvulta lähtien.⁵⁴ Nuorten ja maahan muuttaneiden äänestysaktiivisuus on sen sijaan jäänyt alhaiseksi.⁵⁵ Nuorten äänestysaktiivisuus kuitenkin kasvoi kevään 2019 eduskuntavaaleissa verrattuna vuoden 2015 vaaleihin. Kehitys heijastelee Nuorisobarometriä⁵⁶, jonka mukaan 61 prosenttia nuorista kertoo olevansa vähintään jonkin verran kiinnostunut politiikasta. Kiinnostuksen määrä on korkeimmillaan 20 vuoteen.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on jakaantunut yhä selvemmin eri ryhmien välillä. Osa kansalaisista kokee, ettei heillä ole mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisiin asioihin perinteisten kanavien kautta, kuten äänestämällä vaaleissa.⁵⁷ Äänestysaktiivisuuteen vaikuttaa myös ymmärrys siitä mistä vaaleissa on kyse ja riittävä tiedon saanti.

Nuorten äänestysaktiivisuuden parantamiseksi on usein ehdotettu äänioikeusikärajan alentamista tai nettiäänestämisen mahdollistamista vaaleissa. Asiantuntija-arviot äänioikeusikärajan alentamisen mahdollisuuksista ja vaikutuksista ovat osittain ristiriitaisia⁵⁸. Nuorten osallistumis- ja

⁴⁸ IDEA (2021). Global State of Democracy Report 2021: Building Resilience in a Pandemic Era.

⁴⁹ Freedom House (2021). Countries and Territories.

⁵⁰ Grönlund & Wass toim. (2016). Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015; Isotalo, Järvinen, von Schoultz & Söderlund (2019). Suomalainen äänestäjä 2003–2019.

⁵¹ Periaatepäätöksen liite: Demokratiatilastoja vaikutusarvioinnin tueksi.

⁵² Pekola-Sjöblom & Piipponen (2018). Kuntavaalit, ehdokkaat ja valitut vuonna 2017.

⁵³ Kantola, Wass, Lahtinen, Peltoniemi & Heikkilä (2019). Vaalinavigaattori: Katso mistä löytyy eniten käyttämättömiä ääniä.

⁵⁴ Isotalo, Järvinen, von Schoultz & Söderlund (2019). Suomalainen äänestäjä 2003–2019.

⁵⁵ OM067:00/2021. ETNO - monikieliset yhteiskunnallisina vaikuttajina (MOVA) työryhmä.

⁵⁶ Haikkola & Myllyniemi toim. (2019). Hyvää työtä! Nuorisobarometri 2019.

⁵⁷ OECD (2021). Drivers of Trust in Public Institutions in Finland.

⁵⁸ Vaali- ja osallistumisoikeuksien ikärajoja on selvitetty esimerkiksi oikeusministeriön äänioikeusikärajaa selvittäneen työryhmän raportissa Nuorten ääni – aikuisten urna? Oikeusministeriön mietintöjä ja selvityksiä 49/2010, vaalien ajankohtia ja kansalaisten osallistumisoikeuksia selvittäneen parlamentaarisen työryhmän mietinnössä 31/2014 ja oikeusministeriön selvityksessä Nurminen, Laura (2017) Arviomuistio kansalaisaloitemenettelyn toiminnasta, oikeusministeriön mietintöjä ja selvityksiä 45/2017.

vaikuttamismahdollisuuksia on pyritty vahvistamaan monin keinoin, vaikka äänioikeusikärajan laskeminen ei ole ollut hallitusohjelmassa. Asiaa pohdittaessa on lisäksi huomioitava, että ikärajojen muuttaminen edellyttäisi perustuslain muuttamista: perustuslain 14 §:ssä säädetään äänioikeusikärajaksi yleisissä vaaleissa ja kansanäänestyksissä 18 vuotta ja perustuslain 53 §:n 3 momentin mukaan oikeus kansalaisaloitteen tekemiseen on äänioikeutetuilla kansalaisilla.

Suomessa tehtyjen selvitysten⁵⁹ perusteella nettiäänestämisen käyttöönottoa ei ole suositeltu, koska siihen liittyvät muun muassa vaalien turvallisuuteen ja niitä kohtaan tunnettuun luottamukseen kohdistuvat riskit on toistaiseksi nähty hyötyjä suuremmiksi. Aihetta selvittäneen parlamentaarisen työryhmän ja ulkomaisten esimerkkien mukaan alhaista äänestysaktiivisuutta ei ratkaista nettiäänestyksen käyttöönotolla. Teknologian ja demokratian digitalisoinnin kehitystä tulee kuitenkin jatkossakin seurata.

Eduskunnan oikeusasiamiehen erityistehtävänä on vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen edistäminen, suojeleminen ja seuranta. Oikeusasiamies tekee vaalien aikana ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia äänestyspaikoille, joissa kiinnitetään huomiota esteettömyyteen ja vammaisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksiin. Esimerkiksi vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä oikeusasiamies huomautti tarkastettujen ennakoäänestyspaikkojen puutteista esteettömyydessä ja vaalisalaisuuden mahdollisesta vaarantumisesta esteettömissä äänestyskopeissa⁶⁰. Oikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirjat julkaistaan oikeusasiamiehen verkkosivuilla.

Haasteet vaalijärjestelmän toimivuudessa

Eduskuntavaaleissa vaalien suhteellisuus toteutuu tällä hetkellä Suomessa heikosti.⁶¹ Nykyjärjestelmän keskeisimpänä heikkoutena voidaan pitää sitä, että pienempien vaalipiirien piilevät äänikynnykset nousevat niin korkeiksi että poliittinen suhteellisuus näissä toteutuu heikosti. Tällöin poliittinen suhteellisuus toteutuu eri tavoin eri vaalipiireissä ja pienissä vaalipiireissä erityisen heikosti, minkä seurauksena äänestäjien yhdenvertaisuus ei toteudu. Piilevät äänikynnykset vaihtelevat laskennallisesti huomattavasti toisistaan.⁶²

Vaalipiirin koolla on suuri vaikutus erikokoisten puolueiden ehdokkaiden mahdollisuuksiin tulla valituiksi. Uusien puolueiden nousu pienehköissä vaalipiireissä on vaikeaa. Jotkut tutkijat ovat myös tuoneet esiin, että nykyinen vaalijärjestelmä on äänestäjän kannalta vaativa, koska äänestäjän on kyettävä valitsemaan sekä puolue että ehdokas. Tutkijat ovat myös tuoneet esille tarpeen arvioida mahdollisuutta puolueen äänestämisen mahdollistamiseksi siten, että äänestäjän ei tarvitsisi halutessaan valita ehdokasta. Vaikeus valita ehdokasta on havaittu tutkimuksissa keskeiseksi äänestämättä jättämisen syyksi erityisesti nuorilla, jotka tuntevat vaalien ehdokkaita ikäryhmistä heikoimmin. Vuonna 2014 myös eduskunnan perustuslakivaliokunta katsoi mietinnössään⁶³, että asiaa tulisi selvittää äänestysaktiivisuuden kohottamiseksi.

Suomessa toimitetaan aluevaalien myötä nykyään viidet erityyppiset vaalit. Vaalien kasautuminen saattaa aiheuttaa vaaliväsymystä sekä puolueissa että äänestäjissä ja siten heikentää äänestysaktiivisuutta. Toisaalta keväällä 2019 pidetyissä europarlamenttivaaleissa äänestysaktiivisuus nousi riippumatta siitä, että eduskuntavaalit oli toimitettu vain runsas kuukausi aikaisemmin. Kaksien vaalien samanaikainen toimittaminen saattaa toisaalta lisätä äänestämisen informaatiokustannuksia ja tarjota herkästi syyn jättää äänestämättä sellaisille äänioikeutetuille, jolle äänestyspäätösten tekeminen on suhteellisesti vaikeinta.⁶⁴

Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa mahdollistettiin kirjeäänestys ulkomaalaisille.⁶⁵ Kirjeitse äänesti yli 6 000 äänestäjää. Pääosa kirjeitse äänestäneistä oli ulkomailla asuvia äänioikeutettuja. Mahdollisuus äänestää postin välityksellä toikin ennen kaikkea joustoa käytännön järjestelyihin ja helpotti etäisyydestä ja muista hankaluuksista johtuvia ongelmia. Kirjeäänestämisen leviäminen ja vakiintuminen edellyttävät aktiivista

⁵⁹ Oikeusministeriö (2017). Nettiäänestyksen edellytykset Suomessa: Nettiäänestystöryhmän loppuraportti.

⁶⁰ EOAK/1670/2019.

⁶¹ Oikeusministeriö (2022). Parlamentaarisen vaalityöryhmän loppuraportti.

⁶² Uudellamaalla tarvitaan läpimenoon laskennallisesti noin 2,5% annetuista äänistä, mutta Lapissa noin 10 %. Koska vaalipiirien paikkamäärät on sidottu asukaslukuihin, tilanne tulee jatkossa eriytymään yhä enemmän. Uusimaa lähestyy 40 edustajanpaikkaa ja Lappi putoaa pian kuuteen edustajaan.

⁶³ PeVM 3/2014 vp - VNS 3/2014 vp.

⁶⁴ Tutkija Sami Borgin lausunto valtioneuvoston demokraatiapoliittisesta periaatepäätöksestä (2022).

⁶⁵ Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (2020). Poliitiikan ilmastonmuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019.

viestintää ja käytäntöjen kehittämistä mahdollisimman tarkoituksenmukaisiksi. Sen vuoksi niin tilasto- ja rekisteripohjaista arviointia kuin kokemuseräisen tiedon keräämistä on tärkeää tehdä tulevina vuosina.

Vuoden 2023 alusta sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisvastuu siirtyy kunnilta hyvinvointialueille. Kyseessä on Suomen historian suurin hallinnollinen uudistus. Itsehallinnosta kuntia suuremmalla alueella säädetään perustuslain 121 §:n 4 momentissa. Perustuslakivaliokunta on katsonut⁶⁶, että itsehallinnon keskeinen elementti on kansanvaltaisuuden toteutuminen eli päätöksenteon perustuminen vaaleilla valitun ylimmän toimielimen keskeiseen asemaan. Hallituksen esityksessä hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi⁶⁷ arvioitiin uudistuksella olevan merkittäviä vaikutuksia demokratiaan, asukkaiden vaikutusmahdollisuuksiin sekä poliittiseen toimintakulttuuriin ja -järjestelmään. Hyvinvointialueen ylimmän päätöksentekuelimen, aluevaltuuston, valinta suorilla vaaleilla vahvistaa hallinnon kansanvaltaisia piirteitä, erityisesti verrattuna kuntayhtymiin, joissa kunnan asukkaiden demokraattinen päätöksentekijöitä koskeva valinta on välillistä.

Luottamushenkilöpaikat ovat vähentyneet ja tehtävät kasaantuvat

Luottamushenkilöpaikat ovat kuntaliitosten ja lautakuntien vähenemisen myötä vähentyneet noin kolmannesosaan 1980-luvulta lähtien.⁶⁸ Myös valtuustopaikkojen määrä on selkeästi vähentynyt viimeisten vuosikymmenten aikana.⁶⁹ Uudet hyvinvointialueet tuovat kuitenkin mukanaan uusia luottamushenkilöpaikkoja. Valtuusto- ja hallituspaikkojen lisäksi luottamushenkilöiden määrä tulee vaihtelevaan hyvinvointialueittain, riippuen siitä minkälaisen poliittisen johtamisjärjestelmän kukin hyvinvointialue itselleen valitsee. Tutkimusten mukaan kansalaiset kokevat vallan jonkin verran keskittyneen ja vuorovaikutuksen kuntalaisten ja päättäjien välillä olevan osittain puutteellista. Silti enemmistö katsoo kuntademokratian toimivan ainakin kohtuullisen hyvin ja kokee voivansa vaikuttaa päätöksentekoon.⁷⁰

Kunnallisalan kehittämissätiön tutkimuksen mukaan kunnallisista luottamustehtävistä suuresti kiinnostuneita on melko vähän. Mielenkiinto kuntavaaliehdokkuutta kohtaan on kyselyn mukaan viime vuosina laskenut. Kiinnostus jäsenyyksistä lautakunnissa on sen sijaan suurempaa. Nuoret olivat keskimäärin ikääntyneitä kiinnostuneempia luottamustehtäviä kohtaan.⁷¹ Kuntapäätäjäkyselyn mukaan luottamushenkilötyöhön käytetään suurissa kaupungeissa yhä enemmän aikaa. Hallituksen jäsenten osalta erot suurten ja pienten kuntien välillä ovat kasvaneet viimeisten 25 vuoden aikana. Erityisesti yli 100 000 asukkaan kaupunkien valtuuston ja hallituksen puheenjohtajien ajankäytössä on tapahtunut selkeä muutos vuosien 2015 ja 2020 välillä. Taustalla on osittain rakenteellinen ilmiö, sillä päätoimisten ja osa-aikaisten puheenjohtajien lukumäärä on kasvanut vuoden 2017 kuntavaalien jälkeen.⁷²

Vuoden 2021 kuntavaaleissa valittiin lähes 9 000 valtuutettua. Ehdokasmäärä kääntyi nousuun, mutta naisten ja nuorten ehdokkaiden osuudet laskivat⁷³. Maahan muuttaneet ovat myös ehdokkaina selkeästi aliedustettuja suhteessa väestömäärään. Kuntavaaleissa 2021 uusista valtuutetuissa ennätysmäärä oli naisia ja kansanedustajia.⁷⁴ Kuntavaalien kampanjakulut ovat keskimäärin pieniä. Kampanjakulut ovat keskimäärin pienempiä pienissä kunnissa, joissa ihmiset usein tuntevat ehdokkaan entuudestaan. Suurimmissa kaupungeissa kampanjakulut voivat sen sijaan kohota huomattavasti suurimmiksi.⁷⁵

Ensimmäisissä aluevaaleissa 2022 joka kolmas ehdokas oli kunnanvaltuutettu⁷⁶. Noin 77 prosenttia valituista oli istuvia kunnanvaltuutettuja. Aluevaltuustojen ja -hallitusten puheenjohtajistosta 82 prosenttia oli istuvia

⁶⁶ PeVL65/2018.

⁶⁷ HE 241/2020 vp.

⁶⁸ Piipponen (2018). Johtamismallit ja toimielimet Manner-Suomen kunnissa 2017.

⁶⁹ Pikkala & Borg (2017). Kuntavaalitrendit.

⁷⁰ Kestilä-Kekkonen, Sipinen, Borg, Tiihonen, Wass (2018). Kuntademokratiaindikaattorit 2017. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 6/2018.

⁷¹ Kunnallisalan Kehittämissätiö (2021). Kansalaismielipide ja kunnat: Ilmapuntari 2020.

⁷² Suomen Kuntaliitto (2020). Kuntapäätäjätutkimus.

⁷³ Suomen Kuntaliitto 2021). Ehdokasmäärä kääntyi nousuun, mutta naisten ja nuorten osuudet laskivat.

⁷⁴ Suomen Kuntaliitto (2021). Uusissa valtuutetuissa ennätysmäärä naisia ja kansanedustajia.

⁷⁵ Kestilä-Kekkonen, Sipinen, Borg, Tiihonen, Wass (2018). Kuntademokratiaindikaattorit 2017.

⁷⁶ Suomen Kuntaliitto (2022). Aluevaalien ehdokkaista joka kolmas on kunnanvaltuutettu.

kunnanvaltuutettuja.⁷⁷ Ehdokkaudet ja etenkin valtuustopaikat näyttäisivät siten kasaantuvan pitkälti samoille henkilöille.

Vaalihäirintä on kasvava ongelma

Koronapandemia on vaikuttanut demokratian toteutumiseen globaalisti.⁷⁸ Koronapandemia ja Venäjän hyökkäys Ukrainaan ovat myös Suomessa tuonut esille tarpeen arvioida, miten vaalien resilienssiä voitaisiin vahvistaa erilaisissa kriisitilanteissa.

Vaalihäirintä ja vaaleihin liittyvä vaikuttaminen on kansainvälisesti ollut kasvava ongelma, jonka tavoitteena on vaikuttaa vaalien toimintaan tai horjuttaa vaalien legitimitettä. Vaalihäirinnässä on kyse toiminnasta, jolla pyritään aiheuttamaan sekasortoa ja sekaannusta vaalikamppailun aikana ja siten nakertaa kansalaisten luottamusta vaali-instituution toimivuuteen ja hyväksyttävyyteen. Siksi esimerkiksi Euroopan demokratiatoimintasuunnitelman⁷⁹ tavoitteena on parantaa kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia ja rakentaa kestävämpiä demokratioita kaikkialla EU:ssa edistämällä vapaita ja rehellisiä vaaleja, vahvistamalla tiedotusvälineiden vapautta sekä torjumalla disinformaatiota. Valmisteilla olevassa EU:n digipalvelusäädöksessä määritellään ensi kertaa digitaalisten palvelujen välittäjien velvoitteet ja vastuut koko sisämarkkinoilla.

Vaalihäirintä on tutkimusten valossa Suomessa toistaiseksi ollut maltillista. Tutkimusten mukaan henkilökohtaisella tasolla melko harva ehdokas on toistaiseksi kokenut vaalihäirintää. Sen sijaan yleisemmän tason tarkastelu osoittaa, että vaalihäirintää koetaan kasvavana uhkana.⁸⁰ Myös sosiaalisessa mediassa toimivien automatisoitujen bottitilien yritykset vaikuttaa vaaleihin ovat toiseksi Suomessa jääneet vähäisiksi.⁸¹

Häirintä ja vihapuhe vaikuttavat kansalaisten, erityisesti naisten ja vähemmistötaustaisten henkilöiden halukkuuteen osallistua esimerkiksi politiikkaan. Ilmiö heikentää turvallisuuden tunnetta, kaventaa sananvapautta sekä vähentää ihmisten halukkuutta aktiiviseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen. Ilmiöllä on negatiivisia vaikutuksia myös luottamusyhteiskuntaan. Suomessa pidetään tärkeänä laittomaan vihapuheeseen puuttumista.⁸²

Puolueiden määrä on pysynyt vakaana, mutta niiden jäsenmäärä pienenee

Suomessa on monipuoluejärjestelmä ja puolueiden määrä on puolurekisterissä pysynyt suhteellisen vakaana. Tällä hetkellä puolurekisterissä on kaksikymmentäkolme puoluetta.⁸³ Puolueiden jäsenmäärät ovat sen sijaan viimeisten vuosikymmenten aikana pienentyneet.⁸⁴ Puolueet toimivat merkittävänä portinvartijana poliittisessa päätöksenteossa, ja on sikäli tärkeää turvata puolueille riittävät resurssit. On tärkeää, että myös aliedustetut ryhmät, kuten nuoret ja vammaiset henkilöt, pääsevät osallistumaan demokraattisiin prosesseihin puolueiden kautta. Tästä syystä on keskeistä edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta, saavutettavuutta ja osallisuutta puolueissa.

⁷⁷ Suomen Kuntaliitto (2022). Aluevaltuustojen ja -hallitusten puheenjohtajistosta 82 prosenttia istuvia kunnanvaltuutettuja; Suomen Kuntaliitto (2022). Aluevaalit 2022.

⁷⁸ IDEA (2021) Global State of Democracy Report 2021: Building Resilience in a Pandemic Era.

⁷⁹ Komission tiedonanto Euroopan demokratiatoimintasuunnitelmasta COM/2020/790 lopullinen sekä valtioneuvoston E-selvitys E 12/2021 vp asiasta.

⁸⁰ Wass, Isotalo & Limnell (2020). Ehdokkaiden ja äänestäjien havainnot vaalihäirinnästä; Von Schoultz, Söderlund & Kestilä-Kekkonen (2020). Ehdokkaiden menestys vaaleissa.

⁸¹ Oikeusministeriö (2021). Bottien vaikuttavuus Twitterissä kuntavaalien alla vähäistä.

⁸² Suomessa on viime aikoina toteutettu oikeudellisia uudistuksia muun muassa rikoksentekeijöiden syytteenpanon helpottamiseksi ja sukupuoleen perustuvien rikosten rankaisemisen lisäämiseksi. Maalittamiseen liittyviä rikos- ja muita lainsäädännöllisiä kysymyksiä on myös käsitelty hallituskaudella eri julkaisuissa ja hankkeissa. Poliisin uusi viharikosohjeistus on valmistunut. Rasismien vastaisessa ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelmassa on toimenpide moderaattoreiden ja verkkoalustojen koulutuksesta.

⁸³ Puolurekisteri.fi. Rekisteröidyt puolueet.

⁸⁴ Karvonen, Lauri (2010). The Personalization of Politics: A Study of Parliamentary Democracies.

Toimenpiteitä edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- Vaalijärjestelmän uudistamismahdollisuuksien selvittämistä jatketaan, jotta vaalijärjestelmän toimivuus ja suhteellisuus toteutuvat nykyistä paremmin, kuitenkin niin, että alueellinen edustavuus toteutuu.
- Vaalien turvallisuutta vahvistetaan jatkamalla vaalitietojärjestelmän (VAT) uudistamista. Vaaleihin liittyviin kasvaviin hybridiuhkiin varaudutaan entistä paremmin. Tehdyn selvityksen pohjalta jatketaan vaalien resilienssin vahvistamista ennakoivasti erilaisia kriisitilanteita silmällä pitäen.
- Vaalipäivän äänestysmahdollisuuksien joustavuutta lisätään kiinnittämällä huomiota äänestyspaikkojen määrään, sijoitteluun, saavutettavuuteen ja esteettömyyteen. Kuntia myös kannustetaan sähköisen äänioikeusrekisterin käyttöönottoon.
- Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista. Erityisesti nuorten, maahan muuttaneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten vaaliosallistumisen tukemiseen panostetaan. Puolueita kannustetaan monipuoliseen ja monimuotoiseen ehdokasasetteluun sekä saavutettavaan viestintään edustamistaan asioista.

2.2 Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää osallistumisoikeuksiaan. Hallinto toimii avoimesti ja vuorovaikutteisesti mikä vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Nykytilanne ja haasteet

Demokratian toimivuuden kannalta on keskeistä, että kaikilla on yhdenvertainen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan. Tämä voi tapahtua sekä edustuksellisen järjestelmän että muiden osallistumisprosessien kautta. Osallistumisjärjestelmien tulisi olla luotettavia ja vaikuttavia. Kansalaisten riittäviä osallistumisvalmiuksia tulisi tukea.

Avoimuus ja päätöksenteon läpinäkyvyys ovat demokratiassa tärkeitä luottamuksen ylläpitämisen näkökulmasta. Läpinäkyvyys luo myös perustan korruptoimattomuudelle. Avoin valmistelu antaa kansalaisille mahdollisuuden seurata päätöksenteon valmistelua ja osallistua valmisteluprosessiin.

Suomi on vahvasti sitoutunut avoimen hallinnon periaatteisiin ja liittynyt avoimen hallinnon kumppanuusohjelmaan, jonka puitteissa on valmisteltu avoimeen hallintoon liittyvä strategia.⁸⁵ Myös julkisen hallinnon strategian tavoitteena on laajentaa mahdollisuuksia vaikuttaa ja rohkaista ihmisiä osallistumaan valmisteluun ja päätöksentekoon⁸⁶. Avoimuuden on yllettävä myös päätöksentekovaiheeseen. Sekä EU:ssa, että Suomessa parlamentin aseman vahvistaminen on kytketty kansalaisten roolin korostamiseen. Keskeistä on avoimuus- ja julkisuusperiaate ja siihen perustuva mahdollisuus osallistua päätöksentekoon.⁸⁷

Osallistumistavat moninaistuvat

Viime vuosikymmenten aikana perinteinen poliittinen osallistuminen, kuten äänestäminen ja puolueosallistuminen, on läntisissä demokratioissa vähentynyt ja eriytynyt muun muassa sosio-ekonomisen aseman, iän ja koulutustaustan mukaan. Perinteisten osallistumismuotojen rinnalle on syntynyt uusia

⁸⁵ Avoinhallinto.fi (2020). Avoimen hallinnon strategia.

⁸⁶ Julkisenhallinnonstrategia.fi (2020). Julkisen hallinnon strategia.

⁸⁷ Perustuslain (HE 1/1998) yleisperustelujen mukaan "Eduskunnan toimivallan laajentaminen lisää eduskunnan toimintaa koskevan julkisuusperiaatteen vuoksi yksilöiden mahdollisuuksia saada tietoja päätettävänä olevista asioista ja osallistua päätösten tekemistä edeltävään yleiseen keskusteluun." Eduskunnan toimivallan kasvu on siis kytketty sen toiminnan avoimuuteen ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksien edistämiseen.

osallistumisen tapoja. Tutkimusten mukaan näyttäisi siltä, että yksilöllisemmät osallistumismuodot, joissa ihmiset voivat osallistua heille itselleen sopivina aikoina, ovat jossain määrin syrjäyttämässä kollektiivisempia osallistumismuotoja. Tutkimukset myös osoittavat, että kansalaiset toivovat enemmän osallistumisen mahdollisuuksia⁸⁸.

Tuoreen vertailevan tutkimuksen mukaan Suomi ei sijoitu erityisen korkealla osallistuvan demokratian osalta.⁸⁹ Suomalaiset ovat kuitenkin aikaisempien tutkimusten valossa hieman eurooppalaista keskitasoa aktiivisempia poliittisia osallistujia, joskaan osallistuminen ei yllä aivan Euroopan parhaiden maiden joukkoon. Suomessa niin sanotut ei-institutionaaliset osallistumisen muodot, kuten osallistuminen mielenosoituksiin, ovat hieman lisääntyneet viimeisen kymmenen vuoden aikana.⁹⁰

Suomalaisena erityispiirteenä on kansalaisaloitteen vahvempi suosio verrattuna muihin Euroopan maihin, joissa kansalaisaloitteen tapainen osallistumiskanava on olemassa.⁹¹ Myös kunnallinen aloiteoikeus on suomalainen demokraattinen innovaatio.

Suomi seuraa aktiivisesti kansainvälistä demokratiainnovaatioiden kehitystyötä. Eri puolilta maailmaa löytyy muun muassa puntaroivan demokratian malleja, joista Suomessakin voidaan ottaa oppia. Puntaroivilla malleilla voidaan osallistaa laaja joukko kansalaisia herkästi polarisoituvien kysymysten käsittelemiseen, lisätä päätöksenteon avoimuutta sekä vahvistaa luottamusta demokraattisiin instituutioihin. OECD suositteli vuonna 2021 julkaistussa luottamusarvioinnissaan puntaroivien menetelmien ja dialogien käytön edistämistä Suomessa.⁹²

Viimeisen vuosikymmenen aikana Suomessa on myös tehty huomattavia panostuksia verkkodemokratian edistämiseksi. Suomi onkin noussut YK:n e-demokratiaindeksillä mitattuna maailman kärkimaiden joukkoon.⁹³ Etenkin kansalaisaloitteen käyttö, mutta myös muu verkossa tapahtuva osallistuminen näyttäisi erityisesti koronapandemian aikana lisääntyneen. Oikeusministeriön ylläpitämät verkkodemokratiapalvelut on koottu osoitteeseen www.demokratia.fi⁹⁴. Oikeusministeriön verkkodemokratiapalvelut ovat vakiinnuttaneet paikkansa ja kävijämäärät ovat kasvaneet selkeästi vuodesta 2019 lähtien. Esimerkiksi kansalaisaloite.fi-palvelussa oli vuonna 2021 jo yli viisi miljoonaa käyntikertaa palvelun kävijäseurannan mukaan. Demokratia.fi sivustolta löytyvät myös kootusti EU:n verkkodemokratiapalvelut, mukaan lukien EU:n kansalaisaloitepalvelu. Suomalaisen verkkodemokratiapalvelujen pitkän aikavälin kehittämistoimenpiteenä on ehdotettu julkishallinnon kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia tarjoavien erillisten palvelujen kokoamista yhdeksi vuorovaikutteiseksi demokratiapalveluksi. Näin ihmiset pystyisivät osallistumaan valmisteluun ja päätöksentekoon nykyistä paremmin. Digitaalisia osallistumispalveluita tarjotaan sekä suomen että ruotsin kielellä. Järjestelmien kieliversiot suunnitellaan siten, että ne voidaan ottaa käyttöön molemmilla kansalliskielellä samanaikaisesti, ja että ne toimivat yhdenvertaisesti molemmilla kielillä.⁹⁵ Myös moni- ja selkeäkieliseen viestintään on panostettava.

Tutkimusten mukaan suomalaista demokratiaa haastavat osallistumisen kuilut. Poliittisen osallistumisen eriytyminen luo haasteita myös uusille osallistumisen muodoille. Poliittinen aktiivisuus näyttäisi herkästi kasautuvan yhteiskunnan hyväosasille⁹⁶. Osallistuminen eriytyy ja osa kansalaisista ei koe osallistumista enää tärkeäksi.⁹⁷ On tärkeää, että erilaiset elämäntilanteet ja kokemukset tulevat tunnistetuksi ja osaksi valmistelua ja kehittämistä, päätöksentekoa, toimeenpanoa, sekä arviointia.

⁸⁸ Jämsen ym. (2022). Demokraattiset osallistumismahdollisuudet Suomessa. Kyselytutkimus kansalaisten ja päättäjien ajatuksista päätöksentekoon osallistumisesta ja demokratian tulevaisuuskuvista.

⁸⁹ Boese ym. (2022). Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022.

⁹⁰ Bäck & Serup Christensen (2020). Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa?

⁹¹ Bäck & Serup Christensen (2020). Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa?

⁹² OECD (2021). Drivers of Trust in Public Institutions in Finland.

⁹³ YK (2021). UN E-Government Knowledgebase Country Selector.

⁹⁴ Verkkopalveluita ovat kansalaisaloite.fi, kuntalaisaloite.fi, digiraati.fi, otakantaa.fi, lausuntopalvelu.fi, puoluerikisteri.fi sekä vaalit.fi -sivusto. Palvelukokonaisuus täydentyy vuoden 2023 aikana hyvinvointialuealoite -palvelulla.

⁹⁵ Valtioneuvosto (2021). Kansalliskielistrategia.

⁹⁶ Bäck & Serup Christensen (2020). Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa?

⁹⁷ Värtö ym. (2021). Suomalaisen demokratian kipukohdat – ja niiden ratkaisumahdollisuudet.

Demokraattiset innovaatiot ja uudet osallistumisen muodot voivat vahvistaa demokratiaa ja säilyttää suosionsa kansalaisten keskuudessa ainoastaan, jos ihmiset itse innostuvat niistä, kokevat ne vaikuttaviksi ja niitä on tarjolla systemaattisesti. Siitä syystä niiden tulisi kytkeytyä vahvasti päätöksentekoon, ettei osallistuminen jäisi näennäisosallistumiseksi.⁹⁸ Esimerkiksi kansalaisaloite on osoittanut, että suoran osallistumisen muodoilla voi olla myös osallistumista tasaavia vaikutuksia.⁹⁹

Suomessa on vahva paikallisdemokratia

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on vahva paikallinen itsehallinto. Suomen kuntalaissa säädetään kuntademokratiasta kuntalaisten osallistumisoikeuksista huomattavasti laajemmin kuin muissa Pohjoismaissa. Kuntalaissa ja laissa hyvinvointialueista on monipuolisesti otettu huomioon demokratia ja osallistuminen. Kuntalain kokonaisuudistuksen (410/2015) siivittämänä monet kunnat ovat ottaneet käyttöön uusia osallistumisen kanavia. Nuorisovaltuustot sekä vammais- ja vanhusneuvostot ovat olleet lakisääteisiä jo useamman vuoden ajan. Myös osallistuva budjetointi on kasvattanut suosiotaan, ja siitä löytyy paikallisesti monia hyviä esimerkkejä. Kuntien välillä löytyy kuitenkin edelleen suuria eroja siinä, minkälaisia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia ne ovat ottaneet käyttöön. Kuntien erilaisista käytännöistä johtuen niiden tosiasialliset vaikutusmahdollisuudet vaihtelevat.

Suhtautuminen kunnalliseen päätöksentekoon ja päättäjiin on tutkimusten mukaan ollut vuosina 1996-2020 pikemmin kriittistä kuin positiivista, mutta luottamus on vähitellen kohentunut. Tutkimusten mukaan lähes puolet kuntalaisista ei kokenut vaikuttamismahdollisuuksiaan omassa kotikunnassaan kovinkaan hyviksi. Lähes kaksi viidestä ei sen sijaan pitänyt vaikutusmahdollisuuksiaan kunta-asioissa hyvinä, joskaan ei huonoinakaan¹⁰⁰. Tutkimuksen mukaan positiivista kehitystä on vuosien saatossa tapahtunut, mutta kuntalaisten luottamuksen rakentamisessa on yhä parannettavaa. Luottamusta voidaan rakentaa avoimuuden ja vuorovaikutuksen kehittämisen kautta. Kuntalaisten luottamus vaihtelee monien taustatekijöiden osalta. Esimerkiksi korkeakoulutuksen omaavat ovat luottavaisempia, kuin vähemmän koulutetut. Kuntalaisten luottamus kunnan päätöksentekoon on yhteydessä myös kuntarakenteellisiin tekijöihin kuten kuntakokoon.¹⁰¹

Hyvinvointialueita koskevan lain tarkoituksena on luoda edellytykset itsehallinnolle kuntia suuremmalla hallintoalueella sekä asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteuttamisella hyvinvointialueiden toiminnassa. Laki hyvinvointialueista (611/2021) rakentuu kuntalain pohjalle ja hyvinvointialueiden osallistumisjärjestelmiä ollaan parhaillaan rakentamassa. On tärkeää, että tuetaan uusien innovaatioiden syntyä ja kannustetaan hakemaan uusia toimintatapoja. Hyvinvointialueen asukkaan näkökulmasta kuntien ja hyvinvointialueiden palvelujen ja osallistumisjärjestelmien tulisi muodostaa yksi, saumaton ja selkeä kokonaisuus. Asukkaan tulisi tietää, missä nimenomaisissa asioissa tulisi pyrkiä vaikuttamaan kunnan ja missä hyvinvointialueen kautta. Uudistuksen kokonaisvaikutukset demokratian toimivuuteen riippuvat merkittävästi siitä, millaiseksi hyvinvointialueiden toiminta ja muun muassa toimielin- ja päätöksentekorakenteet muodostuvat ja missä määrin hyvinvointialueilla otetaan käyttöön lain mahdollistamia osallistumis- ja vaikuttamistapoja ja miten niitä eri hyvinvointialueilla sovelletaan. Uuden hallinnontason perustamisen vaikutukset demokratiaan kytkeytyvät myös siihen, missä määrin hyvinvointialueen asukkaat kiinnostuvat vaikuttamisesta ja haluavat osallistua hyvinvointialueen toimintaan. Hyvinvointialueiden osallistumisrakenteita suunniteltaessa tulisi huomioida yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet molemmilla kansalliskielillä. Kansalliskielilautakuntien tehtäviä ja vaikutusmahdollisuuksia tulisi arvioida seuraavan hallituskauden aikana.

Avoimuus lisää luottamusta

Suomella on pitkät perinteet avoimesta hallinnosta ja laajasta julkisuusperiaatteesta. Suomi sijoittuikin kansainvälisissä avoimuuteen ja korruptoimattomuuteen liittyvissä vertailuissa maailman kärkimaiden joukkoon.¹⁰² Suomessa valmistelu on perinteisesti ollut avointa ja perustunut eri osapuolten väliseen

⁹⁸ Kallioniemi & Vahti (2021). Miten demokratiaa kokeillaan? Käsikirja demokratiakokeilujen toteuttamiseen ja osallisuuden vahvistamiseen nopeasti muuttuvassa maailmassa.

⁹⁹ Oikeusministeriö (2017). Demokratiapoliittinen toimintaohjelma.

¹⁰⁰ Kunnallisanalan Kehittämissäätö (2021). Kansalaismielipide ja kunnat: Ilmapuntari 2020.

¹⁰¹ Suomen Kuntaliitto (2021). Kuntalaisten luottamus kunnalliseen päätöksentekoon kohentunut.

¹⁰² Globalis (2020) Korruptio.

yhteistyöhön. Perustuslakivaliokunta on kiinnittänyt huomioita siihen, että suomalaisen korporatiivisen ja sopimiseen perustuvan järjestelmän riskeinä on eduskunnan ja koko poliittisen päätöksentekojärjestelmän arvostuksen laskeminen kansalaisten silmissä¹⁰³. Valiokunta on korostanut valmistelun avoimuutta ja pitänyt tärkeänä, että valmisteluaineistosta ilmenevät kaikki tahot, jotka ovat olleet mukana vaikuttamassa valmistelun tuloksiin.¹⁰⁴

Euroopan komission oikeusvaltiokertomuksen mukaan hallituksen lainsäädäntöaloitteisiin osallistuvat sidosryhmät arvioivat, että lainsäädäntöprosessi on hyvin läpinäkyvä. Oikeusvaltiokertomus nostaa esille, että vuosien 2020 ja 2021 oikeusvaltiokertomuksissa todetun trendin mukaisesti useat jäsenvaltiot ovat edelleen parantaneet lainsäädäntöprosessin laatua. Lisäämällä sidosryhmien, myös kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden, osallistumista voidaan parantaa lainsäädännön laatua ja prosessin läpinäkyvyyttä.

Eduskunnan EU-asiakirjoja on avoimesti saatavilla verrattuna moniin muihin EU-maihin. Valtioneuvostovaiheen kansallinen valmisteluvaihe ei kuitenkaan ole avointa ja valmisteluaineisto on nähtävillä vain rajoitetusti virkakäytössä. Prosessin avoimuuden kehittämiseksi on ehdotettu esimerkiksi prosessidatan yhdistämistä kansalliseksi seurantalpalveluksi.

Tutkimukset¹⁰⁵ osoittavat myös, että poliittis-hallinnollinen järjestelmä on siirtynyt yhä enemmän verkostomaiseen toimintaan, jossa eri sidosryhmät lobbaavat omia intressejään. Lobbausta tapahtuu sekä virallisten, että epävirallisten vaikuttamiskanavien kautta. Epävirallinen vaikuttaminen jää useimmiten pimentoon ja asiakirjajulkisuuden ulottumattomiin. Lobbaus Suomessa kohdistuu valtiollisella tasolla päätöksenteon kaikkiin vaiheisiin ja toimijoihin. Keskeisimpiä lobbauskohteita ovat etenkin ministerit ja ministeriöiden keskeiset virkamiehet. Tutkimuksen perusteella keskeisimpiä lobbaajia Suomessa ovat elinkeinoelämän järjestöt ja institutionaaliset järjestöt. Sen sijaan ammattiliittojen merkitys on näitä vähäisempi. Päätöksenteon läpinäkyvyyden edistämiseksi oikeusministeriö on valmistellut lobbausta koskevaa lainsäädäntöä.¹⁰⁶ Hallituksen esitys avoimuusrekisteriä koskevasta lainsäädännöstä annettiin eduskunnalle kesäkuussa 2022¹⁰⁷. Euroopan parlamentin, Euroopan unionin neuvoston ja Euroopan komission sopimus pakollisesta avoimuusrekisteristä tuli voimaan 1.7.2021. Sopimus korvaa aiemman, vuonna 2014 tehdyn Euroopan parlamentin ja komission välisen sopimuksen vapaaehtoisesta rekisteristä.

Suomessa vaalirahoitukseen liittyvää avoimuutta lisättiin vaali- ja puoluerahoitukseen liittyvän kohun seurauksena 2010-luvun alkupuolella. Nykyään ehdokkaiden vaalirahoitusilmoitukset julkaistaan avoimesti tietoverkossa.¹⁰⁸ Puoluerahoituksen aiempaa suurempi avoimuus on nähty lisäävän luottamusta poliittiseen toimintaan ja voi siten myös parantaa äänestysaktiivisuutta. Valtiontalouden tarkastusviraston kertomuksessa eduskunnalle puoluerahoituksen valvonnasta 2021 käy ilmi, että puoluerahoitusta koskevat ilmoitukset antavat olennaisilta osin oikeata tietoa. Vaali- ja puoluerahoituksen avoimuudessa ja valvonnassa on VTV:n mukaan edelleen esiintynyt tiettyjä haasteita. Ilmoitusten ajantasaisuudessa puoluerahoituksesta ei ole mahdollista saada luotettavaa kokonaiskuvaa selvittämällä pelkästään tulo- ja tilinpäätösten mukaisia tuottoja.¹⁰⁹

Kuulemisesta kohti vuorovaikutteisempaa valmistelua

Demokratian kannalta keskeistä on, että lainsäädännön valmistelua ohjaavat laadun, suunnittelun ja läpinäkyvyyden tavoitteet. Laadukkaaseen lainvalmisteluun tarvitaan riittävät resurssit ja riittävästi aikaa. Tutkimustiedon valossa lainvalmistelussa käytettäviä kuulemismenetelmiä pidetään usein yksipuolisina niiden keskittyessä lähinnä formaaliin lausunnotmenettelyyn. Isot toimijat ja tietyt sektorit saavat tällä hetkellä äänensä paremmin kuuluviin valmisteluprosessissa.¹¹⁰

¹⁰³ PeVM 3/2014 vp - VNS 3/2014 vp.

¹⁰⁴ PeVL 46/2017 vp.

¹⁰⁵ Hirvola ym. (2021). Kohti avoimempaa lobbausta: Lobbauskeskustelu Suomessa valtiollisella tasolla.

¹⁰⁶ OM033:00/2019. Avoimuusrekisteri.

¹⁰⁷ HE98/2022 vp.

¹⁰⁸ Vaalirahoitusvalvonta.fi (2010). Vaali- ja puoluerahoitusvalvonta.

¹⁰⁹ Valtiontalouden tarkastusvirasto (2022). Valtiontalouden tarkastusviraston kertomus eduskunnalle puoluerahoituksen valvonnasta 2021.

¹¹⁰ Vesa & Kantola (2016). Kuka pääsee mukaan? Miten järjestöjen ääni kuuluu lakien valmistelussa.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen mukaan keskeinen kritiikki nykyisissä kuulemiskäytännöissä nousee siitä, että ne avaavat usean arvion mukaan vaikutusmahdollisuuksia liian myöhään eikä lausuntojen antamista useinkaan pidetä riittävänä vaikuttamiskanavana verrattuna säädösvalmistelun aikaisemman vaiheen kuulemiseen. Kuuleminen on kiinteä osa lainvalmistelua, minkä vuoksi aitoja vaikutusmahdollisuuksia tulisi avata lainvalmisteluun nykyistä lausuntomenettelyä varhaisemmassa vaiheessa. Hyvällä suunnittelulla ja oikeiden menetelmien valinnalla voidaan parantaa kuulemisten laatua ja niistä saatavaa hyötyä. Uusia osallistamisen muotoja tulisi kehittää siten, että sidosryhmät ja kansalaiset kokisivat tulleetensa aidosti kuulluksi.¹¹¹

Haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien ääni kuuluu yleisesti ottaen heikommin valmistelussa. Yhteiskunnassa on monia väestöryhmiä, joilla on riski olla haavoittuvassa asemassa¹¹². Haavoittuvassa asemassa olevan ihmisen osallistumisen esteet liittyvät yksilön ja ympäristön vuorovaikutusilmioon. Erityisen tärkeää on siksi kehittää haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kuulemista eri tasoilla.

Kuulemista tulisi tukea myös EU:n lainsäädäntötyössä. Suomen EU-lainsäädäntöprosessia on usein pidetty edistyksellisenä, koska eduskunta pääsee osallistumaan Suomen EU-kannan muotoiluun ja saa tietoa muita EU-jäsenvaltioita paremmin. Suomen EU-politiikan vahvuus on hyvin toimiva yhteensovittamisjärjestelmä, jonka avulla varmistetaan johdonmukaiset kannat kaikkiin EU-asioihin ja joka toimii myös tiukoissa aikataulupaineissa ja poikkeuksellisissa tilanteissa. Jaostojärjestelmän toimivuus ja ajantasaisuus varmistetaan arvioimalla ja kehittämällä tarvittaessa EU-jaostojen toimintaa.¹¹³

Kansalaisen mahdollisuus seurata ja osallistua EU-lainsäädäntöprosessiin on EU-tasolla parempi kuin kansallisella tasolla. Prosessin etenemistä voi seurata mm. sekä komission, että parlamentin verkkopalvelujen kautta. Eurooppalaisen kansalaisaloitteen lisäksi kansalaiset voivat osallistua mm. julkisiin kuulemisiin ja antaa palautetta komission aloitteista. Suomessa pääasiallinen näkymä prosessiin on vasta eduskuntavaiheessa ja siltäkin osin hyvin rajoitettu. Eduskunnassa EU-lainsäädäntöasioita ei käsitellä avoimessa täysistunnossa, vaan ei-julkisessa valiokuntatyöskentelyssä. Kansalaisten osallistuminen prosessiin on hyvin vähäistä.

EU on myös pyrkinyt entistä avoimempaan vuoropuheluun. EU:n tulevaisuuskonferenssin¹¹⁴ puitteissa vuosina 2021-2022 kuultiin kansalaisten näkemyksiä EU:n tulevasta haasteista ja mahdollisuuksista. Tapahtumia järjestettiin EU-tasolla, kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti, myös digitaalisia välineitä hyödyntäen. Tulevaisuuskonferenssi oli osa komission puheenjohtaja von der Leyenin sitoumusta antaa eurooppalaisille enemmän sananvaltaa siihen, mitä EU tekee ja miten se toimii heidän hyväkseen. Konferenssiin saattoivat osallistua kaikki eurooppalaiset asuinpaikasta riippumatta.

Suomi on pitänyt tärkeänä, että konferenssin ehdotukset pohjautuvat selkeästi kansalaisten suosituksiin. Ehdotukset julkistettiin 9.5.2022, ja niiden käsittely jatkuu EU:n toimielimissä niiden toimivallan ja EU:n perussopimusten puitteissa. Ehdotukset sisältävät runsaasti laajoja ylätasoon tavoitteita sekä yksityiskohtaisempia toimenpide-ehtotuksia, joista osa jakaa mielipiteitä jäsenvaltioissa.

Toimenpiteitä yhteiskunnallisen osallistumisen tukemiseksi

- Rakennetaan yhtenäistä osallistumisen arkkitehtuuria, jossa erilaiset osallistumisen väylät muodostavat eheän, helposti hahmottuvan ja vaikuttavan kokonaisuuden niin kansalaisten, asukkaiden, päätöksentekijöiden kuin palveluiden järjestäjien näkökulmasta. Osallistumisen järjestelmät ja menetelmät sekä yhteistoiminta kytketään vahvemmin osaksi valmistelua. Osallistumistoimien arviointiin, mittaamiseen ja seurantaan panostetaan jatkossa. Osallistumisen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon myös ruotsinkielinen väestö.

¹¹¹ Pakarinen (2011). Lainvalmistelu vuorovaikutuksena: Analyysi keskeisten etujärjestöjen näkemyksistä lainvalmisteluun osallistumisesta.

¹¹² Esimerkiksi lapset, ikääntyneet, eri vähemmistöihin kuuluvat, vammaiset, sairaat, syrjäytyneet, työ- tai kouluelämän ulkopuolella olevat, asunnottomat, vangit, rikoksen uhrin jne.

¹¹³ Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta.

¹¹⁴ EU:n tulevaisuuskonferenssin verkkosivu.

- Tulevilla hallituskausilla tarkastellaan aihepiiriä koskevan valtioneuvostotasaisen palvelulupauksen laatimista osallistumisen yhdenvertaisesta edistämisestä.
- Osallisuusjärjestelmiä kehitetään siihen suuntaan, että ne luovat vakiintuneet toimintatavat kuntien ja hyvinvointialueiden pitkäjänteisen yhteistyön kehittämiseksi yhdistysten ja vapaiden kansalaistoimijoiden kanssa. Alueellisten ja kunnallisten osallistumisjärjestelmien rakentaminen vaatii jatkossa riittävää tukea ja viestintää, jotta niistä tulee mahdollisimman toimivat ja vaikuttavat. Osallisuusjärjestelmien toimivuutta arvioidaan jatkuvasti ja laajemmin 2020-luvun loppupuolella.
- Vaikuttamismahdollisuuksien monikanavaisuudesta huolehditaan, eri väestöryhmien erilaiset osallistumisen edellytykset huomioon ottaen. Lasten ja nuorten, monikielisten ja maahan muuttaneiden sekä haavoittuvassa asemassa olevien asukkaiden osallistaminen edellyttää etsivää osallisuustyötä ja erityistä tukea kohdennettua, selkeää ja saavutettavaa viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä toimielimiä. Ylisukupolvisia yhteisöllisyyttä ja moniammatillista verkostoitumista paikallistasolla tukevalla toiminnalla vahvistetaan osallisuutta ja hyvinvointia.
- Kansalaisaloitteiden raukeamista ja ikärajoja tarkastellaan seuraavan perustuslakiuudistuksen yhteydessä. Lisäksi selvitetään mahdollisuus ottaa kansalaisaloitteen rinnalle käyttöön uusi kevyempi aloitemuoto. Kansalaisraatien, yhteistoimintamenetelmien ja joukkoistamisen käyttöä osana valmisteluprosesseja lisätään. Digitaalisiin osallistumisen muotoihin ja verkkodemokratiapalveluiden päivittämiseen ja kehittämiseen panostamista jatketaan.
- Avoimella toiminnalla ja hyvällä hallinnolla vahvistetaan kansalaisten, asukkaiden ja viranomaisten välistä luottamusta. Avoimen hallinnon strategian mukaisesti kehitetään julkisen hallinnon kykyä viestiä selkeästi, saavutettavasti ja oikea-aikaisesti yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa. Jatketaan julkisen hallinnon strategian mukaisten avoimuus ja osallisuustavoitteiden toimeenpanoa.
- Meneillään olevassa julkisuuslain uudistuksessa pidetään huolta siitä, että lainsäädäntö on nykyistä selkeämpää ja toimivampaa sekä vastaa paremmin nyky-yhteiskunnan vaatimuksiin. Seurataan avoimuusrekisterin toimeenpanoa ja arvioidaan sen soveltamisalan laajentamista valtion virastoihin sekä muita kehittämistarpeita.
- Avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämiseen ja virkamiesten kuulemis- ja vuorovaikutusosaamistason lisäämiseen panostetaan. Tavanomaisten tahojen kuulemisesta ja osallistumisesta siirrytään laajempien ryhmien kuulemiseen.

2.3 Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Nykytilanne ja haasteet

Yhteiskuntamallimme perustuu luottamukseen toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja sen instituutioihin. Luottamus on edellytys demokratialle, sosiaaliselle yhteenkuuluvuudelle, turvallisuudelle, hyvinvoinnille ja taloudelle.

Suomalainen koulutusjärjestelmä on kansainvälisissä vertailuissa osoittautunut tuottavansa korkeaa osaamista tasa-arvoon perustuvassa järjestelmässä. Suomalaisten vahvalla uskolla koulutukseen on vahvat perinteet sosiaalisen nousun mahdollistajana ja demokraattisen yhteiskunnan kehittäjänä. Koulutus luo mahdollisuuden ja edellytyksen itsensä kehittämiseen. Tämä puolestaan johtaa vahvempaan luottamukseen yhteiskuntaan.

Varhaiskasvatus ja koulutus perustuvat demokraattiselle ihmiskäsitykselle, jossa sivistykselliset arvot ovat keskeisiä. Varhaiskasvatussuunnitelmassa ja opetussuunnitelmien perusteissa kaikilla koulutusasteilla

tavoitteena on osallisuus ja laaja-alainen osaaminen, jonka arvopohjana ovat oikeusvaltion ja demokraattisen yhteiskunnan peruseriaatteen.

Koulutusjärjestelmällä merkittävä rooli osallisuuden erojen tasoittamisessa

Demokratian toimivuuden kannalta merkittäviä tekijöitä ovat ihmisten kokemaa yhteiskunnallinen osallisuus, kiinnostus osallistumista ja vaikuttamista kohtaan sekä kansalaispätevyys. Esimerkiksi vuoden 2018 Nuorisobarometrin¹¹⁵ mukaan nuoret ovat aiempaa kiinnostuneempia politiikasta, mutta kiinnostus vaihtelee koulutustason mukaan.

Sukupuoli, äidinkieli, perheen koettu taloudellinen tilanne sekä vanhempien koulutustaso ja ammatti vaikuttavat siihen, millaisiksi nuori arvioi omat kykynsä vaikuttaa yhteiskuntaan. Sisäinen kansalaispätevyys eli koettu kyky vaikuttaa yhteiskuntaan ja ymmärtää sen toimintaa muotoutuu hyvin varhaisessa vaiheessa ja on yhteydessä muun muassa aikuisiän äänestysaktiivisuuteen sekä muuhun yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Nuorten arviot omista kyvyistään eroavat jo 15-vuotiaana. Tyttöjen sisäinen kansalaispätevyys on poikia heikompaa. Sama ero on havaittu eurooppalaisessa aikuisväestössä naisten ja miesten välillä.¹¹⁶

Sukupuolen lisäksi vanhempien ja perheen rooli kansalaispätevyyden kehittämisessä on merkittävä. Vanhempien korkealla koulutustasolla on myönteinen yhteys nuorten kansalaispätevyteen. Mitä korkeammin kouluttautuneita vanhemmat ovat, sitä paremmiksi nuori kokee kykynsä ymmärtää politiikkaa ja vaikuttaa siihen. Tämä heijastuu myös aikuisikäen. Koulujen demokratiakasvatus tasoittaa jonkin verran perhetaustasta johtuvia eroja nuorten sisäisessä kansalaispätevydessä. Nuorten aikuisten alhainen äänestysaktiivisuus aiheuttaa kuitenkin huolta vaaleista toiseen. Tutkimuksen mukaan nuorten omaa kokemusta kyvyistään vaikuttaa yhteiskuntaan on tärkeää vahvistaa jo ennen äänestysikää.¹¹⁷

Muodollisessa opetuksessa voimassa olevat varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteet kaikilla kouluasteilla (esi- ja perusopetus, lukio- ja ammatillinen koulutus, opettajankoulutus) painottavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteita sekä lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuutta niin opetuksen arvoperustassa, kuin laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksissa ja toimintakulttuurin kehittämistä koskevilla periaatteilla.¹¹⁸ Merkityksellistä on se, miten nämä periaatteet toteutuvat varhaiskasvatuksen, koulujen ja oppilaitosten arjessa ja miten lapset ja nuoret saavat aidon mahdollisuuden osallistua.

Viimeaikaisten selvitysten mukaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistaso opettajien keskuudessa on kuitenkin vaihtelevaa ja teemojen opetus on edelleen yksittäisten opettajien aktiivisuuden varassa. Erityisesti ihmisoikeuskasvatuksen osalta on havaittu kehittämistarpeita. Kansalliset ja kansainväliset suositukset kehottavat valtioneuvostoa vahvistamaan opettajien pitkäjänteistä perus- ja täydennyskoulutusta ihmisoikeuksista.¹¹⁹ Myös ihmisoikeusvaltuuskunta on esittänyt, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tulisi entisestään vahvistaa.¹²⁰

Sekä opetuksen että varhaiskasvatuksen, koulujen ja oppilaitosten hallinnon ja päätöksenteon ja toimintakulttuurin ihmisoikeusperustaisuuden vahvistaminen olisi tarpeen. Koulutuksessa tulisi käsitellä

¹¹⁵ Pekkarinen & Myllyniemi toim. (2019). Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018.

¹¹⁶ Kestilä-Kekkonen & Tiihonen, toim. (2022). Nuoret kansalaiset. Tilastollinen tutkimus yhdeksäsluokkalaisten kansalaispätevydestä.

¹¹⁷ Kestilä-Kekkonen & Tiihonen, toim. (2022). Nuoret kansalaiset. Tilastollinen tutkimus yhdeksäsluokkalaisten kansalaispätevydestä.

¹¹⁸ Esim. Kasa ym. (2021). 'Human rights and democracy are not self-evident': Finnish student teachers' perceptions on democracy and human rights education; Ihmisoikeuskeskus (2014) Selvitys ihmisoikeuskasvatuksesta Suomessa; Ihmisoikeusvaltuuskunta (2021) Ihmisoikeuskasvatusta vahvistettava hallitusohjelman mukaisesti – opettajankoulutukseen tarvitaan ihmisoikeussisältöä.

¹¹⁹ Esim. Kasa ym. (2021). 'Human rights and democracy are not self-evident': Finnish student teachers' perceptions on democracy and human rights education; Ihmisoikeuskeskus (2014). Selvitys ihmisoikeuskasvatuksesta Suomessa; Ihmisoikeusvaltuuskunta (2021). Ihmisoikeuskasvatusta vahvistettava hallitusohjelman mukaisesti – opettajankoulutukseen tarvitaan ihmisoikeussisältöä.

¹²⁰ Ihmisoikeusvaltuuskunta (2021). Ihmisoikeuskasvatusta vahvistettava hallitusohjelman mukaisesti – opettajankoulutukseen tarvitaan ihmisoikeussisältöä.

laajasti koko ihmisoikeuksien kirjoa. Huomiota tulee kiinnittää myös kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation opettajien osaamiseen ja opetusmateriaaleihin. Kotoutumiskoulutuksella tuetaan maahan muuttaneiden aikuisten yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien valmiuksien kehittymistä ja vahvistetaan heidän osallisuuttaan. Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti koulutuksen tulisi antaa muun muassa perustiedot perusoikeuksista ja velvollisuuksista sekä valmiudet käyttää poliittisia ja muita yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia.

Opettajien ja koulujen muun henkilöstön täydennyskoulutuksen on todettu nykyisellään olevan epäsystemaattista ja osallistumisen kasautuvan. Haaste koskee täydennyskoulutusta laajemmin, mutta vaikuttaa kielteisesti myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osalta.¹²¹

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) arvioi vuosina 2016-2017 oppilaiden osallisuutta perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa.¹²² Lisäksi Karvi on arvioinut lasten osallisuuden toteutumista päiväkotien ja perhepäivähoidon lapsiryhmissä osana varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden toteutumisen arviointia.¹²³ Vuosina 2020-2021 Karvi toteutti arvioinnin opiskelijoiden kasvusta aktiivisiksi ja kriittisiksi kansalaisiksi toisella asteella.¹²⁴ Arvioinnissa tuodaan esille kehittämissuosituksina, että toisen asteen oppilaitosten johdon tulee sitoutua entistä vahvemmin osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseen, oppilaitosten tulee tarjota opiskelijoille monipuolisia osallistumisen ja vaikuttamisen tapoja, ja että aktiivisen kansalaisuuden teema tulee sisällyttää osaksi kaikkea opetusta ja oppilaitoksen toimintakulttuuria.

Muodollisen opetuksen lisäksi medialla, yrityksillä, kansalaisjärjestöillä, kansalais- ja työväenopistoilla ja muilla vapaan sivistystyön toimijoilla sekä kirjastoilla on merkittävä rooli yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta edistävän koulutuksen tarjoamisessa erityisesti aikuisväestölle. Koulujen ja oppilaitosten rinnalla demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajina toimii laaja joukko yhteiskunnan eri toimijoita, muiden muassa kuntien nuorisotyössä ja -toiminnassa, vapaassa sivistystyössä, järjestöissä, nuorisovaltuustoissa ja lapsiparlamenteissa.

Yhteistoimintahengessä voitaisiin tarkastella, miten esimerkiksi kunnat voisivat rakentaa asukkaiden ongelmanratkaisukykyä, ja arvioida kuinka inklusiivisia erilaiset lasten ja nuorten osallisuutta edistävät toiminnot, esimerkiksi oppilas- tai opiskelijakunnat tai nuorisovaltuustot ovat eri vähemmistöihin kuuluville lapsille ja nuorille. Maahan muuttaneet ja monikieliset lapset ja nuoret tarvitsevat tukea ja mahdollisuuksia kasvaa vaikuttajiksi.

Myös kirjastoilla on demokratian kannalta merkittävä rooli. Kirjastolain mukaan yleisen kirjaston yhtenä tehtävänä on edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua. Ehdotuksessa kulttuuriperintöstrategiaksi 2022-2030 tunnustetaan, että moniarvoisessa yhteiskunnassa kulttuuriperintöalan toimijoilla on keskeinen rooli eri taustaisten yksilöiden ja ryhmien kulttuuristen tarpeiden tunnistamisessa ja tunnustamisessa sekä vuoropuhelun vahvistamisessa eri sidosryhmien ja yleisöjen kanssa.

Myös yleishyödyllisten säätiöiden ja rahastojen monipuolista asiantuntemusta kannattaa hyödyntää aiempaa tehokkaammin. Ne ovat merkittäviä kansalaisyhteiskunnan rahoittajia, jotka täydentävät ja vahvistavat julkista rahoitusta ja edistävät demokratiakehitystä tukemalla sivistystä, kulttuuria ja ihmisten mahdollisuuksia toteuttaa itseään.

Media- ja informaatiolukutaidon merkitys kasvaa

Viime vuosina media- ja informaatiolukutaidon merkitys on noussut entistä tärkeämpään asemaan yhteiskunnallisten uhkien, kuten disinformaation ja demokratiavastaisuuden systemaattisen ja kohdennetun levittämisen, vihapuheen sekä median välityksellä tapahtuvan häirinnän yleistymisen ja yksityisyyden sekä tietosuojan loukkausten yhteydessä. Medialukutaidolla tarkoitetaan taitoa käyttää, lukea, ymmärtää, tulkita, ja

¹²¹ Heikkinen, Aho & Korhonen (2015). Ope ei saa oppia: opettajankoulutuksen jatkumon kehittäminen. Ks. myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä, kokous 4/2021, pöytäkirja.

¹²² Julin & Rumpu (2018). Työrauhan ja turvallisen oppimisympäristön arviointi perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa.

¹²³ Repo ym. (2019). Varhaiskasvatuksen laatu arjessa – Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa.

¹²⁴ Hakamäki-Stylman ym. (2021). Osallisuus tehdään yhdessä: Opiskelijoiden kasvu aktiivisiksi ja kriittisiksi kansalaisiksi toisella asteella.

arvioida kriittisesti erilaisia mediasisältöjä. Medialukutaito käsittää myös taidon tuottaa mediasisältöjä itse erilaisiin tarkoituksiin ja viestiä median kautta. Medialukutaitoa on niin ikään taito käyttää mediavälineitä ja toimia turvallisesti ja vastuullisesti median parissa. Medialukutaitoisten ihmisten on huomattu pystyvän paremmin suojaamaan itseään edellä mainituilta uhkilta.¹²⁵

Keskeinen media- ja informaatiolukutaitoon liittyvä seikka nyky-yhteiskunnassa koskee suoraa vaikuttamista ja mielipiteen manipulointia sekä niiden mekanismien tunnistamista, jotka mahdollistavat tällaisen toiminnan. Digitalisoituneessa yhteiskunnassa keskeistä on, että ihmiset ymmärtävät, mikä merkitys heistä kerättävillä tiedoilla voi olla, ja että he oppivat tunnistamaan suoran vaikuttamisen tai mielipiteen manipuloinnin mekanismeja ja vaatimaan tietojenkäsittelyn läpinäkyvyyttä.

Mediakasvatus on vakiinnuttanut asemaansa suomalaisessa koulutusjärjestelmässä, jossa se sisältyy moniin eri oppiaineisiin. Mediakasvatuksen toteuttamista kuitenkin estää usein resurssien ja osaamisen puute. Yhteistyötä, koordinaatiota ja verkostoitumista tulisi toteuttaa mediakasvatuksessa nykyistä enemmän. Mediakasvatus ei toteudu tasa-arvoisesti kaikkialla Suomessa, ja siksi se on paikoitellen hajanaista ja epäsystemaattista. Myös yhteiskunnan ja mediakulttuurin nopeat muutokset haastavat mediakasvatusta jatkuvasti.¹²⁶

Viimeaikaiset kriisit ovat osoittaneet informaatiovaikuttamisen määrän lisääntyvän. Koulutusjärjestelmä antaa eri tasoilla eväitä media- ja informaatiolukutaitoon sekä tarjotun tiedon arviointiin ja tarvittaessa kyseenalaistamiseen. Viranomaisviestintä tai perinteisen median kanavat eivät välttämättä tavoita lapsia ja nuoria. Tällöin opetus- ja kasvatushenkilöstöllä on tärkeä rooli ajankohtaisten tilanteiden ja ilmiöiden käsittelyssä yhdessä lasten ja nuorten kanssa.

Lasten ja nuorten lisäksi on tärkeää vahvistaa myös aikuisväestön kriittistä media- ja informaatiolukutaitoa ja erityisesti ikääntyneen tai maahan muuttaneen aikuisväestön osalta digitaalisen osallisuuden edellyttämiä valmiuksia. Monen aikuisen tai iäkkään media- ja informaatiolukutaito on vanhentunutta tai alun alkaenkin puutteellista, jolloin heillä on vaikeuksia navigoida nykyisessä mediaympäristössä ja tunnistaa mis- ja disinformaatiota sekä arvioida tiedon luotettavuutta. Siten aikuisväestön puutteellisiin taitoihin liittyy riskejä demokratian ja luottamusyhteiskunnan toimivuudelle. Koska heitä ei kouluja koskevilla kehittämistoimilla enää tavoiteta, tarvitaan muita kumppaneita.

Edellä kuvattuihin haasteisiin on tartuttu muun muassa Kansallisessa lukutaitostrategiassa, jonka yhtenä keskeisenä tavoitteena on tukea kaikenikäisten monilukutaitoa¹²⁷. Kansalliseen lukutaitostrategiaan pohjautuvassa lukutaito-ohjelmassa tarkennetaan suuntaviivoihin kirjoitettujen toimenpiteiden vastuutahoja ja toteuttamisaikataulu vuoteen 2030.¹²⁸

Toimenpiteitä demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- Nuorten kansalaispätevyuden kokemuksessa havaittuun eriytymiskehitykseen on tartuttava vakavasti riittävän varhaisessa vaiheessa ennen toiselle asteelle siirtymistä. Lisäksi tulee varmistaa, että niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa annetaan riittävä tietopohja demokratiasta ja ihmisoikeuksista sekä riittävät valmiudet demokraattiseen osallistumiseen.
- Tarvitaan ajantasaisia, selko- ja monikielisiä ja saavutettavia, demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksiä käsitteleviä koulutus- ja opetusmateriaaleja monelle erilaiselle kohderyhmälle. Lukuvuonna 2022-2023 toteutettavista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankkeista saadut tulokset ja toimintamallit jalkautetaan jatkossa valtakunnallisesti. Dialogi-, sovittelu- ja konfliktinratkaisutaitoja

¹²⁵ Salomaa & Palsa (2019). Medialukutaito Suomessa: Kansalliset mediakasvatuslinjaukset.

¹²⁶ Salomaa & Palsa (2019). Medialukutaito Suomessa: Kansalliset mediakasvatuslinjaukset.

¹²⁷ Monilukutaito käsitteenä kattaa kaikki erilaiset lukutaidot perinteisestä luku- ja kirjoitustaidosta esimerkiksi medialukutaitoon sekä visuaaliseen lukutaitoon ja datanlukutaitoon.

¹²⁸ Opetushallitus (2021). Kansallinen lukutaitostrategia 2030: Suomi maailman monilukutaitoisin maa; Opetushallitus (2021). Kansallinen lukutaito-ohjelma 2030.

opetetaan osana niin varhaiskasvatusta, perus- ja toisen asteen opetusta kuin täydennys- ja aikuiskoulutusta.

- Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatustieteiden vahvistamiseksi opettajien ja muun henkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksessa tarvitaan pitkäjänteistä kehitystyötä, yhteistyötä opettajankoulutusta tarjoavien laitosten kesken ja muiden toimijoiden, kuten kuntien ja koulutuksen järjestäjien sekä kansalaisjärjestöjen kanssa, pysyviä rakenteita ja resursseja sekä valtakunnallisen yhdenvertaisuuden parantamista. Ratkaisut edellyttävät aktiivista vuoropuhelua eri toimijoiden kesken.
- Kansalaistaitoja sekä avointa keskustelua vahvistetaan disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi. Suomessakin on tärkeää edelleen vahvistaa kaikkien ikäryhmien sekä erityisesti lasten ja nuorten laaja-alaista digitaalista sivistystä, muun muassa kykyä kriittiseen digitaaliseen ja medialukutaitoon. Mediakasvatuksen toteuttamiseen ja kehittämiseen tulee varata riittävät resurssit ja vuonna 2019 laadittujen kansallisten mediakasvatustieteiden toteutuminen tulee varmistaa sekä toimeenpanna laaja-alaista monilukutaitoa edistävä Kansallinen lukutaitostrategia 2030.
- Vahvistetaan kirjasto- ja museoiden verkoston roolia yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistajana.
- Kotoutumiskoulutusta sekä monikielistä yhteiskuntaorientaatiota järjestettäessä varmistetaan, että koulutusta tarjoavilla toimijoilla on riittävä osaamis pohja demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa käsittelevien teemojen käsittelemiseen ja että nämä teemat saavat koulutuksissa riittävän painoarvon. Koulutuksen järjestäjien tulee varmistaa, että kotoutumiskoulutukseen ja monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon osallistuvat maahan muuttaneet saavat asuinpaikasta riippumatta käytännönläheistä tietoa oikeuksistaan ja vaikuttamiskeinoistaan. Monikielisen yhteiskuntaorientaatiojakson tulee olla myös niiden maahan muuttaneiden saatavilla, jotka eivät ole kotoutumislaissa tarkoitettuja kotoutuja-asiakkaita.
- Kansalaisjärjestöille ja vapaan sivistystyön oppilaitoksille turvataan riittävät resurssit demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen ja materiaalien tuottamiseen. Vuorovaikutusta koulujen ja oppilaitosten sekä ympäröivän yhteiskunnan välillä lisätään esimerkiksi parantamalla nuoriso- ja muiden kansalaisjärjestöjen mahdollisuuksia esittäytyä kouluissa ja oppilaitoksissa.

2.4 Mediaympäristö on moniääninen, moninainen ja yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri mahdollistaa kaikkien osallistumisen

Nykytila ja haasteet

Journalistisin periaattein toimivalla medialla on tärkeä rooli demokratian ja koko yhteiskunnan toiminnan kannalta.¹²⁹ Kansalaisten viestinnälliset toimintamahdollisuudet, kuten oikeus monipuoliseen ja luotettavaan tietoon, mielipiteen- ja sananvapaus sekä mahdollisuus osallistua julkiseen keskusteluun ovat keskeinen osa perus- ja ihmisoikeuksia sekä demokraattista yhteiskuntaa.¹³⁰ Valtio ei puutu median sisältöihin, mutta valtion tehtävänä on turvata vapaan median toimintaympäristö. Myös Euroopan komissio korostaa demokratiatoimintasuunnitelmassaan¹³¹ vapaan median merkitystä. Toimintasuunnitelman pääpainopisteitä ovat tiedotusvälineiden vapauden ja moniarvoisuuden suojeleminen ja toimittajien turvallisuuden parantaminen.

¹²⁹ Valtioneuvosto (2018). Valtioneuvoston periaatepäätös mediapoliittisesta ohjelmasta.

¹³⁰ Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹³¹ Euroopan komissio (2020). Euroopan demokratiatoimintasuunnitelma.

Medialla on tärkeä rooli muuttuneessa turvallisuusympäristössämme. Yhteiskunnan vakauden kannalta on keskeistä, että suomalaisten tiedonsaanti toimii myös vakavissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Etenkin Yleisradiolla on erityinen velvollisuus huolehtia kansalaisten yhdenvertaisesta tiedonsaannista poikkeustilanteissa. Kriisien aikana informaatiovaikuttaminen lisääntyy, ja median pitää olla siihen varautunut.¹³²

Keskeisessä osassa toimivaa demokratiaa on luottamus mediaan. Suomessa luottamus mediaan on perinteisesti ollut korkealla tasolla. EU-laajuisessa vertailussa vuonna 2019 suomalaisten luottamus mediaan oli selvästi suurempaa kuin muualla EU:ssa.¹³³ Polarisaatio ja syrjäytyminen vaikuttavat kuitenkin Suomessakin ihmisten näkemyksiin mediasta ja medialuottamukseen.

Reilun vuosikymmenen aikana tapahtunut murros mediaympäristössä on muuttanut median toimintaedellytyksiä merkittävästi. Internet ja sosiaalinen media ovat vaikuttaneet median ansaintalogiikkaan ja kansalaisten tapoihin kuluttaa mediasisältöjä.¹³⁴ Mediamainonnan keskittyminen verkkoon on kasvattanut Facebookin ja Googlen kaltaisten alustatoimijoiden osuuksia mainostuloista ja samalla heikentänyt perinteisen median taloudellisia edellytyksiä.¹³⁵

Nykyinen hybridi mediaympäristö on myös muuttanut perinteisten tiedotusvälineiden asemaa julkisuuden portinvartijana¹³⁶, kun sosiaalinen media on mahdollistanut tiedonvälitykseen yhä useammalle ja ohi vakiintuneiden mediatoimijoiden. Demokratian näkökulmasta sosiaalisen median nousua voi pitää positiivisena kehityskulkuna, sillä se on kasvattanut mediaympäristön moniäänisyyttä ja monimuotoisuutta.¹³⁷ Toisaalta sosiaalisen median kautta leviävät aikaisempaa tehokkaammin myös disinformaatio, misinformaatio, demokratiavastaisuus sekä vihapuhe.

Dataryityksillä algoritmeineen on paljon valtaa siihen, minkälaista informaatiota yksilöille tarjotaan. Tätä valtaa voidaan käyttää organisoidusti ihmisten manipuloimiseen, esimerkiksi välittämällä vääriä tietoja. Kehityskulku voi pahimmillaan rapauttaa demokraattisen järjestelmän perusoletusta vapaista ja autonomisista yksilöistä, jotka kykenevät muodostamaan itse omat mielipiteensä ja tekemään itsenäisiä päätöksiä. Sitran tekemän selvityksen¹³⁸ mukaan kestävämpää datataloutta tulisi rakentaa demokratian periaatteiden mukaan. Keskeisiä toimenpiteitä ovat datajättien vallan suitsiminen, dataliiketoiminnan markkinoiden toimivuuden edistäminen sekä yritysvastuun ja digitaalisen sivistyksen lisääminen.¹³⁹ EU:n uuden digipalvelusäädöksen (Digital Services Act) tavoitteena on lisätä verkkoalustojen vastuullisuutta tarjoamiensa palvelujen suhteen. Verkkoalustoille säädetään uusia velvollisuuksia parantaa palvelujensa avoimuutta käyttäjille, mm. palveluissa käytettyjen sisällön suosittelujärjestelmien ja harhaanjohtavien käyttöliittymätoteutusten osalta sekä sääntelyssä luodaan yleiset säännökset ja käytänteet sille, miten palveluntarjoajat puuttuvat laittomaan sisältöön palveluissaan. Uuden digimarkkinasäädöksen (Digital Markets Act) tavoitteena on puolestaan parantaa kilpailuolosuhteita alustatalouden ns. portinvartijayritysten ja muiden yritysten välillä.

Kohdennetut ja vääristelevät poliittiset vaikuttamisyritykset ovat lisääntyneet. Euroopan komissio julkaisi vuonna 2021 lakiehdotuksen¹⁴⁰, jonka tarkoituksena on luoda yhdenmukaiset säännöt ja korkea avoimuuden taso poliittiselle mainonnalle. Uudet säännöt on tarkoitus ottaa käyttöön vuoden 2024 europarlamenttivaaleissa.¹⁴¹

¹³² Valtioneuvosto (2022). Ajankohtaisraportti turvallisuusympäristön muutoksesta.

¹³³ Matikainen ym. (2020). Media ja yleisön luottamuksen ulottuvuudet: Instituutiot, journalismi ja mediasuhde.

¹³⁴ Valtioneuvosto (2018). Valtioneuvoston periaatepäätös mediapoliittisesta ohjelmasta.

¹³⁵ Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹³⁶ Hautakangas & Gerlander (2021). Kuunteleminen vastuullisuuden ja luottamuksen rakentajana: esimerkkinä journalismin yhteiskuntavastuu.

¹³⁷ Ikäheimo & Vahti (2021). Mediävälitteinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Murros ja tulevaisuus.

¹³⁸ Härkönen, Vänskä, Vahti & Lehtonen (2022). Digivallan jäljillä. Miten datan avulla voidaan vaikuttaa päättäjiin ja ohjata maailmaa.

¹³⁹ Härkönen, Vänskä, Vahti & Lehtonen (2022). Digivallan jäljillä. Miten datan avulla voidaan vaikuttaa päättäjiin ja ohjata maailmaa.

¹⁴⁰ Euroopan komissio julkaisi 25.11.2021 lakiehdotuksia EU:n vaaleja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (ns. vaalipaketti). Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi poliittisen mainonnan avoimuudesta ja kohdentamisesta (KOM(2021)731) on yksi paketin lainsäädäntöehdotuksista.

¹⁴¹ Valtioneuvoston kanta komission lakiehdotukseen on todettu U-kirjelmässä U73/2021 vp.

Vihapuhe ja keskustelukulttuurin heikkeneminen

Demokratiassa jokaisen on voitava osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ilman pelkoa vihapuheesta. Vihapuheen kitkemisessä on kyse myös sananvapauden rajoista. Sananvapauden tila on heikentynyt useissa valtioissa osana muuta autoritaarista vallankäyttöä. Suomi edistää sananvapauden toteutumista kansallisesti, EU- toiminnassa sekä kansainvälisessä yhteistyössä. Mielipiteen- ja sananvapaus on keskeinen osa perus- ja ihmisoikeuksia sekä demokraattista yhteiskuntaa. Suomi on osapuolena useissa eurooppalaisissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, jotka velvoittavat kunnioittamaan, suojelemaan ja edistämään sananvapautta.¹⁴² Perus- ja ihmisoikeutena sananvapaus ei kuitenkaan ole rajoittamaton ja sen rajoja on arvioitava suhteessa muihin oikeuksiin ja lainsäädäntöön. Sananvapautta, ei saa käyttää muiden ihmisoikeuksien loukkaamiseen. Sananvapauden rajoitusten tulee olla välttämättömiä ja tapahtua kansainvälisen ja eurooppalaisen ihmisoikeusnormiston sallimissa puitteissa. Sananvapauden rajoja määritellään lisääntyvästi tuomioistuinten päätöksin. EIT:n vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan vihapuhe ei nauti sananvapauden suojaa¹⁴³.

Tutkimusten mukaan keskustelukulttuuri on demokratioissa viime vuosikymmeninä kärjistynyt ja vastakkainasettelu on lisääntynyt. Keskustelujen siirtyessä verkkoon vihapuhe sosiaalisessa mediassa on lisääntynyt. Myös Suomessa keskustelukulttuuri on viime vuosien aikana heikentynyt. On viitteitä siitä, että koronapandemia on entisestään vahvistanut ilmiötä. Yleisradion vuonna 2020 toteuttaman tutkimuksen¹⁴⁴ mukaan yli puolet vastanneista (60 prosenttia) koki keskustelukulttuurin muuttuneen huonommaksi. Keskustelun koventuminen näkyi erityisesti sosiaalisessa mediassa.

Kansalaisten ja päättäjien lisäksi myös toimittajat kohtaavat vihapuhetta ja häirintää. Euroopan komission demokratiatoimintasuunnitelmassa ja vuoden 2021 oikeusvaltiokertomuksessa¹⁴⁵ korostetaan toimittajien suojelun tärkeyttä. Oikeusvaltiokertomuksen mukaan toimittajat kohtaavat edelleen työhönsä kohdistuvia uhkia ja esteitä. Fyysisiä hyökkäyksiä, jopa murhia, on raportoitu myös EU:n jäsenvaltioissa. Komissio nostaa myös esille strategiset häirintätarkoituksessa nostetut kanteet (nk. SLAPP-kanteet)¹⁴⁶, jotka ovat erityinen häirinnän muoto, jota käytetään yleistä etua koskevissa asioissa julkisesti osallistuvia toimittajia ja ihmisoikeuksien puolustajia vastaan.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että etenkin sosiaalinen media on viime vuosikymmenen aikana lisännyt yhteiskunnallisen keskustelun kuplautumista ja polarisoitumista. Tuoreen kyselyn mukaan¹⁴⁷ suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että lähes riitelymäinen keskustelu on lisääntynyt ja että yksittäisiä henkilöitä tuomitaan liian herkästi. Positiivista on se, että suuri osa ihmisistä edelleen kertoo seuraavansa mielellään muiden keskusteluja, ja arvostavansa eri mieltä olevia ihmisiä. Tuloksista välittyy myös, että yhteiskunnalliset asiat kiinnostavat suomalaisia laajasti, ja moni haluaa niistä puhua. Myös muut tutkimukset tukevat päätelmää.¹⁴⁸ Väittelyllä ja dialogilla on omat paikkansa. Onkin huomion arvoista, että kommunikaation luonne muuttuu eri kohdissa poliittista sykliä. Aihe kaipaisi lisää tutkimustietoa.

Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että häirintä ja uhkailu on kasvava ongelma kunnallisten luottamushenkilöiden ja kuntapäättäjien joukossa.¹⁴⁹ Vuonna 2019 julkaistussa tutkimuksessa¹⁵⁰ päättäjiin Suomessa kohdistuva vihapuhe todettiin olevan kasvava ongelma. Tutkimuksen mukaan vihapuheen taustalla voi olla monenlaisia tavoitteita. Vihapuheen tuottajat voivat pyrkiä vaikuttamaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Tavoitteena voi olla tiettyjen henkilöiden poliittisen osallistumisen estäminen tai

¹⁴² Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko.

¹⁴³ Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko.

¹⁴⁴ Yle (2020). Hyvin sanottu –hanke.

¹⁴⁵ Euroopan komissio (2020/2021). Euroopan demokratiatoimintasuunnitelma; Euroopan komissio (2021).

Oikeusvaltiokertomus 2021.

¹⁴⁶ Komissio julkaisi huhtikuussa 2022 ehdotuksen julkista osallistumista harjoittavien henkilöiden suojelemisesta ilmeisen perusteettomilta tai aiheettomilta kanteilta. Valtioneuvoston U-kirjelmä U 55/2022 vp.

¹⁴⁷ Yle (2021). Hyvin Sanottu: väestöä edustava kvantitatiivinen tutkimus.

¹⁴⁸ Esim. Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (2020). Poliitiikan ilmastonmuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019.

¹⁴⁹ Sandberg (2016). Kuntapäättäjien kokemukset häirinnästä ja uhkailusta vuonna 2015; Pekola-Sjöblom & Airaksinen (2018). Häirintä ja uhkailu kuntajohtajien työssä; Kyösti & Airaksinen (2021). Sietämisen rajat: Kunnallisten luottamushenkilöiden kokemuksia häirinnästä.

¹⁵⁰ Knuutila ym. (2019). Viha vallassa: Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

vaikuttaminen yksittäisiin poliittisiin päätöksiin. Vihapuheen tavoitteena on usein herättää vastapuolella reaktio, joka vahvistaa heistä levitettyjä väitteitä.¹⁵¹ Tutkimusten mukaan vihapuhe voi pahimmillaan radikalisoita ihmisryhmiä ja synnyttää väkivaltaa myös verkon ulkopuolella.¹⁵²

Vihapuheen kohtaaminen oli päättäjien keskuudessa yleistä. Kaksi kolmasosaa päättäjistä arvioi vihapuheen lisääntyneen ja kolmannes kuntapäättäjistä oli ollut työnsä vuoksi vihapuheen kohteena. Monet tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että vihapuhe ja häirintä on saanut heidän harkitsemaan politiikasta luopumista tai lopettamaan politiikkaan osallistumisen. Pelkkä vihapuheen uhka vaikuttaa poliittiseen osallistumiseen.¹⁵³ Kärjistävä puhe voi luoda uhkakuvia ja vaikutelmaa yksilöistä tai ryhmistä "toisina".¹⁵⁴ Erityisesti vähemmistöjen yhteiskunnallisen keskusteluun osallistumisen ja sananvapauden toteutumisen esteenä ovat vihapuheen ja häirinnän ohella osallistumisrohkeuteen ja motivaatioon vaikuttava, kuormittava ja ulossulkeva keskusteluilmapiiiri.

Sosiaalisen median alustoilla leviävää vihapuhetta on haasteellista kitkeä. Perinteisen median toimintaa sääntelevät vuosisatojen aikana nykymuotoonsa asettuneet normit ja ammatilliset standardit, mutta verkkoon vastaavaa sääntelymekanismia ei toistaiseksi ole. Ylikansallisten teknologiayritysten vastuusta ei voida päättää vain kansallisella tasolla, vaan päätöksentekoa on tehtävä ylikansallisesti ja EU-tasolla.¹⁵⁵ Suomi voi kuitenkin toimia kansainvälisillä areenoilla edelläkävijänä demokratiaa ja yksilönoikeuksia puolustavan dataa koskevan sääntelyn muodostajana. EU:n uuden digipalvelusäädöksen (Digital Services Act) tavoitteena on lisätä verkkoalustojen vastuullisuutta tarjoamiensa palvelujen suhteen.

Moniäänisen median toimintaedellytykset

Mediajulkisuutta tarkastelevissa tutkimuksissa on havaittu, että tietyt yhteiskunnalliset ryhmät ja naiset ovat aliedustettuja mediassa.¹⁵⁶ Kansainvälinen Centre for Media Pluralism and Media Freedom laittaa merkille tuoreimmassa Suomea koskevassa arviossaan, että paikallisten ja alueellisten yhteisöjen pääsy mediaan on Suomessa korkealla riskitasolla.¹⁵⁷ Sosiaalinen media on edesauttanut vähemmistöjen ja sorrettujen äänen kuulumista julkisessa keskustelussa¹⁵⁸, mutta tutkimuksessa on tunnustettu myös erillinen tarve yhteisömedian tukemiseksi¹⁵⁹. Demokratian näkökulmasta median moninaisuuden tarkoitus on turvata moniääninen yhteiskunnallinen keskustelu ja vapaa mielipiteenmuodostus.¹⁶⁰ Moniarvoinen mediaympäristö tukee oman identiteetin rakentumista ja osallisuutta, ja luo sitä kautta myös luottamusta demokraattiseen yhteiskuntaan.

Demokratian toteutumisen kannalta moninaisuus on keskeinen arvo paitsi sisältöjen myös sisällön tarjoajien kohdalla.¹⁶¹ Taloudellisesta näkökulmasta katsoen tarjoajien moninaisuus edistää kilpailua ja parantaa media-alan yritysten toimintaedellytyksiä.¹⁶² Suomalainen mediakenttä koostuu julkisen palvelun Yleisradiosta ja kaupallisista toimijoista. Uutismedia on Suomessa tutkimusten mukaan hyvin keskittynyttä. Kansainvälisen Centre for Media Pluralism and Media Freedomin tuoreimman kesäkuussa 2022 julkaistun raportin mukaan Suomessa median keskittyminen on 89 prosentin riskitasolla.¹⁶³ Euroopan komissio esitti vuotuisessa oikeusvaltioreportissaan huolensa Suomen uutismedian keskittymisestä ja totesi, että tiedotusvälineiden

¹⁵¹ Knuutila ym. (2019). Viha vallassa: Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

¹⁵² Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹⁵³ Sandberg (2016). Kuntapäättäjien kokemukset häirinnästä ja uhkailusta vuonna 2015; Pekola-Sjöblom & Airaksinen (2018). Häirintä ja uhkailu kuntajohtajien työssä; Kyösti & Airaksinen (2021). Sietämisen rajat: Kunnallisten luottamushenkilöiden kokemuksia häirinnästä.

¹⁵⁴ Knuutila ym. (2019). Viha vallassa: Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

¹⁵⁵ Ikäheimo & Vahti (2021). Mediavälitteinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Murros ja tulevaisuus.

¹⁵⁶ Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹⁵⁷ Mäntyoja & Manninen (2022). Median moninaisuus digitaaliaikana. Median moninaisuus Euroopan unionissa, Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa, Montenegrossa, Serbiassa ja Turkissa. Maaraportti: Suomi.

¹⁵⁸ Ikäheimo & Vahti (2021). Mediavälitteinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Murros ja tulevaisuus.

¹⁵⁹ Mäntyoja & Manninen (2022). Median moninaisuus digitaaliaikana. Median moninaisuus Euroopan unionissa, Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa, Montenegrossa, Serbiassa ja Turkissa. Maaraportti: Suomi.

¹⁶⁰ Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹⁶¹ Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹⁶² Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹⁶³ Mäntyoja & Manninen (2022). Median moninaisuus digitaaliaikana. Median moninaisuus Euroopan unionissa, Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa, Montenegrossa, Serbiassa ja Turkissa. Maaraportti: Suomi.

omistusta ja keskittymistä koskevat rajoitukset ovat Suomessa vähäisiä.¹⁶⁴ Pohjoismaisessa vertailussa Suomessa lehtien määrä on suuri, myös paikallisella tasolla, mutta monella vaihtoehdoista on sama omistaja. Keskittyminen on erityisen voimakasta televisio- ja radioalalla, joilla kolme suurinta yhtiötä kattaa yli 80 prosenttia kulutuksesta.¹⁶⁵

Keskittyminen on tarpeellista, jotta kotimaisten toimijoiden resurssit riittävät kilpailussa kansainvälisiä toimijoita vastaan, mutta toisaalta liiallinen keskittyminen voi vähentää monimuotoisuutta, kun uusien toimijoiden pääsy markkinoille ja paikan vakiinnuttaminen vaikeutuu.¹⁶⁶ Keskittymisen tosiasialliset vaikutukset demokratiaan vaativat lisää tutkimusta.

Digitalisaation myötä medioiden ansaintalogiikka ja toisaalta myös mediakulutus ovat muuttuneet. Mainostajien muuttunut käytös vie suurimmat mainostulot perinteisten mediatoimijoiden sijasta suurille ylikansallisille teknologiayrityksille. Kehitys on johtanut median liiketaloudellisen tilanteen heikkenemiseen kaikkialla Pohjoismaissa. Kehitys on kuitenkin pirstaloitunut, ja toisilla yrityksillä menee taloudellisesti paremmin kuin toisilla.¹⁶⁷ Valtio voi luoda medialle mahdollistavan ja ennustettavan liiketoimintaympäristön huolehtimalla reilusta kilpailusta, yritysten tasapuolisesta tukemisesta ja kannustamalla kansalaisia mediasisältöjen kuluttamiseen. Toisaalta päätöksessä todetaan, että kaupallisten yritysten taloustilanne on ensisijaisesti kiinni yritysten omista ratkaisuksista ja kansalaisten halusta käyttää mediapalveluita.¹⁶⁸ Suomessa suoria mediatukia ei jaeta samaan tapaan kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Liikenne- ja viestintäministeriön selvityksen mukaan elinkeinopoliittisista lähtökohdista tarkasteltuna mediatuet eivät nykyisellä tasolla ole vaikuttavia tai tehokkaita ja niiden kohdistaminen on vaikeaa. Mediatukia voidaan kuitenkin perustella myös muilla tavoitteilla, kuten kieli- ja kulttuuripolitiikan tai median monimuotoisuuden edistämiseksi. Näin on toimittu muissa Pohjoismaissa.¹⁶⁹ Mediatoimijoiden mukaan mediapolitiikkaa tulisi koordinoita pitkäjänteisesti hallinnonalojen kesken, jotta toimintaympäristö olisi toimijoille ennustettavampi ja turvaisi tosiasiallisesti median toimintaedellytykset.

Toimenpiteitä moniäänisen ja moninaisen mediaympäristön turvaamiseksi ja osallistavan yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin parantamiseksi

- Monipuoluedialogi ja puoluerajat ylittävä yhteistyö tunnistetaan keskeiseksi elementiksi rakentavan yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin luomisessa ja ylläpitämisessä.
- Lisätään toimia hyvien väestösuhteiden edistämiseksi järjestämällä dialogeja eri aiheista Ymmärrystä ja aitoja kohtaamisia mahdollistavat dialogit rakentavat yhteyksiä ihmisten välille ja vahvistavat ihmisten luottamusta hallintoon ja yhteiskuntaan. Tunnistetaan kansalaisyhteiskunnan merkitys osallistavamman keskustelukulttuurin ylläpitäjänä.
- Dialogin edistämisen lisäksi viranomaisten tulee jatkaa toimia vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi. Julkisten organisaatioiden ja kansallisten sosiaalisen median toimijoiden osaamista puuttua ja reagoida vihapuheeseen tulee vahvistaa. Kansalaisten tietoisuutta vihapuheen ja häirinnän eri muodoista ja sananvapauden rajoista on lisättävä.
- Edistetään monipuolista ja moniarvoista, sananvapauden vastuulliseen käyttöön kannustavaa mediaympäristöä. Median toimintaedellytysten turvaaminen ja Yleisradion tärkeän tehtävän sekä yksityisen journalistisen median huomioiminen ovat mediapolitiikan keskiössä. Suomeen tarvitaan pitkäjänteistä, hallinnonalat ylittävää mediapolitiikkaa. Tämä auttaisi turvaamaan ammattimedian

¹⁶⁴ Euroopan komissio (2022). Oikeusvaltiokertomus 2022. Oikeusvaltiotilanne Suomessa.

¹⁶⁵ Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹⁶⁶ Valtioneuvosto (2018). Valtioneuvoston periaatepäätös mediapoliittisesta ohjelmasta.

¹⁶⁷ Ala-Fossi ym. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen.

¹⁶⁸ Valtioneuvosto (2018). Valtioneuvoston periaatepäätös mediapoliittisesta ohjelmasta.

¹⁶⁹ Piirainen, Uitto, Salminen & Haila (2022). Mediatuen vaikuttavuuden ennakoarviointi: Loppuraportti.

toimintaedellytykset. Hallinnonalat ylittävää mediapolitiikkaa koordinoimaan tulisi perustaa oma ministeriryöryhmä. Valtioneuvoston on jatkettava Julkisen sanan neuvoston toiminnan tukemista.

- Kannustetaan mediatoimijoita varautumaan muuttuneen turvallisuusympäristön mahdollisiin seurauksiin. Journalistisella medialla on tärkeä rooli esimerkiksi informaatiovaikuttamisen kitkemisessä. Median toimintaedellytysten turvaaminen tulee huomioida myös turvallisuus- ja yhteiskuntarauhakysymyksenä. Toimintaedellytysten turvaaminen edellyttää konkreettisia panostuksia.

2.5 Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa

Nykytila ja haasteet

Kansalaisyhteiskunnalla tarkoitetaan yhteiskunnallisen elämän kenttää, jossa kansalaiset ja kansalaisryhmät toimivat vapaaehtoisesti ja julkisesti yhteisten arvojensa, päämääriensä ja intressiensä pohjalta.¹⁷⁰ Kansalaisyhteiskunnan toiminnan lähtökohtana on vapaaehtoisuus ja voittoa tavoittelemattomuus. Keskeisiä kansalaisyhteiskunnan toimijoita ovat erilaiset ihmisten vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvat sosiaaliset verkostot ja yhteisöt, yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivät yhteiskunnalliset liikkeet sekä rekisteröityneet kansalaisjärjestöt, yhdistykset ja säätiöt. Suomen perustuslaissa säädetään muun muassa yhdistymis-, kokoontumis- ja mielenosoitusvapaudesta sekä sananvapaudesta.

Suomessa on yli 106 000 rekisteröityä yhdistystä ja noin 2700 säätiötä.¹⁷¹ Kansalaisjärjestökenttää voidaan pitää vireänä. Yhdistystoimintaan osallistuu yli puolet väestöstä.¹⁷² Yhdistysaktiivisuuden taso on säilynyt Suomessa korkeana 2000-luvulle tultaessa ja uusia yhdistyksiä perustetaan tasaiseen tahtiin.¹⁷³ Ammattiyhdistyksiin kuulumisen lisäksi suosittuja on mm. osallistuminen kulttuuri-, liikunta-, ja harrasteyhdistystoimintaan sekä sosiaali- ja terveystieteiden järjestöjen toimintaan.¹⁷⁴ Samaan aikaan on syntynyt uusia kevyitä osallistumisen muotoja, joita uudet teknologiat osaltaan vauhdittavat.¹⁷⁵ Esimerkiksi ilmasto- ja ympäristökriisiin vastaaminen on jo synnyttänyt uusia osallistumisen ja järjestäytymisen tapoja. Vapaaehtoistoiminta on Suomessa suosittua, eikä vapaaehtoistoiminnan määrä ole viime vuosina erityisesti laskenut.

Kansalaisyhteiskunnalla on historiallisesti ollut tärkeä rooli suomalaisen yhteiskunnan ja demokratian kehityksessä

Kansalaisyhteiskunnan merkitys on edelleen demokratian, resilienssin ja luottamuksen kannalta keskeinen¹⁷⁶. Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta lisää ihmisten hyvinvointia. Yhdistys- ja vapaaehtoistoiminnan avulla voidaan esimerkiksi aktiivisesti ehkäistä vihapuhetta, edistää yhteisöllisyyttä ja yhteiskuntarauhaa, vähentää ihmisten välisiä ennakkoluuloja sekä lisätä sukupolvien välistä kanssakäymistä.

Kansalaisyhteiskunta ei ole vain toiminnan vaan myös vaikuttamisen areena, joka tuottaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon erilaista asiantuntemusta ja kriittisiäkin havaintoja. Kansalaisyhteiskunta kanavoi yhteiskunnalliseen keskusteluun myös heikommassa asemassa olevien ihmisten ääniä. Järjestöillä on paljon osaamista, tahtotilaa ja resursseja vastata megatrendien aiheuttamiin haasteisiin sekä mahdollisuuksia reagoida nopeasti yhteiskunnassa ilmeneviin ja järjestöjen kohderyhmiä koskettaviin muutoksiin.

¹⁷⁰ Ruuskanen ym. (2020). Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa.

¹⁷¹ Patentti- ja rekisterihallituksen verkkosivut (viitattu 20.6.2022).

¹⁷² Suomen virallinen tilasto (SVT) (2017). Vapaa-ajan osallistuminen. (viitattu: 2.6.2022).

¹⁷³ Siisiäinen & Kankainen (2009). Järjestötoiminnan kehitys ja tulevaisuudennäkymät Suomessa.

¹⁷⁴ Kansalaisareena (2021). Vapaaehtoistyö Suomessa –kysely

¹⁷⁵ Ruuskanen, Jousilahti & Faehnle (2020). Kansalaisyhteiskunnan autonomia haastettuna.

¹⁷⁶ Alapuro ym. (1989). Kansa liikkeessä.

Kansalaistoiminta mahdollistaa eri taustoista tulevien ihmisten kohtaamisen yhteisen tekemisen merkeissä ja on itsessään keino ehkäistä rasismia ja yhteiskunnallista polarisoitumista. Yhdistys- ja vapaaehtoistoiminnan tulisi kuitenkin itsessään olla helpommin saavutettavissa eri taustoista tuleville henkilöille. Maahanmuuttaneiden oma yhdistystoiminta on tärkeä osa aktiivisen kansalaisuuden toteuttamista, mutta maahanmuuttajayhdistysten työtä demokratiakasvattajina ei tunnisteta eikä tueta riittävästi. Viranomaisten, rahoittajatahojen ja maahanmuuttajayhdistystenvuoropuhelua tuleekin lisätä.

Kulttuuri ja erityisesti taide on kriittisen keskustelun foorumi joka turvaa vapaata, demokraattista ja avointa yhteiskuntaa. Tähän liittyy myös se, että kulttuurin kautta ihmiset voivat vaikuttaa aktiivisesti yhteiskunnassa.¹⁷⁷ Euroopan siirtolaisten ja vähemmistöjen taide- ja kulttuuriolosuhteiden edistäminen -raportissa¹⁷⁸ on selvitetty tapoja vahvistaa maahanmuuttaja- ja vähemmistöyhteisöjen osallistumista taiteeseen ja kulttuuriin. Sillä on potentiaalisia hyötyjä kotoutumiseen, sosiaaliseen yhteenkuuluvuuteen sekä kulttuurilaitosten elinvoimaisuuteen ja kestävyYTEEN. Strategioiden, joilla lisätään maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen osallistumista ja edustusta taiteessa ja kulttuurissa, tulisi tähdätä laaja-alaisempaan ajatteluun. On tarkasteltava yksittäisiä aloitteita laajempia resursseja ja osallisuuden eri tasoja aina edustuksen (representaation), tuotannon ja päätöksenteon saavutettavuudesta lähtien.

Järjestötoiminta ja sen toimintaympäristö ovat muutoksessa

Kansainvälisissä vertailuissa Suomi ja muut Pohjoismaat sijoittuvat kärkeen vapaan kansalaisyhteiskunnan tilaa arvioitaessa. Kansalaisyhteiskunnan tilaa Suomessa pidetään avoimena.¹⁷⁹ Kansalaisyhteiskuntaan vaikuttavat kuitenkin väistämättä myös erilaiset globaalit ja kansalliset muutostrendit, kuten väestön ikääntyminen, digitalisaatio, osallistumisen uudet muodot, monimuotoistuminen ja polarisaatio.

Väestön ikääntyminen näyttäytyy kansalaisyhteiskunnan kentällä paitsi toimintakykyisten ikääntyneiden määrän lisääntymisenä, myös aktiivisten vapaaehtoisten määrän vähentymisenä etenkin harvaan asutuilla alueilla. Jotta pitkäjänteinen kansalais- ja vapaaehtoistoiminta näyttäytyisi houkuttelevalta myös nuorille, tulisi järjestökentän ja oppilaitosten välistä yhteistyötä vahvistaa ja nuorten vapaaehtoistoiminnasta hankkiman osaamisen tunnistamista ja tunnustamista tukea.

Myös digitalisaatio on vaikuttanut kansalaistoimijoiden toimintamahdollisuuksiin.¹⁸⁰ Vaikutus on yhtäältä mahdollistava, mutta toisaalta rajoittava eri toimijoiden erilaisten lähtökohtien ja edellytysten vuoksi. Digitalisaatioon liittyviä osaamiskuluja on syytä kaventaa ja algoritmien syrjivyyteen liittyvät riskit tunnistaa, jotta demokratiakehitystä voidaan edistää digitalisaation mahdollistamilla keinoilla. Ihmisten ajankäytössä näkyy myös lisääntynyt kiinnostus neljännen sektorin lyhytkestoiseen niin sanottuun pop up –tyyppiseen kansalaistoimintaan. Ikääntymisen, digitalisaation ja osallistumisen uusien muotojen lisäksi Suomi monimuotoistuu. Toimijat tulevat aikaisempaa enemmän erilaisista taustoista, mikä edellyttää toimintaa koordinoivilta tahoilta uudenlaista osaamista ja ymmärrystä. Kun osallistuminen kansalaistoimintaan muuttaa muotoaan, tämä on syytä ottaa nykyistä paremmin huomioon politiikkalinjauksissa, lainsäädännössä ja viranomaistoiminnassa.

Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan vaalimiseen täytyy kiinnittää huomiota myös Suomessa

Tutkimusten mukaan järjestökenttä ammattimaistuu, ja yhdistystoimintaa määrittävät yhä enemmän yksityisen ja julkisen sektorin toimintalogiikat.¹⁸¹ Tämä näkyy yhdistyksissä esimerkiksi keskitetyn johtamisen ja “asiakasajattelun” lisääntymisenä sekä julkisen rahoittajan strategisen ohjauksen kasvuna. Kun markkina- ja julkisen sektorin logiikat alkavat korvata vapaaehtoisuuteen ja jäsenedemokratiaan perustuvaa toimintaa, yhdistysten erityinen kansalaisyhteiskuntaluonne voi heikentyä.

¹⁷⁷ Pekkarinen, Siltanen & Virkkala (2022). Taidealan jälleenrakennus: Polkuja alan kestävään tulevaisuuteen.

¹⁷⁸ Salgado & Patuzzi (2022). Promoting the Inclusion of Europe's Migrants and Minorities in Arts and Culture.

¹⁷⁹ Euroopan komissio (2021). Oikeusvaltiokertomus 2021.

¹⁸⁰ Hirvonen S. ja Puolitaival S. toim. (2018). Vapaaehtoistoiminta nyt ja tulevaisuudessa.

¹⁸¹ Ruuskanen, Jousilahti & Faehnle (2020). Kansalaisyhteiskunnan autonomia haastettuna.

Yhdistysten rahoitus kytkeytyy yhä tiiviimmin julkisen sektorin strategiaan tavoitteisiin, mikä on nostanut esille huolia niiden autonomian kaventumisesta. Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta myös yhdistysten toimintaedellytysten tulevaisuuteen liittyy monia epävarmuuksia, joita on pyritty kuluvalle hallituskaudella ratkomaan muun muassa rahapeleillä rahoitettujen toimintojen uudella rahoitusmallilla¹⁸², valtionavustustoiminnan kehittämisellä ja digitalisoinnilla¹⁸³ sekä yhdistyslakia uudistamalla.¹⁸⁴ Toimenpiteiden vaikutuksia kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiin on syytä seurata.

Yhä useammassa yhdistyksessä vapaaehtoisten rinnalla toimii palkattuja työntekijöitä. Harva yhdistys toimii vain lahjoitusten ja jäsenmaksujen varassa, jolloin ulkopuolinen rahoittaja saattaa edellyttää toiminnalta byrokraattista hallinnointia. On kuitenkin tärkeää, että julkinen rahoitus ja siihen liittyvä avustujärjestelmä on mahdollisimman avoin, läpinäkyvä, selkeä, vaikuttava ja yhdenmukainen. Myös avustuskriteereihin liittyvien hallinnollisten velvoitteiden olisi hyvä olla kohtuullisia. On ehdotettu, että ja rahoitus- ja tukijärjestelmässä tunnistettaisiin myös vähemmän järjestäytyneiden kansalaisyhteiskunnan tahojen toiminta, sekä niihin kohdistuva hallinnollinen taakka.

Alue- ja kuntatasolla kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiin kohdistuu muutoksia esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimen ja pelastustoimen uudistuksen ja uuden hallinnon tason, hyvinvointialueiden perustamisen myötä. Uudistus näyttäisi toimivan myös niin sanottujen verkostojärjestöjen toiminnan ajurina ja hyvinvointialueiden perustaminen antaakin verkostojärjestöille merkittävän aseman. Verkostojärjestöt ovat välittäviä ja kokoavia toimijoita julkisvallan ja yhdistysmuotoisen kansalaistoiminnan välissä. Koska kaikilla alueilla ei kuitenkaan ole monialaisesti kokoavia verkostojärjestöjä, hyvinvointialueilla näyttää olevan vaihtelevat valmiudet yhteistyö-, tuki- tai kumppanuuspohjaiseen toimintaan järjestöjen kanssa ja niiden kautta.¹⁸⁵

OECD on laajasti arvioinut suomalaisen kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksia 2021 ilmestyneessä raportissaan¹⁸⁶, ja antanut Suomelle useita suosituksia muiden muassa kansalaisvapaudet ja -oikeudet, tiedotusvälineiden vapaudet ja digitaaliset oikeudet, kansalaisyhteiskunnan organisaatioille mahdollistava toimintaympäristö sekä kansalaisosallistuminen -teemoista. OECD korostaa, että vaikka Suomi kansainvälisissä vertailuissa esimerkillinen kansalaisyhteiskunnan toiminnan mahdollistaja, on erittäin tärkeää, että Suomi tunnistaa ja ratkaisee esille nousevia haasteita. Vain näin voidaan ylläpitää hyvää tilannetta. Kyseisen arvioinnin suosituksia on hyödynnetty myös käsillä olevan periaatepäätöksen valmistelussa.

Toimenpiteitä, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- Muodostetaan yhteinen näkemys autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan roolista ja merkityksestä demokraattisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Pyritään hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välisessä yhteistyössä entistä johdonmukaisempaan, kumppanuuteen perustuvaan ja yhdistysten autonomiaa kunnioittavaan lähestymistapaan, joka mahdollistaa sekä innovatiivisempia että pitkäjänteisimpiä toimintamalleja. Tarkastelussa kiinnitetään huomiota myös vaikutusten mahdollisiin alueellisiin eroavaisuuksiin.
- Koska kansalaisyhteiskuntaan kohdistuu parhaillaan paljon erilaisia muutoksia, on perusteltua seuraavilla hallituskausilla tarkasti seurata sekä arvioida niiden kokonaisvaikutuksia. Arvioinnin lähtökohtana tulee olla kansalaisyhteiskunnan osallisuuden, toimintaedellytysten ja autonomian näkökulmat.

¹⁸² Valtioneuvoston viestintäosasto (2022). Rahapeleillä rahoitetuille toimintoille uusi rahoitusmalli vuoden 2024 alusta alkaen – esityksen yksityiskohdat julki.

¹⁸³ VM212:00/2018. Valtionavustustoiminnan kehittämis- ja digitalisointihanke.

¹⁸⁴ OM005:00/2019. Yhteisöllinen kansalaistoiminta 2020-luvulla.

¹⁸⁵ Jousilahti, Alanko, Faehnle & Mäenpää (2022). Kohti kansalaistoiminnan kukoistusta – Miten verkostojärjestöt ja kunnat tukevat vapaaehtoistoimintaa?

¹⁸⁶ OECD (2021). Civic Space Scan of Finland.

- Edistetään systemaattisesti tietoon perustuvaa päätöksentekoa kansalaisyhteiskuntaan liittyvistä kysymyksistä, mikä edellyttää kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen edistämistä ja tutkimustiedon parempaa hyödyntämistä. Vahvistetaan virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamista ja tietämystä.
- Tuetaan kansalaisjärjestöjen ja -toiminnan rahoitusta pitkäjänteisesti, edistetään vapaaehtoistoiminnan kannustimia ja selvitetään mahdollisuuksia edistää kansalaistoiminnan varainhankintaan. Tuetaan kansalaisyhteiskunnan toimijoiden tietämyksen sekä osaamisen kehittämistä eri rahoitus- ja varainhankintamahdollisuuksista sekä selvitetään uusia innovaatioita varainhankinnan kehittämisessä.
- Tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoihintaan edistämällä vapaaehtoistoihinnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista ja oppilaitoksissa. Tuetaan kouluja ja oppilaitoksia ottamaan käyttöön vapaaehtoistoihintaan osallistumisen kurssikokonaisuuksia. Lisäksi selvitetään nuorten näkemyksiä kansalaisyhteiskunnan toiminnasta sekä osallistumista mahdollistavista ja estävistä tekijöistä.
- Vahvistetaan kulttuurilaitosten, urheiluseurojen ja vapaan sivistystyön roolia kotoutumisen edistämässä ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa ja nostetaan kulttuuri ja liikunta kestävä kaupunkikehityksen keskiöön. Tuetaan kulttuurilaitosten, urheiluseurojen ja vapaan sivistystyön rakennemuutosta ja esitellään toimintatapoja, joiden avulla monimuotoisuudesta voi tulla organisaatioiden normaalia toimintaa. Tuetaan kaikkien osallisuutta kulttuuriin kehittämällä erilaisia matalan kynnyksen palveluita.

2.6 Suomi osallistuu aktiivisesti EU:n demokratiatyöhön ja tukee kansainvälistä demokratiakehitystä

Nykytila ja haasteet

Demokratian vahvistuminen kansainvälisesti tukee maailmanlaajuisia kestävä kehitystä. Demokratialla on vahva yhteys rauhaan ja vakauteen. Kansainvälinen demokratiavaikuttaminen tukee osaltaan suomalaisen yhteiskunnan vakaata demokratiakehitystä.

Valtioneuvoston useat selonteot ja politiikkaohjelmat luovat puitteet Suomen työlle kansainvälisen demokratian edistämiseksi. Suomi edistää kansainvälisessä toiminnassaan laajasti perus- ja ihmisoikeuksia, demokratiaa ja oikeusvaltioperiaatetta, jotka liittyvät tiiviisti yhteen ja täydentävät toisiaan. Useilla ministeriöillä, kunnilla, oppi- ja tutkimuslaitoksilla, kansalaisjärjestöillä ja muilla suomalaistoimijoilla on kansainvälistä toimintaa, jolla erityisesti edistetään oikeusvaltioperiaatteen toteutumista, yhdenvertaista ja merkityksellistä osallistumista, kansalaisyhteiskunnan ja itsenäisen median toimintamahdollisuuksia sekä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta.¹⁸⁷ Tätä toimintaa kehitetään pitkäjänteisesti ja lisäten koordinaatiota eri toimijoiden välillä.

EU:n jäsenvaltiona Suomi, mukaan lukien Suomen ulkomaanedustustot, edistää ihmisoikeuksia, demokratiaa ja oikeusvaltiokehitystä osana unionin ulkosuhdetoimintaa. Korostamme EU:n yhteistä toimintaa sekä tehtyjen päätösten johdonmukaista toimeenpanoa. Oikeusvaltioperiaatteen toteutuminen EU:n sisällä lisää unionin uskottavuutta ja vaikuttavuutta kansainvälisesti.

Suomen ihmisoikeusperustainen ulko-, ja turvallisuuspolitiikka edistää kestävä kehityksen tavoitteita¹⁸⁸

¹⁸⁷ Tavoitteita ja toteutustapoja on määritelty useissa valtioneuvoston linjauksissa.

¹⁸⁸ Sisältöä ja toimintatapoja käsitellään tarkemmin valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa, valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa sekä valtioneuvoston ylivaalikautisessa kehityspoliittisessa selonteossa.

Kansainväliset jännitteet ja autoritaarisuuden nousu vaikuttavat kansainvälisen demokratiatoiminnan sisältöön ja toimintatapoihin. Kansainvälisen oikeuden velvoitteiden kunnioittaminen on olennainen osa demokratiaa ja sen puolustamista.

Suomi toimii Yhdistyneiden kansakuntien toimielimissä perus- ja ihmisoikeuksien sekä –vapauksien ja demokratian kunnioittamiseksi. Euroopan neuvoston roolia ihmisoikeus-, demokratia- ja oikeusvaltiotoimijana tulee vahvistaa. Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (Etyj) instituutioiden itsenäinen toimivalta ja toimintamahdollisuudet on turvattava niiden ihmisoikeus-, demokratia-, vaalivalvonta- sekä mediavapaus ja syrjimättömyystyössä. Suomi osallistuu maaryhmiin, jotka edistävät demokratian toteutumista¹⁸⁹, oikeusvaltiokehitystä sekä sanan- ja mediavapautta.¹⁹⁰

Suomi painottaa demokratiatoiminnassaan yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa, sekä naisten, vammaisten henkilöiden ja alkuperäiskansojen ja eurooppalaisessa toiminnassa näiden ohella romanien osallistumismahdollisuuksia.¹⁹¹ Mahdollisuuksia kehitysyhteistyörahoituksen ulkopuolisen demokratiatukirahoituksen kasvattamiseen tulee selvittää.

Sähköisten tietoverkkojen ja niissä jaettavan informaation merkitys tiedonsaannissa sekä osallistumistapana vahvistuu kaikkialla maailmassa. On tärkeää tukea sananvapautta ja oikeutta tiedonsaantiin sekä torjua sukupuolittunutta verkkoväkivaltaa, jolla estetään esimerkiksi tyttöjen ja naisten yhteiskunnallista osallistumista.

Useassa Suomen verrokkimaassa on keskusteltu tai kehitetty malleja, joilla edistetään sukupuolten tasa-arvon johdonmukaista huomioon ottamista ulkopoliitikassa. Myös Suomessa on syytä jatkaa asiaan liittyvää keskustelua.

Ihmisoikeusvelvoitteiden kunnioittaminen, demokratian ja oikeusvaltiomekanismien vahvistaminen sekä ”ketään ei jätetä jälkeen” -periaate ovat olennainen osa myös YK:n kestävän kehityksen tavoitteita.

Kestävä kehitys toteutuu parhaiten demokraattisissa maissa, joissa oikeusvaltioperiaatteet toteutuvat, yhteiskunnan instituutiot ja kansalaisyhteiskunta toimivat, ihmisoikeuksia ja kulttuurista moninaisuutta kunnioitetaan, ja joissa talouspolitiikka ja kaupallistaloudellinen toiminta tukevat kestävän kehityksen tavoitteita ihmisarvoisia työpaikkoja luoden. Samalla monet kestävän kehityksen tavoitteet tukevat demokratian kehitystä. Esimerkiksi demokratia ja sukupuolten tasa-arvo nivoutuvat tiiviisti yhteen. Suomi on sitoutunut kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamiseen myös kansainvälisessä yhteistyössä.

Kansainvälinen kauppa- ja ilmastopolitiikka tarjoavat mahdollisuuksia tukea demokratiaa ja vahvistaa kansainvälistä sääntöperustaista yhteistyötä työ- ja ympäristöoloja vahvistavalla tavalla.

Suomen kehityspoliitikassa edistetään rauhanomaista ja demokraattista sekä oikeusvaltioperiaatteen ja hyvään hallintoon nojautuvaa yhteiskuntakehitystä

Kehityspoliitikalla Suomi edistää kestävästä maailmanlaajuista köyhyyden vähentämistä ja perusoikeuksien toteutumista, sääntöpohjaista monenkeskistä järjestelmää sekä YK:ssa sovittuja kestävän kehityksen tavoitteita. Suomen kehityspoliitikalla ja kehitysyhteistyöllä saadaan aikaan yhteiskuntien kehitykseen ja ihmisten elämään myönteisesti vaikuttavia konkreettisia tuloksia. Kehitysyhteistyötä tehdään pitkäjänteisesti keskittyen Suomen arvoihin ja vahvuuksiin pohjautuviin viiteen päätavoitealueeseen: naisten ja tyttöjen aseman ja oikeuksien vahvistaminen, koulutus, kestävä talous ja ihmisarvoinen työ, ilmastonmuutos ja luonnonvarat ja rauhanomaiset, demokraattiset yhteiskunnat.¹⁹²

Suomen erityisiä vahvuuksia demokratiatoiminnassa ovat naisten ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten osallisuuden tukeminen sekä monipuoluedialogin edistäminen. Suomi voi edistää näitä tavoitteita

¹⁸⁹ Eryteisesti Kansainvälinen demokratia- ja vaaliapuinstituutti (IDEA) sekä Demokratioiden yhteisö (Community of Democracies).

¹⁹⁰ Esimerkiksi samanmielisten valtioiden ystäväryhmät kansainvälisissä järjestöissä toimittajien itsenäisen toiminnan turvaamiseksi, internetvapausjärjestö Freedom Online Coalition sekä Media Freedom Coalition.

¹⁹¹ Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko.

¹⁹² Ulkoministeriö (2021). Kehityspoliitikan ylivaalikautinen selonteko.

monipuoluepohjalta¹⁹³ poliittisten instituutioiden, kuten poliittisten puolueiden ja parlamenttien, tukemisen kautta.

Ihmisoikeuspuolustajien toiminnalla sekä ajankohtaisiin ongelmiin puuttuvalla suoralla kansalaistoiminnalla on aiempaa suurempi merkitys demokratian puolustamisessa ja vahvistamisessa. Suomi tukee hallituksista riippumattomien kansalaisyhteiskunnan toimijoiden toimintamahdollisuuksia.¹⁹⁴ Kehitysyhteistyövaroilla voidaan jatkossakin antaa merkittävää tukea kansalaisyhteiskunnan osallistumiselle demokraattisten yhteiskuntien rakentamiseksi kehittyvissä maissa.¹⁹⁵

Kansainvälisen demokratia- ja oikeusvaltiotoiminnan tavoitteellisuus ja pitkäjänteisyys vahvistuivat merkittävästi, kun kehitysyhteistyörahoituksella vahvistettiin puolueiden välisen kansainvälisen demokratiatyöjärjestö Demo Finlandin rahoitus pohjaa sekä perustettiin Helsingin yliopiston yhteyteen Oikeusvaltiokeskus.¹⁹⁶

Demokratia- ja oikeusvaltiokehityksen tuen rahoituksen lisäämiselle on edelleen tarvetta ottaen huomioon demokratiaan ja oikeusvaltioon kohdistuvat kasvavat haasteet sekä Suomen rahoituksen taso vertaismaihin nähden.¹⁹⁷

Toimenpiteitä, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- Lisätään ministeriöiden ja muiden suomalaistoimijoiden välistä yhteydenpitoa ja kehitetään Suomen kansainvälistä demokratiatyötä kokonaisuutena, johon sisältyy Suomen poliittisen vaikuttavuuden, rahoituksen, tavoitteellisuuden ja pitkäjänteisyyden vahvistaminen. Hyödynnetään yhteiskunnan eri sektoreilta löytyvää demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemusta kansainvälisessä yhteistyössä.
- Tuetaan kansainvälisesti monipuoluepohjalta puolueita ja parlamentteja, siten että päätöksenteossa aliedustettujen ryhmien poliittinen osallistuminen vahvistuu. Kehitetään tapoja tukea kansalaisyhteiskuntaa, ihmisoikeuspuolustajien toimintaa sekä naisten ja haavoittuvimmassa asemassa olevien väestöryhmien asemaa ja osallistumisoikeuksia sekä mediavapautta.
- Kehitetään valtioneuvoston tutkimustoimintaa sekä seurantaa kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.
- Suomi jatkaa tukeaan hallitusten väliselle ihmisoikeus- ja demokratia- ja oikeusvaltiotoiminnalle, toimii aktiivisesti Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä, kuten Kansainvälisessä demokratia- ja vaaliapuinstituutissa (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).

¹⁹³ Suomi ei ohjaa tukeaan yksittäisille puolueille vaan laajemmin parlamentaaristen monipuoluejärjestelmien vahvistamiseksi.

¹⁹⁴ Tämän osana toimeenpannaan ulkoministeriön toimintaohjeita ihmisoikeuspuolustajien toiminnan tukemiseksi.

¹⁹⁵ Vuosina 2019–2021 Suomi esimerkiksi tuki yli 4200 kehitysmaiden kansalaisjärjestöä, jotka tekevät merkittävää demokratiatyötä ihmisoikeuksien, kansalaisyhteiskunnan tilan ja sananvapauden puolustamiseksi. Suomen rahoituksen ansiosta lähes 44 000 ihmisoikeuspuolustajaa, toimittajaa ja ammattiyhdistysaktivistia saivat tukea. (Tulosraportit 2018 ja 2022 (tulossa)).

¹⁹⁶ Oikeusvaltiotuen tavoitteena on vahvistaa oikeuslaitoksen toimintakykyä, julkishallinnon läpinäkyvyyttä sekä kansalaisyhteiskunnan vaikutusmahdollisuuksia. Suomen toiminnassa korostetaan naisten sekä kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien henkilöiden oikeuksia ja osallistumismahdollisuuksia.

¹⁹⁷ OECD:n kehitysyhteistyö-tilastojen mukaan vuosina 2010–2019 Suomen kehitysyhteistyövaroista tuettiin 9,6 prosentilla demokratian ja hyvän hallinnon kehittämistä. Muissa Pohjoismaissa prosentiosuudet vaihtelivat 11,4 prosentista 18,6 prosenttiin. (OECD iLibrary (2021)).

3 Periaatepäätöksen toteuttaminen, seuranta ja mittarit

Käsillä olevan periaatepäätöksen linjausten toimeenpano edellyttäne erillisen toimenpideohjelman laatimista seuraavalla hallituskaudella. Linjausten edistämien ja tavoitteiden toimeenpano on kunkin hallituksen ja toimivaltaisen ministeriön vastuulla. Budjettivaikutuksia vaativista toimenpiteistä päätetään erikseen valtiontalouden kehyksissä ja vuosittaisissa talousarvioissa.

Pääministeri Marinin hallituksen toimikauden aikana toteutetussa kansallisessa demokratiaohjelmassa 2025 on koottu keskeiset indikaattorit, joiden avulla valtioneuvosto voi seurata demokratian tilan kehitystä ja toimenpiteiden vaikuttavuutta. Demokratian edistämistoimenpiteiden vaikutukset näkyvät usein vasta muutaman vuoden viiveellä. Esimerkiksi demokratiaohjelman toimenpiteiden vaikutukset tulevat näkymään vasta kun ohjelman piirissä tehdyt lainsäädäntömuutokset ovat tulleet voimaan ja uudet toimintatavat on otettu käyttöön.

Demokratiapolitiikan suoria yhteiskunnallisia vaikutuksia on vaikea yksiselitteisesti arvioida, koska demokratian kehitykseen vaikuttavat yksittäisten politiikka- tai lainsäädäntötoimenpiteiden rinnalla myös monet muut yhteiskunnalliset tekijät.

Liite: Hallituskauden aikana toteutetut toimenpiteet

Edustuksellisen demokratian edistäminen

Eduskunta hyväksyi kesäkuussa 2021 hallituksen esityksen hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi. Laki hyvinvointialueesta tuli voimaan 1.7.2021. Lain tarkoituksena on, että hyvinvointialueen ylimmän päätöksentekuelimen, aluevaltuuston, valinta suorilla vaaleilla vahvistaa hallinnon kansanvaltaisia piirteitä. Ensimmäiset aluevaalit järjestettiin erillisinä vaaleina 23.1.2022. Aluevaalit toimitetaan vuodesta 2025 lukien samanaikaisesti kuntavaalien kanssa.

Vuoden 2021 kuntavaaleissa toimitettiin laitosäänestys ensimmäistä kertaa varuskunnissa. Tavoitteena oli parantaa varusmiesten ja vapaaehtoisen varusmiespalvelun suorittavien naisten äänestysmahdollisuuksia. Kuntavaalien jälkeen vaalilakiin tehtiin asiasta liittyä pysyvä muutos (HE 181/2021). Laki tuli voimaan 1.1.2022. Laitosäänestys toimitettiin aluevaaleissa tammikuussa 2022.

Vaalihäirintään puuttumista on pyritty tehostamaan ja viranomaisyhteistyötä on pyritty parantamaan vaalivarautumisen näkökulmasta. Puolueille ja viranomaisille on järjestetty koulutukset vaalivarautumisesta ja vaalihäirinnästä ja viranomaisyhteistyötä sosiaalisen median alustojen kanssa on tiivistetty. Verkkoalusta vaaliviranomaisten työn tueksi valmistui loppuvuodesta 2021.¹⁹⁸

Vaalitietojärjestelmä on tärkeä tietoturvallisuuden, sekä vaalien joustavan toimeenpanon kannalta. Nykyinen vaalitietojärjestelmä on saavuttamassa teknisen elinkaarensa loppua. Vaalitietojärjestelmän uudistaminen on käynnistetty.

Valtioneuvosto asetti helmikuussa 2020 demokratiaohjelman yhteyteen parlamentaarisen työryhmän selvittämään vaalilain, puoluelain ja vaalirahoituslain sekä tarvittaessa muuta poliittista toimintaa koskevan lainsäädännön kehittämistarpeita. Työryhmä ei päässyt yhteisymmärrykseen vaalijärjestelmän kehittämisestä. Työryhmä kuitenkin linjasi mietinnössään¹⁹⁹, että vaalijärjestelmän uudistamisen vaihtoehdoista tulee koota kattava vertailu seuraavan hallituskauden hallitusohjelmaa varten, jotta eduskunnan lausumassa (EK 14/2015 vp) todettuihin tarpeisiin voidaan vastata. Työssä tulisi pyrkiä laajaan parlamentaariseen konsensukseen ja selvitystyöhön on varattava riittävät resurssit.

Hallituskauden aikana on testattu uusia äänestysaktiivintuotoja, jotka ovat kansainvälisesti osoittautuneet vaikuttaviksi. Oikeusministeriö kokeili mm. muistutustekstiviestien lähettämistä nuorille, tiiviimpää vaaliviestintäyhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa vaaliklinikatoiminnan muodossa ja järjesti sosiaalisessa mediassa vaaleihin liittyviä info- ja kyselytunteja.

Puolueen perustamisen sujuvoittamiseksi puoluelakia (10/1969) on muutettu niin, että puolueen rekisteröimiseen tarvittavat kannatusilmoitukset voidaan kerätä verkossa. Puolurekisteri.fi-verkkopalvelu avattiin tammikuussa 2021. Toistaiseksi viisi puoluetta on kerännyt rekisteröintiin vaadittavat viisituhatta kannatusilmoitusta palvelussa. Palvelussa oli vuonna 2021 yli 200 000 vierailua.

Oikeusministeriössä on parhaillaan menossa lainvalmisteluhanke²⁰⁰, jossa valmistellaan muutoksia puoluelain säännöksiin, jotta mahdollistuisi nykyistä monipuolisemmin erilaiset demokraattiset päätöksentekotavat ehdokkaiden asettamisessa vaaleihin. Hallituksen esitys on tarkoitus antaa syksyllä 2022.

Euroopan komissio julkaisi 25.11.2021 lakiehdotuksia EU:n vaaleja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (ns. vaalipaketti). Ehdotukset ovat osa komission joulukuussa 2020 julkistamaa Euroopan demokratiatoimintasuunnitelmaa. Paketti sisältää komission tiedonannon vaalien eheyden suojelemisesta ja demokraattisen osallistumisen edistämisestä²⁰¹, asetusehdotuksen poliittisen mainonnan avoimuudesta ja

¹⁹⁸ Vaalit.fi (2020). Vaalipooli.

¹⁹⁹ Oikeusministeriö (2022). Parlamentaarisen vaalityöryhmän loppuraportti.

²⁰⁰ OM003:00/2022. Hallituksen esitys laeiksi ehdokkaan vaalirahoituksesta annetun lain, vaalilain, puoluelain ja kansalaisaloitelain muuttamisesta.

²⁰¹ COM(2021)730. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Vaalien luotettavuuden suojeleminen ja demokraattisen osallistumisen edistäminen.

kohdentamisesta²⁰², ehdotuksen ns. Euroopan tason puolueasetuksen muuttamiseksi²⁰³ sekä ehdotukset ns. liikkuvien EU:n kansalaisten äänioikeudesta ja vaalikelpoisuudesta europarlamenttivaaleissa ja paikallisvaaleissa annettujen direktiivien muuttamiseksi²⁰⁴. Valtioneuvoston kannat on esitelty U-kirjelmissä eduskunnalle.²⁰⁵

Osallistumisoikeuksien ja vaalien välisen osallistumisen edistäminen

Ensimmäisenä päivänä heinäkuuta 2021 voimaan tulleen hyvinvointialueesta annetun lain mukaan kansalaiset saavat hyvinvointialueilla vastaavanlaiset osallistumisoikeudet kuin kunnissa, ja hyvinvointialueiden tulee perustaa vastaavanlaiset vaikuttamistoimielimet kuin kunnissa (mm. vanhus- ja vammaisneuvostot ja nuorisovaltuustot). Laissa hyvinvointialueesta (611/2021) säädetään myös hyvinvointialueen aloiteoikeudesta ja neuvoo-antavasta kansanäänestyksestä. Oikeusministeriö on keväällä 2022 aloittanut hyvinvointialuealoitetta koskevan verkkopalvelun hankinnan. Sitra on yhteistyössä ministeriöiden kanssa käynnistänyt hankkeen, jolla tuetaan hyvinvointialueiden demokratia- ja osallisuusvalmistelua.

Lakia hyvinvointialueilla ja kunnissa toimitettavissa neuvoo-antavissa kansanäänestyksissä (656/1990) noudatettavasta menettelystä on muutettu siten, että kansanäänestys voidaan toimittaa aluevaalien ja kuntavaalien yhteydessä. Samalla kansanäänestysaloitteen tekemistä koskevaa säännöstä on modernisoitu, mikä helpottaa kunnallisten kansanäänestysten järjestämistä.

Hallituskauden aikana on selvitetty kuntapolitiikan kokonaisuudistustarpeita. Kuntien tehtävät tulevaisuudessa keskittyvät etenkin osaamisen, kulttuurin ja elinvoiman edistämiseen sekä elinympäristön, demokratian ja paikallisuuden kehittämiseen. Selvitys peräänkuuluttaa jatkossa yhteistä tulevaisuuden kuvaa ja pitkäjänteisyyttä kuntapolitiikan kehittämiseen.²⁰⁶

Oikeusministeriössä on parhaillaan menossa lainvalmisteluhanke²⁰⁷, jossa on tarkoitus alentaa EU-kansalaisaloitteen ikärajaa 16 vuoteen. Hallituksen esitys on tarkoitus antaa syksyllä 2022.

Kansalaispaneelit ja -raadit ovat esimerkki demokraattisesta innovaatiosta, jossa joukko tavallisia kansalaisia keskustelee syvällisen perehtymisen jälkeen yhteiskunnallisesta kysymyksestä ja tuottaa suosituksia päätöksentekijöille tai laajemmalle äänestäjäkunnalle. Hallituskauden aikana on valmistelun tueksi järjestetty muutama kansalaisraati.²⁰⁸ Ilmastolain mukaisen keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelman valmistelussa käytettiin kansalaisraatia yhtenä osallisuusmenetelmänä. Kansalaisraati arvioi suunnitelman 14 eri toimenpidettä sosiaalisen hyväksyttävyyden näkökulmasta. 1. heinäkuuta 2022 voimaan tullessa ilmastolaissa²⁰⁹ korostetaan osallisuus- ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamista ilmastopolitiikan suunnittelussa. Oikeusministeriö on huhtikuussa 2022 julkaissut erityisesti nuorille suunnatun digitaalisen kansalaisraadinn (digiraati.fi) osaksi oikeusministeriön ylläpitämiä demokratiaverkkopalveluja.

Lainvalmistelun avoimuuden ja sidosryhmien osallistumismahdollisuuksien lisääminen ovat olleet viimeisen vuosikymmenen aikana keskeinen tavoite lainvalmistelun kehittämistyössä. Avoimuus ja vuorovaikutus kuuluvat myös hallitusohjelman tavoitteisiin. Tavoitteena on muun muassa ollut kehittää ja ottaa käyttöön kaikilla hallinnon tasoilla uusia kuulemismenetelmiä, jotka edistävät erityisesti nuorten, eri kieli- ja kulttuuriryhmien sekä vammaisten henkilöiden kuulemista.²¹⁰ Kuulemisesta ja monimuotoisista ja yhteistoiminnallisista menetelmistä on hallituskauden aikana laadittu virkamiehille ohjeita ja oppaita²¹¹ ja

²⁰² COM(2021)731. Ehdotus: Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus poliittisen mainonnan läpinäkyvyydestä ja kohdentamisesta.

²⁰³ COM(2021)734, alkup. 1141/2014 (ns. puolueasetus).

²⁰⁴ COM(2021)732, alkup. 93/109/EC; COM(2021)733, alkup. 94/80/EC.

²⁰⁵ U 73/2021 vp; U 74/2021 vp.

²⁰⁶ Valtiovarainministeriö (2022). Kuntapolitiikka tarvitsee pitkäjänteisyyttä – kunnat vahvuutta kestäväen tulevaisuuden johtamiseen.

²⁰⁷ OM003:00/2022. Hallituksen esitys laeiksi ehdokkaan vaalirahoituksesta annetun lain, vaalilain, puoluelain ja kansalaisaloitelain muuttamisesta.

²⁰⁸ Jäske ym. (2021). Kansalaispaneeli sananvapaudesta: Suosituksia toimista, joita Suomessa pitäisi ottaa käyttöön julkisissa ammateissa toimivien henkilöiden suojelemiseksi vihapuheelta sekä vapaan mielipiteenilmaisun turvaamiseksi. ²⁰⁹ 432/2022

²¹⁰ Demirbas ym. (2022). Enemmän irti kuulemisprosessista: kohti yhteistoiminnallisia menettelyjä lainvalmistelussa.

²¹¹ Demirbas ym. (2022). Enemmän irti kuulemisprosessista: kohti yhteistoiminnallisia menettelyjä lainvalmistelussa.

koulutuksia. Lisäksi valmistellaan säädösvalmistelua koskevat indikaattorit, jotka sisältävät kuulemiseen liittyvän mittariston.

Lasten ja nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistaminen on ollut yksi hallituskauden keskeisiä tavoitteita, jota on toimeenpantu poikkihallinnollisesti kansallisen demokraatiohjelman lisäksi myös valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO) sekä kansallisen lapsistrategian puitteissa. Lasten ja nuorten parissa toimivien viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten yhdenvertaiseen osallistumiseen liittyvistä oikeuksista, velvollisuuksista ja menetelmistä lisätään päivittämällä vuonna 2022 säädösvalmistelun kuulemisopasta lasten ja nuorten kuulemiseen liittyvällä aineistolla sekä tuottamalla viranomaisille suunnattua koulutusmateriaalia ja toteuttamalla haastekampanja lasten ja nuorten kuulemisesta. Osallisuus ja vaikuttaminen on yksi opetus- ja kulttuuriministeriön tukeman nuorisoalan valtakunnallisen osaamiskeskustoiminnan painopisteistä vuosina 2020–2023. Oikeusministeriön EU-rahoitteisessa Yhdessä-hankkeessa on lisätty etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhteiskunnallista osallisuutta luomalla vuoropuhelua nuorten ja päättäjien välille.

Hallituskauden aikana on toteutettu useita hankkeita rakentavan keskustelukulttuurin edistämiseksi.²¹² DialogiAkatemian, Erätauko-säätiön, oikeusministeriön, Sitran ja valtiovarainministeriön koordinoimassa poikkeusajandialogit keskusteluserjassa järjestettiin 232 dialogia, yhdeksänä keskustelupäivänä eri puolilla Suomea ja maailmaa.²¹³ Keskusteluihin osallistui yli 1600 ihmistä eri ikäryhmistä ja ammateista. Kyseessä oli ainutlaatuinen kansalaisten ja viranomaisten yhteisponnistus, joka on lisännyt ihmisten ymmärrystä ja rakentanut yhteiskunnallista luottamusta vaikeina aikoina. Esiin on piirtynyt koko koronan ajan päivittynyt kokonaiskuva yhteiskunnastamme.

Valtioneuvoston kanslia ja Erätaukosäätiö järjestivät osana tulevaisuusselonteon valmistelua 50 kansalaisdialogia Suomen tulevaisuudesta.²¹⁴ Kanslia koordinoi myös osana Euroopan tulevaisuuskonferenssi valtioneuvoston Eurooppa olemme me –keskustelukiertueen.²¹⁵

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistäminen

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseenäkökulmaa opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa on vahvistettu tuottamalla aihetta koskevia opetuskokonaisuuksia, vahvistamalla opettajankoulutusta antavien yksiköiden välistä valtakunnallista yhteistyötä ja koordinaatiota sekä edistämällä teemaan liittyvää tutkimusta.²¹⁶

Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen laatua ja tasa-arvoa parantavan Oikeus oppia -kehittämishjelman (2020-2022) tavoitteena on ollut turvata tasa-arvoinen alku oppimiseen. Kehittämishjelman hankkeilla on valmisteltu lainsäädäntöä, pysyviä rahoitusjärjestelyitä sekä yhdenvertaisuutta vahvistavia vaikuttavia käytänteitä ja toimintatapoja, mm. vahvistamalla demokratiakasvatusta. Ammatillisen koulutuksen laatua ja tasa-arvoa parantava Oikeus osata -kehittämishjelma (2020-2022) on osaltaan varmistanut, että kaikki ammatillisessa koulutuksessa opiskelevat saavat vankan ammattiosaamisen ja hyvät perustaidot työtä, elämää ja elinikäistä oppimista varten. Lukiokoulutuksen laatu- ja saavutettavuushjelman (2021-2022) tavoitteena on ollut muun muassa edistää lukiolaisten hyvinvointia ja vahvistaa koulutuksen tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta sekä tukea lukiolain ja opetussuunnitelmien toimeenpanoa.

Oikeus oppia -ohjelman ja kansallisen demokraatiohjelman puitteissa opetus- ja kulttuuriministeriö yhteistyössä oikeusministeriön kanssa asetti vuosiksi 2020-2023 demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmän, jonka tehtävänä on ollut tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista sekä opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi. Vuonna 2021 toteutettiin hanke demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen kokoamiseksi ja levittämiseksi

²¹² Yle (2021). Hyvin Sanottu; Erätauko (2020). Poikkeusajan dialogit; Avoinhallinto.fi (2019). Toimintaohjelma 2019-2023.

²¹³ Valtiovarainministeriö (2020). Poikkeusajan dialogit syväluotasivat kriisivuoden ristiriitaisia kokemuksia.

²¹⁴ Erätauko (2021). Tulevaisuusdialogeissa keskusteltiin seuraavien sukupolvien Suomesta.

²¹⁵ Valtioneuvosto (2021). Eurooppa olemme me –ministeriökierue.

²¹⁶ Helsingin yliopisto (2018). Ihmisoikeudet, demokratia, arvot ja dialogi kasvatuksessa: Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen opettajankoulutuksessa.

valtakunnallisesti.²¹⁷ Ohjausryhmä on käsitellyt myös opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen liittyviä haasteita mm. yhteistyössä Opettajankoulutusfoorumin kanssa.

Lukuvuonna 2022-2023 toteutetaan pilottihankekokonaisuus, jonka tavoitteena on testata ja kehittää erilaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen malleja ja toimintatapoja ensisijaisesti perusasteella yhteistyössä opettajankoulutuksen ja lähiyhteisöjen kanssa. Pilottien avulla on tarkoitus kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea.²¹⁸

Keväällä 2022 käynnistyi tutkimushanke (VN-TEAS), jonka tavoitteena on arvioida varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteissa määriteltyjen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteiden käytännön toteutumista varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla ja opettajankoulutuksessa. Tavoitteena on arvioida myös, lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuuden ja osallistumisoikeuksien toteutumista. Tutkimuksen on tarkoitus tuottaa valtioneuvostolle ajantasainen kokonaiskuva ja tietoa aihepiiriin liittyvistä haasteista, suosituksia jatkotoimenpiteiksi, sekä konkreettisia esityksiä ja suosituksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla sekä opettajankoulutuksessa ja opettajien täydennyskoulutuksessa. Tutkimus valmistuu keväällä 2023.

Sitran toteuttamassa Kirjastoista kansanvallan foorumeita -hankekokonaisuudessa on kehitetty ja testattu toimintamalleja, joilla kirjastoista tehdään keskustelevan demokratian virtuaalisia ja fyysisiä kohtaamispaikkoja, osallisuuden edistäjiä ja kohtaamisten mahdollistajia.²¹⁹

Avoimuuden edistäminen ja keskustelukulttuurin parantaminen

Perustuslaissa säädettyä julkisuusperiaatetta toteutetaan pääsääntöisesti viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999; julkisuuslaki) kautta. Oikeusministeriössä on parhaillaan käynnissä hanke, jonka tavoitteena on nykyistä selkeämpi ja toimivampi lainsäädäntö, joka edistää yhteiskunnan avoimuutta ja vastaa nyky-yhteiskunnan vaatimuksia.²²⁰

Hallituskauden aikana on valmisteltu hallituksen esitys (HE 98/2022 vp) avoimuusrekisterilaiksi.²²¹ Avoimuusrekisterilaissa säädettäisiin rekisteröintivelvollisuus oikeushenkilöiden ja yksityisten elinkeinonharjoittajien harjoittamasta vaikuttamistoiminnasta ja siihen liittyvästä ammattimaisesta neuvonnasta. Rekisterinpitäjänä toimisi Valtiontalouden tarkastusvirasto. Avoimuusrekisterin tavoitteena on päätöksenteon läpinäkyvyyden parantaminen, epäasiallisen vaikuttamisen torjunta sekä kansalaisten luottamuksen vahvistaminen.

Hallituksen esityksessä eduskunnalle laiksi valtion virkamieslain muuttamisesta (HE 187/2021), esitetään muutoksia valtion virkamieslakiin (750/1994) muun muassa sidonnaisuuksien ilmoittamiseen ja karenssiaikaan liittyen. Esitys pohjautuu osittain GRECON suosituksiin, joiden tavoitteena on korruption ehkäiseminen ja integriteetin edistäminen valtionhallinnossa (ylimmissä johtotehtävissä) ja lainvalvonnasta vastaavissa viranomaisissa.

Ilmoittajansuojelua koskevan EU-direktiivin kansallinen täytäntöönpano on käynnissä (mm. ulkoisen kanavan perustaminen), ja sitä koskevan liittyvän koulutuksen ja muiden viestintätoimien järjestäminen suunnitteilla.²²² Whistleblower-direktiivi velvoittaa yksityisen ja julkisen sektorin organisaatioita perustamaan sisäisen ilmoituskanavan ja niihin liittyvät menettelyt. Direktiivin mukaan sekä yksityisen että julkisen sektorin

²¹⁷ Opetushallitus (2022). Kokonaisuus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytänteistä kasvatuksessa ja opetuksessa.

²¹⁸ Opetushallitus (2022). Kokonaisuus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytänteistä kasvatuksessa ja opetuksessa.

²¹⁹ Sitra (2020). Kirjastoista kansanvallan foorumeita.

²²⁰ OM083:00/2020. Julkisuuslain ajantasaistaminen.

²²¹ HE 98/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle avoimuusrekisterilaiksi.

²²² OM028:00/2018. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi unionin oikeuden rikkomisesta ilmoittavien henkilöiden suojelusta.

organisaatioissa pitäisi olla vuoden 2021 lopussa ilmoituskanava, jossa voi turvallisesti ilmoittaa työn yhteydessä havaitusta tai epäilyistä toiminnasta.

Oikeusministeriössä valmistellaan parhaillaan myös muutoksia vaali- ja puoluerahoituslainsäädännön avoimuuden kehittämiseksi.²²³ Valmistelun tavoitteena on vaali- ja puoluerahoituksen ilmoittamista koskevien säännöksiä ja käytäntöjen tarkentaminen sen varmistamiseksi, että ilmoitukset antavat oikean kuvan mahdollisia sidonnaisuuksia aiheuttavasta ulkopuolisesta rahoituksesta sekä vahvistamalla Valtiontalouden tarkastusviraston oikeutta valvoa ehdokkaiden vaalirahoitusilmoituksia.

EU-komissio ehdottaa EU:n tason poliittisia puolueita ja säätiöitä koskevaan asetukseen muutoksia, joiden tavoitteena muun muassa on muun muassa tehdä näkyväksi verkossa tapahtuva poliittinen kampanjointi, ulkomainen puuttuminen sekä lisätä poliittisen mainonnan avoimuutta. Ehdotus on osa Euroopan demokratiatoimintasuunnitelmaa ja komission antamaa vaalipakettia²²⁴, joilla halutaan puolustaa eurooppalaista demokratiaa disinformaatiolta ja häirinnältä.

Hallituskauden aikana on laadittu korruption vastainen toimintaohjelma ja vahvistettu korruption vastainen strategia.²²⁵ Toimenpideohjelmissa on lukuisia integriteetin eettisen toimintakulttuurin vahvistamiseen tähtäviä toimenpiteitä. Valtionhallinnossa on myös valmistunut virkamieseettinen toimintaohje sekä koulutusmateriaali virastoille ja koulutusta. Julkisen hallinnon strategiassa on linjattu julkisen hallinnon uudistamisen kehittämisen tavoitteeksi hallinnon avoimuus ja kansalaisten osallistuminen.²²⁶

Kansallisen korruptionvastaisen strategian ja sen vuodet 2021–2023 kattavan toimenpideohjelman täytäntöönpano on alkanut ja siinä on saavutettu edistystä. Oikeusministeriö on aloittanut työn vaikutusvallan kauppaamisen kriminalisoimiseksi. Väärinkäytöksistä ilmoittavien suojelua koskeva lakiesitys annettiin eduskunnalle syyskuussa 2022²²⁷. Ministereihin ei sovelleta valtion virkamieslaissa säädettyjä pyöröviilmiöön liittyviä rajoituksia. Sen sijaan heidän on valtion virkamieseettisen neuvottelukunnan suositusten mukaisesti ilmoitettava aikomuksestaan ottaa vastaan uusia tehtäviä ministerintehtävien päätyttyä. Esitys oli tarkoitus toimittaa eduskunnalle keväällä 2021, mutta sitä on lykätty vuoden 2022 jälkipuoliskolle.

EU:n uuden digipalvelusäädöksen (Digital Services Act) tavoitteena on lisätä verkkoalustojen vastuullisuutta tarjoamiensa palvelujen suhteen. Uudessa sääntelyssä luodaan yleiset säännöt sille, miten palveluntarjoajat puuttuvat laittomaan sisältöön palveluissaan. Erittäin suurille eli yli 45 miljoonaa EU-käyttäjää omaaville palveluntarjoajille tulee myös velvollisuus kartoittaa palvelujensa ns. järjestelmäriskit muun muassa sen osalta, että niiden palveluja voidaan manipuloida mm. disinformaation levittämiseksi tai hyödyntää laittoman sisällön levittämiseksi. Erittäin suurten palveluntarjoajien tulee myös vähentää todettuja palvelujensa järjestelmäriskkejä, esimerkiksi tapauksen mukaan tehostamalla sisällön moderointiprosesseja ja kun on kyse erityisesti laittomasta vihapuheesta, laittomiin sisältöihin liittyvien ilmoitusten käsittelyn nopeutta ja laatua parantamalla sekä tarvittaessa ilmoitetun sisällön nopealla poistamisella tai siihen pääsyn estämisellä.

Suomi on viime vuosina saanut kansainvälisiltä ihmisoikeussopimusten valvontaelimiltä ja kansainvälisiltä ihmisoikeusmekanismeilta lukuisia suosituksia liittyen rasismiin ja syrjintää puuttumiseen sekä vihapuheen ja viharikollisuuden torjuntaan. Suositukset on huomioitu valtioneuvoston toimintaohjelmassa rasismin torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi.²²⁸ Toimintaohjelmassa on toteutettu toimenpiteitä rasismin vähentämiseksi ja osallisuuden lisäämiseksi.

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten parantaminen

²²³ OM003:00/2022. Hallituksen esitys laeiksi ehdokkaan vaalirahoituksesta annetun lain, vaalilain, puoluelain ja kansalaisaloitelain muuttamisesta.

²²⁴ Euroopan komissio (2021). Eurooppalainen demokratia: komissio antaa poliittista mainontaa, vaalioikeuksia ja puoluerahoitusta koskevat uudet säädökset.

²²⁵ Korruptiontorjunta.fi (2021). Korruption vastainen strategia.

²²⁶ Julkisenhallinnonstrategia.fi (2021). Julkisen hallinnon uudistamisen strategia.

²²⁷ HE 147/2022 vp.

²²⁸ Oikeusministeriö (2021). Yhdenvertainen Suomi: Valtioneuvoston toimintaohjelma rasismin torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi.

Hallituskauden aikana on toteutettu useita kansalaisyhteiskunnan osallisuutta ja toimintaedellytyksiä tukevia hankkeita ja toimenpiteitä. Hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välistä vuorovaikutusta on kehitetty.

Kansalaisyhteiskunnalla on keskeinen rooli toimivassa demokratiassa. Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä edistetään uudistamalla yhdistyslakia.

Hallituskaudella on tehty suomalaisen rahapelijärjestelmän kehittämistyötä, joka siirtää valtionavustukset osaksi valtion budjettia²²⁹. Ministeriöiden asettaman selvitysryhmän selvitys rahapelitoiminnan tuottojen vähenemisen vaikutuksista on valmistunut ja julkaistu.²³⁰

Valtionavustustoiminnan kehittämis- ja digitalisointihankkeen tavoitteena puolestaan on kehittää entistä vaikuttavampi, tehokkaampi, läpinäkyvämpi ja yhdenmukaisempi valtionavustustoiminta. Haeavustuksia.fi-verkkopalvelu pilotoitiin syksyllä 2021 ja tavoitteena on ottaa uudistettu verkkopalvelukokonaisuus käyttöön vuonna 2024.

Vapaaehtoistoiminnan edellytyksiä ikääntyvässä yhteiskunnassa on edistetty luomalla vapaaehtoistoimintaa tukevat toimintamallit.²³¹ Järjestöissä ja laajemmin kansalaisyhteiskunnassa tehtävän vapaaehtoistyön lisäämiseksi on käynnistetty hanke, jossa selvitetään vapaaehtoistyön tietopohjaa ja kehitetään ratkaisuja vapaaehtoistyön tukemiseksi ja sen houkuttelevuuden lisäämiseksi.

Lisäksi on käynnistetty Kansalaisjärjestöakatemia, jonka tavoitteena on vahvistaa virkamiesten kansalaisjärjestötoiminnan tuntemusta sekä lisätä yhteistä ymmärrystä, vuoropuhelua ja verkostoitumista hallinnon ja järjestötoimijoiden välillä.

Suomi tilasi OECD:ltä kaksi arviointia, jotka käsitelivät kansalaisyhteiskunnan tilaa ja luottamusta. Arviointien tulokset julkistettiin kesällä 2021. Arviointien tuloksia on myös huomioitu tässä periaatepäätöksessä.

Kansalaisyhteiskunnan ja hallinnon vuorovaikutusta sekä kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä edistävä kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta on asetettu neljännelle toimikaudelleen vuosiksi 2022-2026.²³²

²²⁹ Maa- ja metsätalousministeriö ym. (2021). Työryhmä: Rahapelituotot valtion budjettiin ja edunsaajat menokehyksiin.

²³⁰ Valtioneuvoston viestintäosasto (2022). Rahapeleillä rahoitetuille toimintoille uusi rahoitusmalli vuoden 2024 alusta alkaen – esityksen yksityiskohdat julki.

²³¹ Yhteistyössä Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) Kansallisen ikäohjelman kanssa Oikeusministeriö (2021) Vapaa!-Fri! –hankkeella.

²³² Oikeusministeriö (2022). Uusi kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta KANE asetettu.

Lähteet

423/2022 Ilmastolaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2022/20220423>

Ala-Fossi yms., toim. (2018). Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 4/2018. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160714>

Alapuro, Liikanen, Smeds & Stenius (1989). *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 60/1991. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>

Avoinhallinto.fi (2019). Toimintaohjelma 2019–2023. https://avoinhallinto.fi/assets/files/2019/09/Avoinhallinto_IV_toimintaohjelma_LOPULLINEN_240919.pdf

Avoinhallinto.fi (2020). Avoimen hallinnon strategia 2030. <https://avoinhallinto.fi/avoimen-hallinnon-strategia/>

Boese, Alizada, Lundstedt, Morrison, Natsika, Sato, Tai & Lindberg (2022). *Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022*. Varieties of Democracy Institute (V-Dem). https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf

Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (2020). Poliittinen ilmasto elää jatkuvassa vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa. Poliittikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 5:2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-838-7>

Bäck & Kestilä-Kekkonen toim. (2019). Poliittinen ja sosiaalinen luottamus: Polut, trendit ja kuilut. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-012-9>

Bäck, Kestilä-Kekkonen & Söderlund (2016). Suomalaisen poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Grönlund & Wass toim. *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 28:2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-517-1>

Bäck & Serup Christensen (2020). Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa? Teoksessa Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass toim. *Poliittikan ilmastonmuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 5:2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-838-7>

COM/2020/790 final. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle Euroopan demokratiatoimintasuunnitelmasta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=COM:2020:790:FIN>

COM(2021)730. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Vaalien luotettavuuden suojeleminen ja demokraattisen osallistumisen edistäminen. [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2021\)730&lang=fi](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2021)730&lang=fi)

COM(2021)731. Ehdotus: Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus poliittisen mainonnan läpinäkyvyydestä ja kohdentamisesta. [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2021\)731&lang=fi](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2021)731&lang=fi)

COM(2021)732. Ehdotus: Neuvoston direktiivi niille unionin kansalaisille, jotka asuvat jäsenvaltiossa, mutta eivät ole sen kansalaisia, Euroopan parlamentin vaaleissa kuuluvaa äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta koskevista yksityiskohtaisista säännöistä (uudelleenlaadittu). [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2021\)732&lang=fi](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2021)732&lang=fi)

COM(2021)733. Ehdotus: Neuvoston direktiivi niiden unionin kansalaisten kunnallista äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta koskevista yksityiskohtaisista säännöistä, jotka asuvat jäsenvaltiossa, jonka kansalaisia he eivät ole (uudelleenlaadittu). [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2021\)733&lang=fi](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2021)733&lang=fi)

COM(2021)734. Ehdotus: Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset Euroopan tason poliittisten puolueiden ja Euroopan tason poliittisten säätiöiden perussäännöstä ja rahoituksesta (uudelleenlaadittu). [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2021\)734&lang=fi](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2021)734&lang=fi)

Demirbas, Lahdenperä, Peltonen, Saarikoski, Jauhiainen, Heiskanen, Vaara & Airaksinen (2022). Enemmän irti kuulemisprosessista: kohti yhteistoiminnallisia menettelyjä lainvalmistelussa. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 1:2022. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-809-7>

Economist Intelligence (2021). Democracy Index 2021. https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/#mktoForm_anchor

E 12/2021 vp. Valtioneuvoston selvitys: Komission tiedonanto EU:n demokratiatoimintasuunnitelmasta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/E_12+2021.aspx

Eduskunnan oikeusasiamies (2019). Eräät ennakkoäänestyspaikat vuonna 2019. Tarkastuspöytäkirja EOAK/1670/2019. <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1670/2019>.

Erätauko (2020). Poikkeusajan dialogit. <https://www.eratauko.fi/tapahtumat/poikkeusajan-dialogit/>

Erätauko (2021). Tulevaisuusdialogeissa keskusteltiin seuraavien sukupolvien Suomesta. Diablogit 29.4.2021. <https://www.eratauko.fi/tulevaisuusdialogeissa-keskusteltiin-seuraavien-sukupolvien-suomesta/>

Euroopan komissio (2020). Euroopan demokratiatoimintasuunnitelma. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/european-democracy-action-plan_fi

Euroopan komissio (2020). Oikeusvaltiokertomus 2020. https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/rule-law-mechanism/2020-rule-law-report_fi

Euroopan komissio (2021). Eurooppalainen demokratia: komissio antaa poliittista mainontaa, vaalioikeuksia ja puoluerahoitusta koskevat uudet säädökset. Euroopan komission lehdistötiedote. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6118

Euroopan komissio (2021). Oikeusvaltiokertomus 2021. https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/rule-law-mechanism/2021-rule-law-report_fi

Euroopan neuvosto (2021). State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law: A Democratic Renewal for Europe. Report by the Secretary General of the Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/secretary-general/report-2021>

Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirja 66/1991. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910066/19910066_2

Euroopan tulevaisuuskonferenssi. <https://futureu.europa.eu/?locale=fi>

Freedom House (2021). Countries and Territories. <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>

Grönlund & Wass toim. (2016). Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 28:2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-517-1>

Haikkola & Myllyniemi toim. (2020). Hyvää työtä! Nuorisobarometri 2019. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja, nro 65. <https://tietoanuorista.fi/nuorisobarometri/nuorisobarometri-2019/>

Hakamäki-Stylman, Huhtanen, Kilpeläinen, Pusa, Rumpu, Venäläinen, Huhtala, Multasuo, Mustonen, Viljanen & Wahlström (2021). Osallisuus tehdään yhdessä: Opiskelijoiden kasvu aktiivisiksi ja kriittisiksi

kansalaisiksi toisella asteella. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 28:2021.
<https://karvi.fi/publication/osallisuus-tehdaan-yhdessa-opiskelijoiden-kasvu-aktiivisiksi-ja-kriittisiksi-kansalaisiksi-toisella-asteella/>

Hautakangas & Gerlander (2021). Kuunteleminen vastuullisuuden ja luottamuksen rakentajana: esimerkkinä journalismin yhteiskuntavastuu. Teoksessa Eräranta & Penttilä, toim. *Vastuullinen viestintä*.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/77921/procommaacademic2021hautakangasgerlander.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

HE 1/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi (Uusi nimike: Suomen perustuslaki, PeVM 10/1998 vp).
<https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiat&docid=he+1/1998>

HE 241/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_241+2020.aspx

HE 27/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ilmastolaiksi.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_27+2022.aspx

HE 98/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle avoimuusrekisterilaiksi.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_98+2022.aspx

Heikkinen, Aho & Korhonen (2015). Ope ei saa oppia: opettajankoulutuksen jatkumon kehittäminen. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.

Helsingin yliopisto (2018). Ihmisoikeudet, demokratia, arvot ja dialogi kasvatuksessa. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen opettajankoulutuksessa.
<https://www2.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa>

Henttonen (2022). Poikkeusajan dialogit: Kriisiajan kokemukset ja kansallisen dialogin malli. Sitran selvityksiä 207. <https://www.sitra.fi/julkaisut/poikkeusajan-dialogit/>

Hirvola, Mikkonen, Skippari & Tiensuu (2021). Kohti avoimempaa lobbausta: Lobbauksen nykytila Suomessa valtiollisella tasolla. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2021:6.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-876-9>

Hirvonen & Puolitaival (2018). Vapaaehtoistoiminta nyt ja tulevaisuudessa. Kansalaisareenan julkaisuja 2/2018. <https://kansalaisareena.fi/wp-content/uploads/2018/12/Vapaaehtoistoiminta-nyt-ja-tulevaisuudessa-web.pdf>

Hyssälä & Backman (2018). Kansanvallan peruskorjaus: Kaikki voimavarat käyttöön. Sitran työpaperi 20.2.2018. <https://www.sitra.fi/julkaisut/kansanvallan-peruskorjaus/>

Härkönen, Vänskä, Vahti & Lehtonen (2022). Digivallan jäljillä. Miten datan avulla voidaan vaikuttaa päättäjiin ja ohjata maailmaa. Sitran selvityksiä 208. <https://www.sitra.fi/julkaisut/digivallan-jaljilla/>

IDEA (2021). Global State of Democracy Report 2021: Building Resilience in a Pandemic Era.
<https://www.idea.int/gsod/global-report>

Ihmisoikeuskeskus (2014). Selvitys ihmisoikeuskasvatuksesta Suomessa. Ihmisoikeuskeskuksen selvitys.
<https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/ihmisoikeuskoulutus/ihmisoikeuskasvatusta-koulutusta/selvitys-ihmisoikeuskasvatuksesta/>

Ihmisoikeusvaltuuskunta (2021). Ihmisoikeuskasvatusta vahvistettava hallitusohjelman mukaisesti - opettajankoulutukseen tarvitaan ihmisoikeussisältöä. Ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanotto. Ihmisoikeuskeskus.

https://bin.yhdistysavain.fi/1586428/I2Dx8StXXonT8ol2l4420Vn3Ej/IOV%20Koulutuskannanotto-IOKK_%202021_FI.pdf

Ikäheimo & Vahti (2021). Mediavälitteinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Murros ja tulevaisuus. Sitran selvityksiä 178. <https://www.sitra.fi/julkaisut/mediavälitteinen-yhteiskunnallinen-vaikuttaminen/>

Isotalo, Järvinen, von Schoultz & Söderlund (2019). Suomalainen äänestäjä 2003–2019. Oikeusministeriö. <https://valtioneuvosto.fi/documents/1410853/4750802/Suomalainen+%C3%A4%C3%A4nest%C3%A4j%C3%A4+2003-2019.pdf>

Jauhiainen & Tervonen (2021). Yhteisöllinen kansalaistoiminta 2020-luvulla: Luonnos hallituksen esitykseksi yhdistyslain muuttamiseksi ja toimintaryhmälainsäädännön muuttamiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 8:2021. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162854>

Julin & Rumpu (2018). Työrauhan ja turvallisen oppimisympäristön arviointi perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 6:2018. <https://karvi.fi/publication/työrauhan-ja-turvallisen-oppimisympariston-arviointi-perusopetuksessa-ja-lukiokoulutuksessa/>

Julkisenhallinnonstrategia.fi (2021). Julkisen hallinnon uudistamisen strategia. <https://julkisenhallinnonstrategia.fi/>

Jämsén, Kaartinen, Westinen & Turja (2022). Demokraattiset osallistumismahdollisuudet Suomessa. Sitran selvityksiä 220. <https://www.sitra.fi/julkaisut/demokraattiset-osallistumismahdollisuudet-suomessa/>

Jäske, Sormunen, Schauman, Sirén, Weckman & Rapeli (2021). Kansalaispaneeli sananvapaudesta: Suosituksia toimista, joita Suomessa pitäisi ottaa käyttöön julkisissa ammateissa toimivien henkilöiden suojelemiseksi vihapuheelta sekä vapaan mielipiteenilmaisun turvaamiseksi. Valtioneuvoston julkaisu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-703-6>

Kunnallisanalan kehittämissäätiö (2021). Kansalaismielipide ja kunnat: Ilmapuntari 2020. Kunnallisanalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 119. <https://kaks.fi/julkaisut/kansalaismielipide-ja-kunnat-ilmapuntari-2020/>

Kallioniemi & Vahti (2021). Miten demokratiaa kokeillaan? Käsikirja demokratiakokeilujen toteuttamiseen ja osallisuuden vahvistamiseen nopeasti muuttuvassa maailmassa. Sitran selvityksiä 189. <https://www.sitra.fi/julkaisut/miten-demokratiaa-kokeillaan/>

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 8/1976. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008/19760008_2

Kansalaisareena ry (2021). Vapaaehtoistyö piti pintansa koronavuonna. Tiedote. Julkaistu 18.5.2021. <https://www.epressi.com/tiedotteet/vapaa-aika/vapaaehtoistyo-piti-pintansa-koronavuonna.html>

Kantola (2022). Kahdeksan kuplan suomi: Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat. Helsinki: Gaudeamus.

Kantola, Wass, Lahtinen, Peltoniemi & Heikkilä (2019). Vaalinavigaattori: Katso mistä löytyy eniten käyttämättömiä ääniä. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/308983>

Karvonen (2010): The Personalization of Politics: A Study of Parliamentary Democracies. Colchester: ECPR Press.

Kasa, Rautiainen, Malama & Kallioniemi (2021). ‘Human rights and democracy are not self-evident’: Finnish student teachers’ perceptions on democracy and human rights education. Julkaisussa Human Rights Education Review 4(2). <https://doi.org/10.7577/hrer.3937>

Kestavakehitys.fi (2020). Kestävän kehityksen globaali toimintaohjelma Agenda2030. <https://kestavakehitys.fi/agenda-2030>

- Kestilä-Kekkonen, Sipinen, Borg, Tiihonen, Wass (2018). Kuntademokratiaindikaattorit 2017. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 6/2018. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160579>
- Kestilä-Kekkonen & Tiihonen, toim. (2022). Nuoret kansalaiset. Tilastollinen tutkimus yhdeksäsluokkalaisten kansalaispätevyydestä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-526-5>
- Knuutila, Kosonen, Saresma, Haara & Pöyhtäri (2019). Viha vallassa: Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:57. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-786-4>
- Korruptiontorjunta.fi (2021). Korruption vastainen strategia. <https://korruptiontorjunta.fi/korruptionvastainen-strategia>
- Koskelo, Lassila, Lundstedt & Miklóssy (2022). Diktaattorin käsikirja: Eli miten liberaalia demokratiaa puolustetaan. Libera-säätiö. Liberaan julkaisusarja huhtikuu 2022. <https://www.libera.fi/julkaisut/diktaattorin-kasikirja-eli-miten-liberaalia-demokratiaa-puolustetaan/>
- Kyösti & Airaksinen (2021). Sietämisen rajat: Kunnallisten luottamushenkilöiden kokemuksia häirinnästä. Uutta kunnista -sarjan julkaisu 5/2021. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2021/2105-sietamisen-rajat-kunnallisten-luottamushenkiloiden-kokemuksia-hairinnasta>
- Maa- ja metsätalousministeriö, Opetus- ja kulttuuriministeriö, Sisäministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriö & Valtiovarainministeriö (2021). Työryhmä: Rahapelituotot valtion budjettiin ja edunsaajat menokehyksiin. Valtioneuvoston tiedote. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/tyoryhma-rahapelituotot-valtion-budjettiin-ja-edunsaajat-menokehyksiin>
- Matikainen, Ojala, Horowitz & Jääsaari (2020). Media ja yleisön luottamuksen ulottuvuudet: instituutiot, journalismi ja mediasuhde. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 171. Helsingin yliopisto. https://www2.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hy_tunteet_pelissa_raportti_2020.pdf
- Mehtäläinen, Niilo-Rämä & Nissinen (2017). Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet: Kansainvälisen ICCS 2016 -tutkimuksen päätulokset. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. <https://ktl.jyu.fi/fi/julkaisut/julkaisuluettelo-1/julkaisujen-sivut/2017/d120>
- Mouk (2018). The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger & How to Save It. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mäntyoja & Manninen (2022). Median moninaisuus digitaaliaikana. Median moninaisuus Euroopan unionissa, Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa, Montenegrossa, Serbiassa ja Turkissa. Maaraportti: Suomi. EUI Centre for Media Pluralism and Media Freedom. <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/74688/MPM2022-Finland-FI.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- OECD (2021). Civic Space Scan of Finland. OECD Public Governance Review. <https://doi.org/10.1787/f9e971bd-en>
- OECD (2021). Drivers of Trust in Public Institutions in Finland. <https://doi.org/10.1787/52600c9e-en>
- OECD (2021). Eight ways to institutionalise deliberative democracy. <https://www.oecd.org/gov/open-government/eight-ways-to-institutionalise-deliberative-democracy.htm>
- OECD iLibrary (2021). Development Co-operation Profiles: Finland. https://www.oecd-ilibrary.org/sites/dbcd0a36-en/index.html?itemId=/content/component/5e331623-en&_csp_=b14d4f60505d057b456dd1730d8fcea3&itemIGO=oecd&itemContentType=chapter#
- Oikeusministeriö (2017). Demokratiapoliittinen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2017:7. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-561-4>
- Oikeusministeriö (2017). Nettiäänestyksen edellytykset Suomessa: Nettiäänestystyöryhmän loppuraportti. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2017:60. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-663-5>

Oikeusministeriö (2021). Bottien vaikuttavuus Twitterissä kuntavaalien alla vähäistä. <https://vaalit.fi/-/1410853/bottien-vaikuttavuus-twitterissa-kuntavaalien-alla-vahaista>

Oikeusministeriö (2021). Yhdenvertainen Suomi: Valtioneuvoston toimintaohjelma rasismin torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2021:34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-808-0>

Oikeusministeriö (2022). EU:n lainsäädäntöön ehdotetaan muutoksia demokratian edistämiseksi. Oikeusministeriön tiedote. <https://oikeusministerio.fi/-/eu-n-lainsaadantoon-ehdotetaan-muutoksia-demokratian-edistamiseksi>

Oikeusministeriö (2022). Parlamentaarisen vaalityöryhmän loppuraportti. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2022:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-940-7>

Oikeusministeriö (2022). Uusi kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta KANE asetettu. Oikeusministeriön tiedote. <https://oikeusministerio.fi/-/uusi-kansalaisyhteiskuntapolitiikan-neuvottelukunta-kane-asetettu>

Ojajarvi, Tuomisto, Olkkola & Tikkanen (2020). Suomalaiset kansalaisvaikuttajina: Kuinka edistää osallisuutta ja osallistumista 2020-luvulla? Sitran selvityksiä 166. <https://www.sitra.fi/julkaisut/suomalaiset-kansalaisvaikuttajina/>

OM028:00/2018. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi unionin oikeuden rikkomisesta ilmoittavien henkilöiden suojelusta. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM028:00/2018>

OM033:00/2019. Avoimuusrekisteri. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM033:00/2019>

OM036:00/2019. Kansallinen demokratiaohjelma 2025. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM036:00/2019>

OM083:00/2020. Julkisuuslain ajantasaistaminen. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM083:00/2020>

OM063:00/2021. Oikeudenhoidon selonteko. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM063:00/2021>

OM067:00/2021. ETNO - monikieliset yhteiskunnallisina vaikuttajina (MOVA) työryhmä. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM067:00/2021>

OM003:00/2022. Hallituksen esitys laeiksi ehdokkaan vaalirahoituksesta annetun lain, vaalilain, puoluelain ja kansalaisaloitelain muuttamisesta. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM003:00/2022>

Opetushallitus (2021). Kansallinen lukutaitostrategia 2030. Suomi maailman monilukutaitoisin maa. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kansallinen_lukutaitostrategia_2030_0.pdf

Opetushallitus (2021). Kansallinen lukutaito-ohjelma 2030. <https://lukuliike.fi/kansallinen-lukutaito-ohjelma/>

Opetushallitus (2022). ePerusteet. <https://eperusteet.opintopolku.fi/>

Opetushallitus (2022). Kokonaisuus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytänteistä kasvatuksessa ja opetuksessa. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/kokonaisuus-demokratia-ja-ihmisoikeuskasvatuksen-hyvista-kaytanteista>

Pakarinen (2011). Lainvalmistelu vuorovaikutuksena: Analyysi keskeisten etujärjestöjen näkemyksistä lainvalmisteluun osallistumisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 253. Helsinki: Hakapaino Oy.

Patentti- ja rekisterihallitus (2019). Uusia yhdistyksiä rekisteröitiin vuoden aikana vähemmän kuin aikaisemmin. Verkkosivu. https://www.prh.fi/fi/uutislistaus/2019/P_17305.html (viitattu 20.6.2022).

- Pekkarinen & Myllyniemi toim. (2019). Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja, nro 60. <https://tietoanuorista.fi/nuorisobarometri/nuorisobarometri-2018/>
- Pekkarinen, Siltanen & Virkkala (2022). Taidealan jälleenrakennus: Polkuja alan kestävään tulevaisuuteen. Taideyliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-260-4>
- Pekola-Sjöblom & Airaksinen (2018). Häirintä ja uhkailu kuntajohtajien työssä. Uutta kunnista -julkaisu nro 13/2018. Suomen Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2018/1969-hairinta-ja-uhkailu-kuntajohtajien-tyossa>
- Pekola-Sjöblom & Piipponen (2018). Kuntavaalit, ehdokkaat ja valitut vuonna 2017. Uutta kunnista -julkaisu 1/2018. Suomen Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2018/1899-kuntavaalit-ehdokkaat-ja-valitut-vuonna-2017>
- PeVM 3/2014 vp - VNS 3/2014 vp. Valtioneuvoston demokradiapoliittinen selonteko 2014: Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Perustuslakivaliokunnan mietintö. <https://www.edilex.fi/mt/pevm20140003?offset=293001&perpage=50&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=628561>
- PeVL 46/2017 vp. Demokradiapoliittinen toimintaohjelma. Perustuslakivaliokunnan lausunto. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/PeVL_46+2017.aspx
- PeVL 65/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamisesta Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi annetun hallituksen esityksen (HE 15/2017 vp) täydentämiseksi maakuntien rahoitusta koskevien ja eräiden muiden säännösten osalta. Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi annetun lain hallituksen esityksen (HE 15/2017 vp) täydentämisestä Ahvenanmaan rahoitusasemaa koskevien säännösten osalta. Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi annetun hallituksen esityksen (HE 15/2017 vp) täydentämiseksi maakuntien arvonlisäverokustannusten korvaamista sekä eräitä rahoitusratkaisuja koskien. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Perustuslakivaliokunnan lausunto. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/PeVL_65+2018.aspx
- Piipponen (2018). Johtamismallit ja toimielimet Manner-Suomen kunnissa 2017. Uutta kunnista -julkaisu nro 7/2018. Suomen Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2018/1956-johtamismallit-ja-toimielimet-manner-suomen-kunnissa-2017>
- Piirainen, Uitto, Salminen, Haila (2022). Mediatuen vaikuttavuuden ennakkoarviointi: Loppuraportti. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 2022:9. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-243-885-0>
- Pikkala & Borg (2017). Kuntavaalitrendit. Kunnallisalan kehittämissäätiön julkaisu 2017. KAKS – Kunnallisalan kehittämissäätiö. <https://kaks.fi/julkaisut/kuntavaalitrendit/>
- Pitkänen, Saukkonen & Westinen (2019). Ollako vai eikö olla? Tutkimus viiden kieliryhmän kiinnittymisestä Suomeen. Raportti 5. e2 Tutkimus. <https://www.e2.fi/hankkeet-ja-julkaisut/julkaisut/ollako-vai-eiko-olla-tutkimus-viiden-kieliryhman-kiinnittymisesta-suomeen.html>
- Pitkänen, Saukkonen & Westinen (2019). Samaa vai eri maata? Tutkimus viiden kieliryhmän arvoista ja asenteista Suomessa. Raportti 6. e2 Tutkimus. <https://www.e2.fi/hankkeet-ja-julkaisut/julkaisut/samaa-vai-eri-maata-tutkimus-viiden-kieliryhman-arvoista-ja-asenteista-suomessa.html>

Puoluerekisteri.fi. Rekisteröidyt puolueet. <https://puoluerekisteri.fi/puolueet>

Repo, Paananen, Eskelinen, Mattila, Lerkkanen, Gammelgård, Ulvinen, Marjanen, Kivistö & Hjelt (2019). Varhaiskasvatuksen laatu arjessa – Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisu 15:2019. <https://karvi.fi/publication/varhaiskasvatuksen-laatu-arjessa-varhaiskasvatussuunnitelmien-toteutumisen-paivakodeissa-ja-perhepaivahoidossa/>

Ruuskanen, Jousilahti & Faehnle (2020). Kansalaisyhteiskunnan autonomia haastettuna. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan artikkelisarja 2020:25. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162498/25-2020-Kansalaisyhteiskunnan%20autonomia%20haastettuna.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Ruuskanen, Jousilahti, Faehnle, Kuusikko, Kuittinen, Viitanen & Strömberg (2020). Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:47. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-918-9>

Salgado & Patuzzi (2022). Promoting the Inclusion of Europe's Migrants and Minorities in Arts and Culture. Migration Policy Institute MPI Europe. <https://www.migrationpolicy.org/research/europe-migrants-minorities-arts-culture>

Salomaa & Palsa (2019). Medialukutaito Suomessa: Kansalliset mediakasvatuslinjaukset. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:37. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-673-7>

Sandberg (2016). Kuntapäätäjien kokemukset häirinnästä ja uhkailusta vuonna 2015. ARTTU2-tutkimusohjelman julkaisusarja nro 8/2016. Suomen Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2016/1782-kuntapaattajien-kokemukset-hairinnasta-ja-uhkailusta-vuonna-2015-arttu2>

Siisiäinen & Kankainen (2009). Järjestötoiminnan kehitys ja tulevaisuudennäkymät Suomessa. Teoksessa Suomalaiset osallistujina: Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen. Oikeusministeriön julkaisuja 2009:5. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-466-812-5>

Sisäministeriö (2022). Sentimentti-väestökyselyn yhteenveto, kevät 2022. https://intermin.fi/documents/1410869/3723672/Sentimentin+v%C3%A4est%C3%B6kyselyn+yhteenveto_kev%C3%A4t+2022_korjattu.pdf/90f517d5-27ef-ceff-f4e5-dab55c71ef34/Sentimentin+v%C3%A4est%C3%B6kyselyn+yhteenveto_kev%C3%A4t+2022_korjattu.pdf?t=1653035803860

Sitra (2020). Kirjastoista kansanvallan foorumeita. <https://www.sitra.fi/hankkeet/kirjastoista-kansanvallan-foorumeita/>

Sosiaali ja terveystieteiden ministeriö (2019). Työkykyohjelma. <https://stm.fi/tyokykyohjelma>

STM026:00/2020. Työn ja hyvinvoinnin kehittämisohjelman ohjausryhmä. (TYÖ2030) <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=STM026:00/2020>

STM038:00/2021. Työelämän mielenterveysohjelma. <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=STM038:00/2021>

Suomen Akatemia (2021). Strateginen tutkimus. Poliittikasuosituksien. <https://www.aka.fi/strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus/tutkimusta-tiedon-kayttajalle/politiikkasuositukset/>

Suomen Kuntaliitto (2020). Kuntapäätäjätutkimus 2020. <https://www.kuntaliitto.fi/kuntaliitto/palvelut/kehittamis-ja-innovaatiopalvelut/tutkimustoiminta/erilaistuvakuntasuomi/kuntapaattajatutkimus-2020>

Suomen Kuntaliitto (2021). Kuntalaisten luottamus kunnalliseen päätöksentekoon kohentunut. Tiedote. <https://www.kuntaliitto.fi/tiedotteet/2021/kuntalaisten-luottamus-kunnalliseen-paatoksentekoon-kohentunut>

Suomen Kuntaliitto (2021). Aluevaalien ehdokkaista joka kolmas on kunnanvaltuutettu. Tiedote. <https://www.kuntaliitto.fi/tiedotteet/2021/aluevaalien-ehdokkaista-joka-kolmas-kunnanvaltuutettu>

Suomen Kuntaliitto (2022). Aluevaalit 2022. <https://www.kuntaliitto.fi/sosiaali-ja-terveysasiat/sote-uudistus-ja-kuntaliitto/aluevaalit-2022>

Suomen Kuntaliitto (2022). Aluevaltuustojen ja -hallitusten puheenjohtajistosta 82 prosenttia istuvia kunnanvaltuutettuja. Tiedote. <https://www.kuntaliitto.fi/ajankohtaista/2022/aluevaltuustojen-ja-hallitusten-puheenjohtajistosta-82-prosenttia-istuvia>

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2017). Vapaa-ajan osallistuminen. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/til/vpa/2017/vpa_2017_2018-08-30_kat_001_fi.html

Tasavallan presidentin asetus tiedon saannista, yleisön osallistumisoikeudesta päätöksentekoon sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeudesta ympäristöasioissa tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta ja yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 122/2004. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2004/20040122>

Transparency International (2021). Corruption perceptions index 2021. <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>

U 73/2021 vp. Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi poliittisen mainonnan avoimuudesta ja kohdentamisesta sekä Euroopan tason poliittisten puolueiden ja Euroopan tason poliittisten säätiöiden ohjesäännön muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/U_73+2021.aspx

U 74/2021 vp. Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle neuvoston direktiivien muuttamisesta (direktiivit unionin kansalaisen äänioikeudesta ja vaalikelpoisuudesta Euroopan parlamentin vaaleissa ja paikallisvaaleissa). https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kirjelma/Sivut/U_74+2021.aspx

U 55/2022 vp. Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi julkista osallistumista harjoittavien henkilöiden suojelemisesta ilmeisen perusteettomilta tai aiheuttomilta kanteilta (”strategiset häirintätarkoituksessa nostetut kanteet”) https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/U_55+2022.aspx

Ulkoministeriö (2021). Kehityspolitiikan ylivaalikautinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:23. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-606-8>

Vaalirahoitusvalvonta.fi (2010). Vaali- ja puolerahoitusvalvonta. <https://www.vaalirahoitusvalvonta.fi/>

Vaalit.fi (2020). Vaalipooli. <https://vaalit.fi/vaalipooli>

Valtioneuvosto (2018). Valtioneuvoston periaatepäätös mediapoliittisesta ohjelmasta. LVM052:00/2017. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/6b4c477d-8ec9-415a-80ec-600be17076a9/e5d304aa-365d-4730-9ed6-9b4c193b7aed/PAATOS_20180705100834.pdf

Valtioneuvosto (2020). Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:30. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-876-2>

Valtioneuvosto (2021). Eurooppa olemme me -ministeriökiertue. <https://www.eurooppaolemmeme.fi/#/page=1>

Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:92. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-971-7>

Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2020–2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:59. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-630-3>

- Valtioneuvosto (2021). Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta: Vahva ja yhtenäinen EU – kohti kestävämpää Euroopan unionia. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-713-3>
- Valtioneuvosto (2022). Ajankohtais selonteko turvallisuusympäristön muutoksesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:18. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163999>
- Valtioneuvosto (2022). Valtioneuvoston tasa-arvopoliittinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:49. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-590-0>
- Valtioneuvoston asetus vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 27/2016. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027>
- Valtioneuvoston viestintäosasto (2022). Rahapeleillä rahoitetuille toiminnoille uusi rahoitusmalli vuoden 2024 alusta alkaen – esityksen yksityiskohdat julki. Valtioneuvoston tiedote 2022:79. <https://vnk.fi/-/rahapeleilla-rahoitetuille-toiminnoille-uusi-rahoitusmalli-vuoden-2024-alusta-alkaen-esityksen-yksityiskohdat-julki>
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2022). Valtiontalouden tarkastusviraston kertomus eduskunnalle puolerahoituksen valvonnasta 2021. Valtiontalouden tarkastusviraston eduskunnalle annettavat kertomukset K 5/2022 vp. <https://www.vtv.fi/julkaisut/kertomus-eduskunnalle-puolerahoituksen-valvonnasta-2021/>
- Valtiovarainministeriö (2019). Valtionavustustoiminnan kehittämis- ja digitalisointihanke. VM212:00/2018. <https://vm.fi/hanke?tunnus=VM212:00/2018>
- Valtiovarainministeriö (2020). Poikkeusajan dialogit syväluotasivat kriisivuoden ristiriitaisia kokemuksia. Valtiovarainministeriön tiedote. <https://vm.fi/-/poikkeusajan-dialogit-syvaluotasivat-kriisivuoden-ristiriitaisia-kokemuksia->
- Valtiovarainministeriö (2022). Kansallisten dialogien operatiivinen ydinryhmä. VM021:00/2022. <https://vm.fi/hanke?tunnus=VM021:00/2022>
- Valtiovarainministeriö (2022). Kuntapolitiikka tarvitsee pitkäjänteisyyttä – kunnat vahvuutta kestävän tulevaisuuden johtamiseen. Valtiovarainministeriön tiedote. <https://vm.fi/-/kuntapolitiikka-tarvitsee-pitkajanteisyytta>
- Vesa & Kantola (2016). Kuka pääsee mukaan? Miten järjestöjen ääni kuuluu lakien valmistelussa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 59:2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-321-7>
- Von Schoultz, Söderlund & Kestilä-Kekkonen (2020). Ehdokkaiden menestys vaaleissa. Teoksessa Kestilä-Kekkonen & Von Schoultz toim. *Ehdokkaat vaalikentillä: Eduskuntavaalit 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 16:2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-890-5>
- Värttö, Kantola, Setälä, Peltonen, Björk, Faehnle, Vogt, Taskinen & Korhonen-Kurki (2021). Suomalaisen demokratian kipukohdat – ja niiden ratkaisumahdollisuudet. Suomen akatemia. Strateginen tutkimus. Poliitikkasuositus 9:2021. https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/tiedon-kayttajalle/politiikkasuositukset/politiikkasuositukset/21_09_suomalaisen_demokratian_kipukohdat_ja_ratka_ismahdollisuudet.pdf
- Wass, Isotalo & Linnell (2020). Ehdokkaiden ja äänestäjien havainnot vaalihäirinnästä. Teoksessa Kestilä-Kekkonen & Von Schoultz toim. *Ehdokkaat vaalikentillä: Eduskuntavaalit 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 16:2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-890-5>
- YK (2021). UN E-Government Knowledgebase Country Selector. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/60-Finland>

Yle (2021). Hyvin Sanottu: väestöä edustava kvantitatiivinen tutkimus.

<https://drive.google.com/file/d/1GLLy3-0BMxV-5YjuPfpB-T6Ood3aMIHf/view>